

DANSKE STUDIER

1971

UDGIVET AF
AAGE HANSEN og ERIK DAL

UNDER MEDVIRKEN AF
IVER KJÆR

AKADEMISK FORLAG
KØBENHAVN

INDHOLD

Erik Hansen, amanuensis cand. mag. Københavns Universitet:

Jensen er nede i postkassen med et brev.

Konstruktioner med consubjectum i moderne dansk 5

Niels Ingwersen, assistant professor Ph. D. University of Wisconsin:

Forfatterens mange stemmer i Blichers »Sildig Opvaagnen« 37

Jens Kr. Andersen og Chr. Jackson, stud. mag.'er København:

Georg Brandes: Emigrantlitteraturen 58

Fritz Paul, Dr. Phil. Universität München:

Gjellerup und die Aufwertung des Jugendstils 81

Iørn Piø, arkivar mag. art. Dansk Folkemindesamling:

Svend Grundtvig og hans folkloristiske arbejdsmetode 91

MINDRE BIDRAG

Flemming Lundgreen-Nielsen, amanuensis cand. mag.

Københavns Universitet:

Henrik Steffens' Goethe-forelæsninger i 1803 121

ANMELDELSER

Aage Kabell, professor dr. phil. Aarhus Universitet:

Andreas Heusler: Kleine Schriften I-II 130

Karl Martin Nielsen, amanuensis dr. phil. Københavns Universitet:

Wolfgang Krause: Runen 133

John Kousgård Sørensen, professor dr. phil. Københavns Universitet:

Iver Kjær og Bengt Holbek: Ordsprog i Danmark 134

Erik Dal, dr. phil.:

Jóannes í Króki: Sandoyarbók 137

Erik Sønderholm, amanuensis cand. mag. Københavns Universitet:

Wilhelm Frieze: Nordische Barock-Dichtung 138

Bengt Holbek, mag. art. Københavns Universitet:

Jouko Hautala: Finnish Folklore Research 1828-1918. 142

Jensen er nede i postkassen med et brev

Konstruktioner med consubjectum i moderne dansk

Af ERIK HANSEN

Ved CONSUBJECTUM forstår Høysgaard et »Regendum, som Prædicatum ligesaavel passer sig paa i samme Proposition som paa Subjectet!.« Eksempler er

han gik ned med skibet

han hælder med hovedet

Her er hhv. *skibet* og *hovedet* consubjectum, idet sætningerne

skibet gik ned

hovedet hælder

også er mulige og semantisk implicerede i de oprindelige sætninger. Høysgaard nævner flere typer af consubjectum og viser at leddet kan tilknyttes ved hjælp af forskellige præpositioner.

Her skal vi imidlertid kun beskæftige os med de consubjecter der kan styres af præpositionen *med*. Foreløbig karakteristik:

Et nomen der er styret af præpositionen *med*, kaldes CONSUBJECTUM (CS) for et givet verbum, når den syntaktiske kontekst kræver at dette nomen er af en sådan beskaffenhed at det er kvalificeret som grammatisk subjekt for verbet.

1° Frit consubjectum

De fleste konstruktioner kan indeholde et CS. Har vi sætningerne

Hans spiller fodbold

Jensen rejste til Paris

chefen har været i Stockholm

kan vi også have

Hans spiller fodbold med Ole

Jensen rejste med Andersen til Paris

chefen har været i Stockholm med prokuristen

Her er hhv. *Ole*, *Andersen* og *prokuristen* CS, idet disse led vil kunne indsættes i stedet for det grammatiske subjekt således at dette udgår:

Ole spiller fodbold
 Andersen rejste til Paris
 prokuristen har været i Stockholm

Et CS af denne art kaldes et FRIT CONSUBJECTUM. Det frie CS optræder uafhængigt af verbaltemaets identitet og er således uafhængigt af verbets valens.

Et tilsvarende FRIT COBJECTUM (CO) har vi i konstruktioner som

man skal ikke smide barnet ud med badevandet
 man må tage det gode med det onde
 De kan sende kvitteringen ind med den månedlige opgørelse

2° Styret consubjectum

I sætninger som

Andersen mødes med Jensen
 Ole skiftes med Hans
 chefen omgås med prokuristen

er hhv. *Jensen*, *Hans* og *prokuristen* CS for så vidt som konstruktionen kræver at de er kvalificerede som subjekt for de respektive verber. Men der er den forskel fra de ovennævnte konstruktioner at verbet ikke tillader at CS udgår:

*Andersen mødes
 *Ole skiftes
 *chefen omgås

Dette CS er STYRET, dvs. dets tilstedeværelse er betinget af verbaltemaets identitet eller – sagt på en anden måde – af verbets valens.

I konstruktioner med styret CS alternerer² CS med et pluralis-subjekt. Det kan enten indeholde et pluralis-fleksiv:

deltagerne mødes
 drengene skiftes
 de omgås

eller det kan indeholde en »tematiseret« pluralis:

gruppen mødes
 holdet skiftes
 klassen omgås også i fritiden

Andre verber der styrer CS, er *alternere*, *enes*, *slås*, *skændes*, *diskutere*, *kneppe*, *konkurrere*, *korrespondere*, *samarbejde* osv.

Nogle af dem, fx *slås*, har fakultativt CS. Det vil altså sige at det styrede CS alternerer med 'nul'. At der ikke er tale om et frit CS, ses af at CS når det er til stede, har samme egenskaber som det obligatoriske, styrede CS (se nedenfor under 3°).

Også andre størrelser end verber kan styre CS. Dette skal imidlertid ikke behandles her, og vi nøjes med summarisk at nævne nogle kontekster der indeholder styret CS:

(1) Prædikater med adjektivisk prædikativ:

- A er solidarisk med B
- A er enig med B
- A er beslægtet med B
- A er gift med B
- A er lige gammel med B
- A er kongruent med B
- A er synonym med B

(2) Prædikater med substantivisk prædikativ:

- A er ven med B
- A er kollega med B
- A er kompagnon med B
- A er pot og pande med B
- A er fjende med B
- A er kammerat med B
- A er forbundsfælle med B

(3) Prædikater med andet prædikativ:

- A er på tælfod med B
- A er dus med B
- A er i familie med B
- A er på fornavn med B
- A kom overens med B
- A kommer sammen med B
- A stødte sammen med B
- A ligger i med B
- A står last og brast med B

(4) Prædikater med transitivt verbum + objekt:

- A har kontakt med B

- A har fælles interesser med B
 A byttede lejlighed med B
 A sluttede fred med B
 A flettede fingre med B
 A delte seng med B
 A fik et barn med B
 A udveksler ofte synspunkter med B

Det styrede CS står som man kunne vente det på det styrede adverbials plads³. Det kan mest bekvemt demonstreres i et bisætnings-skema:

k	S	a ¹	V	O ¹ O ^d P	a ³	Adv	a ²
at	A	jo	er	i familie	–	med B	–
hvis	A	så	diskuterer	sagen færdig	–	med B	i morgen
når	de	–	forbindes	–	–	med B	igen
da	A	jo	var	i overensstem.	–	med B	–
mon	A	snart	kommer	på talefod	–	med B	efter dette ?

Det frie CS synes at tilhøre adverbialkategorien a^v og har følgelig placeringsmulighederne a¹, a² og a³:

k	S	a ¹	V	O ¹ O ^d P	a ³	Adv	a ²
at	A	ikke	spillede	fodbold	med B		i går
at	A	ikke	spillede	fodbold			med B i går
hvis	A	igen	rejser	–	med B	til Paris	på torsdag
hvis	A	igen	rejser	–	–	til Paris	med B på torsdag
da	A	vist	skal	–	med B	i biografen	i aften
da	A	vist	skal	–	–	i biografen	med B i aften
når	A	endelig	kommer	–	med B	til byen	
når	A	endelig	kommer	–		til byen	med B

Det er egentlig kun i ganske få tilfælde man kan konstatere placeringsforskellen mellem styret og frit CS, men antagelsen er konsekvent ud fra hele ledstillingslæren, og desuden giver det mulighed for at forklare ledstillingsfænomener som

- A er i kompagniskab med B (styret CS)
 A er i biografen med B (frit CS)
 *A er med B i kompagniskab (styret CS)
 A er med B i biografen (frit CS)

Konstruktioner med styret coobjectum forekommer i forbindelser som
 han forbandt punkt A med punkt B
 vi sammenlignede Paris med London
 de konfronterede voldsmanden med hans offer
 han konfererede regnskabet med bilagene

3° Nogle parataktiske omformninger

For de CS-konstruktioner der er behandlet ovenfor, gælder følgende omformning: $S \dots CS \rightarrow S$ og S :

- Hans spiller fodbold med Ole $\rightarrow$
 Hans og Ole spiller fodbold
 Andersen mødes med Jensen $\rightarrow$
 Andersen og Jensen mødes
 Ole faldt i vandet med cyklen $\rightarrow$
 Ole og cyklen faldt i vandet

For CO-konstruktionen gælder $O \dots CO \rightarrow O$ og O :

- vi sammenlignede Paris med London $\rightarrow$
 vi sammenlignede Paris og London

Når en konstruktion der indeholder *S og S* kan betragtes som en omformning af en konstruktion med frit CS, er der mulighed for to videre omformninger som er karakteristiske for alle andre paratagmer med *og*:

- (1) *og* kan alternere med *samt*:
 Hans samt Ole spiller fodbold
- (2) et *både* kan indsættes:
 både Hans og Ole spiller fodbold

Noget tilsvarende er ikke muligt når *S og S* beror på en omformning af en konstruktion med styret CS:

- *Andersen samt Jensen mødes
 *både Andersen og Jensen mødes

Samme restriktion gælder for O og O deriveret af en konstruktion med styret CO:

*vi sammenlignede Paris samt London

*vi sammenlignede både Paris og London

Derimod med frit CO:

vi smed barnet samt badevandet ud

vi smed både barnet og badevandet ud

Det er yderligere et kendetegn for den frie CS- og CO-konstruktion at den tillader indsættelse af et *sammen*:

Hans spiller fodbold sammen med Ole

vi smed barnet ud sammen med badevandet

Dette er ikke muligt i konstruktioner med styret CS og CO:

*Andersen mødes sammen med Jensen

*vi sammenlignede Paris sammen med London

Det *sammen* som kan indsættes i konstruktioner med frit CS og CO, kan altid fjernes igen uden at dette i øvrigt har indflydelse på konstruktionen. Der bliver således ingen vanskeligheder med at skelne dette *sammen* fra det der indgår i faste (styrede) CS-konstruktioner:

han i'kommer 'sammen med naboens datter

han i'stødte 'sammen med en varevogn

4° Asymmetriske CS-konstruktioner

Alle de ovennævnte CS-konstruktioner er SYMMETRISKE i den forstand at en ombytning af temaet i subjektet med temaet i CS og omvendt, vil give en mulig konstruktion. (Hermed er ikke sagt at der ikke kan ske en vis betydningsændring):

Hans spiller fodbold med Ole →

Ole spiller fodbold med Hans

Andersen mødtes med Jensen →

Jensen mødtes med Andersen

I en sætning som

han skar snoren over med en skarp kniv

er *en skarp kniv* CS, idet størrelsen skal være kvalificeret som subjekt for *skære*:

en skarp kniv skar snoren over

Derimod kan omvendt *han* (subjektet) ikke bruges som CS:

*en skarp kniv skar snoren over med ham

En sådan konstruktion kaldes **ASYMMETRISK**. Den asymmetriske CS-konstruktion tillader ikke omformningen $S \dots CS \rightarrow S$ og S :

*han og en skarp kniv skar snoren over

I den typiske asymmetriske CS-konstruktion er subjektet volens. Ved **VOLENS** forstås et nomen der er kvalificeret som subjekt for verber som *afvise, aftale, evne, foreslå, forsumme, lære, nænne, påtænke* osv. (kategori **B**)⁴. Andre nominer kaldes **NON-VOLENTES**.

Konstruktionen

han skar snoren over

tillader en progres⁵ ved hjælp af verber af kategori **B**:

han besluttede/forsøgte/påtalente at skære snoren over

Dette eksperiment udpeger subjektet som volens i denne sammenhæng. I konstruktionen

kniven skar snoren over

er en tilsvarende progres ikke mulig:

*kniven besluttede/forsøgte/påtalente at skære snoren over

På grundlag af disse iagttagelser kan vi opstille følgende hovedregel: når et verbum alternerende kan have volens og non-volens som subjekt, kan der konstrueres en sætning med dette verbum som verbal, volens som subjekt og non-volens som CS:

han åbnede døren	} → han åbnede døren med nøglen ⁶
nøglen åbnede døren	

Konstruktionen er altid asymmetrisk. Eksempler:

han slog mig i hovedet med en kæp

han huggede grenen over med en økse

papir han klipper med en saks

han fejede gulvet med kosten

han skrev brevet med blyant

han landede med maskinen fra Oslo

han ankommer med toget fra Roskilde

han blinkede med lyset

han indledte mødet med en sang

han ringede med en lille klokke

han vältede med sin bil

han standsede med vognen foran indgangen

han må kunne vente med sine kritiske bemærkninger

han startede med vognen igen

han strandede med skibet

han gik nedenunder og hjem med firmaet

han forliste med sit skib
 man kan tage pletter af med terpentin
 vi forlystede os med bordtennis
 han pyntede bordet med blomster
 han overraskede sin kone med en buket blomster
 han chokerede mig med sin frimodighed
 han drillede mig med sine bemærkninger
 lægen fik feberen ned med penicillin
 han fyldte karret med vand
 han skramlede med spandene
 han snavsede gulvet til med skoene
 han fortsatte med arbejdet
 de vædede jorden med deres tårer
 han osrer så modbydeligt med den cigar
 han smækkede med døren
 vi dækkede jorden med halm
 han knitrede med bolsjeposen
 han gik i stå med sin tale
 købmanden er dyr med kartofler
 læreren er streng med karakterer
 han er rundhåndet med drikkepenge
 han er forfærdelig med sine ideer

Nogle af disse konstruktioner synes at være ret sjældne med non-volens som subjekt. Sætninger som

kuglepennen skriver brevet
 penselen maler væggen
 spaden graver

er absolut på grænsen af det acceptable, men i mere specielle kontekster kan konstruktionen forekomme:

kuglepennen kan godt skrive brevet færdigt; den løber ikke tør
 lige med det samme
 sådan en billig pensel kan nu engang ikke male hele den væg uden
 at blive slidt op
 spaden graver udmærket selv om den er noget rusten

Imperativiske udtryk af typen

gå (du) bare med dig!
 kom her med dig!
 spis nu med jer!

kan betragtes som produkter af omformninger som

gå (du)!
gå (du)! } → gå (du) med dig!

Her foreligger altså intensivering eller emfase gennem fordobling med påfølgende omformning til CS-konstruktion. Konstruktionen forekommer også ved imperativisk præsens:

nu går du med dig!

og i infinitkonstruktioner og bisætninger styret af udtryk med imperativisk værdi:

se så at komme i seng med jer!

vil I se at komme i seng med jer!

vil I se at I kommer i seng med jer!

5° Semantisk karakteristik af den asymmetriske CS-konstruktion

Hvis konstruktionens verbum er betegnelsen for en handling eller proces, er subjektet betegnelsen for den som villende eller mentalt aktive implicerede, mens CS betegner det der er impliceret som det ikke-villende eller ikke mentalt aktive (fx som instrument).

Denne karakteristik gælder også for de konstruktioner der behandles under 6°.

6° Asymmetriske CS-konstruktioner med obligatorisk CS

En konstruktion som

Rifbjerg udkommer nok med en ny roman til efteråret

kan ikke på samme måde som de under 4 behandlede betragtes som en »kombination« af to sætninger, idet

*Rifbjerg udkommer til efteråret

næppe forekommer. CS er altså obligatorisk.

Denne variant af den asymmetriske CS-konstruktion forekommer især i konstruktioner med fast lokalt adverbial:

(1)

han vil fremkomme med et interessant forslag

kan man endnu ikke komme igennem med en telefonsamtale?

jeg kan ikke komme gennem brevsprækken med den tykke konvolut

kom så på med frakken i en fart!

se så at komme op af lommen med de hænder, knægt!

du kan ellers tro han kom i med døren i en fart
 jeg kan ikke komme ind i hullet med nøglen

(2)

han var helt nede på bunden med bådshagen
 han er lige ude i skraldespanden med askebægeret
 har du nu været helt inde i krogene med tandbørsten?
 jeg var oppe i tagrenden med riven, men jeg kunne ikke få bol-
 den ned

han var i med låget inden jeg nåede at få noget
 han var oppe med vinduet lige med det samme

Jensen er nede i postkassen med et brev

Som det fremgår af beskrivelsen i afsnit 4° ovenfor, kan man ikke
 antage at en konstruktion som

han besluttede at åbne låsen med en dirk
 er opstået ved omformningen

han besluttede at åbne låsen	}	→	han besluttede at åbne
*dirken besluttede at åbne låsen			låsen med dirken

Vi må regne med at konstruktionen opstår i to tempi. Først omform-
 ningen

han åbnede låsen	}	→	han åbnede låsen med dirken
dirken åbnede låsen			

Derefter ved en progres der forudsætter volens som subjekt:

han åbnede låsen med dirken → han besluttede at åbne låsen
 med dirken

For at forklare visse andre konstruktioner er det hensigtsmæssigt
 at antage at der også kan foregå en »tematisk progres«, dvs. en æn-
 dring der viser sig ved forandringer i verbets tema og ikke blot som
 tilføjelse af nye verber med tilhørende fleksiviske ændringer i det
 oprindelige verbum. Fx er *holde op* ukritisk mht. valg af subjekt:
 det kan være både volens og non-volens; men *holde inde* kræver
 volens som subjekt. *holde inde* kan således analyseres som *holde op*
 + et aktionselement, og hvis vi sammenligner med den »normale«
 progres, kan vi opstille

<u>holde op</u>	:	<u>åbne</u>
holde inde	:	beslutte/forsøge/nægte . . . at åbne

Konstruktionen

de holdt inde med skydningen

analyseres derfor således:

de holdt op
skydningen holdt op } → de holdt op med skydningen
de holdt op med skydningen → de holdt inde med skydningen

Af samme karakter er øjensynlig forholdet mellem *mene* og *betyde*:

hvad mener han?
hvad betyder den gestus? } → hvad mener han med den gestus?

På engelsk varetages de to funktioner som bekendt af samme verbum (mean); det danske verbalsubstantiv *mening* kan have både den voluntative og den ikke-voluntative funktion: *din mening* (ODS betydn. 1, 2 og 4) – *ordets sande mening* (ODS betydn. 3). På tilsvarende måde

askebægeret kom ud i skraldespanden →

han kom ud i skraldespanden med askebægeret →

han gik ud i skraldespanden med askebægeret

idet *gå ud* beskrives som *komme ud* + et aktionselement der normalt kræver volens-subjekt. Andre eksempler:

han gik op i skuffen med frimærkerne

han løb ud i isskabet med øllerne

løb lige ud på tøjsnoren med badetøjet!

stik lige ind i papirkurven med det her!

gider du ikke lige gå ud i min frakkelomme med nøglerne

Disse konstruktioner kan naturligvis undergå de normale kausative omformninger:

jeg sendte ham ud i skraldespanden med askebægeret

jeg beordrede ham op i skuffen med frimærkerne

osv.

Når bevægelsesverberne (dog ikke *komme*) optræder i deres perfekte variant uden retningsangivelse, har de ablativ betydning:

han gik/løb/kørte/rejste osv.

betyder 'han forsvandt gående/løbende/kørende osv.' Det perfekte *gå* fx, består altså af et ablativt element med en betydning der svarer nogenlunde til *forsvinde* + et aktionselement. *han gik* betyder 'han forsvandt ved at bruge sine ben'. I overensstemmelse hermed analyseres

han gik med skrivemaskinen

som

skrivemaskinen 'forsvandt' →

han 'forsvandt' med skrivemaskinen →

han gik med skrivemaskinen

Og tilsvarende

han løb med kassen

han rejste med alle pengene

solsorten fløj med ormen

de gallopperede bort med byttet

han svømmede over floden med ammunitionen

Vi kan nu forklare tvetydigheden i en sætning som

læreren skrev dansk stil med eleverne

Det er enten en konstruktion som dem der er beskrevet i dette afsnit: eleverne skriver dansk stil, mens læreren er impliceret i handlingen som volens, uden i øvrigt at deltage i handlingen. Eller det er en symmetrisk konstruktion som beskrevet i afsnit 1°:

både læreren og eleverne skrev dansk stil

Tilsvarende:

gymnastiklæreren svømmer med eleverne

sergenten eksercerer med rekrutterne

gider du lige tisse med børnene?

Tvetydigheden i

han gik med døren

skyldes ikke denne modsætning, men de to betydningsvarianter af gå ('bevæge sig i gang', 'åbnes og lukkes'). Konstruktionen hører under alle omstændigheder til dem der er beskrevet i dette afsnit.

7° CS-konstruktioner med to non-volentes

I visse tilfælde er subjektet i en CS-konstruktion et nomen som ikke er kvalificeret til at optræde som volens. Dette kan forekomme når CS er et verbalsubstantiv hvis logiske subjekt er grammatisk subjekt i sætningen:

månen oplyste stuen med sine stråler (jfr. månen strålede)

uret vækkede mig med sin kimen (jfr. uret kimedede)

blomsterne fyldte haven med deres duft (jfr. blomsterne duftede)

stormen gik mig på nerverne med sin hylen (jfr. stormen hylede)

Jfr. omformningsmønsteret

jetflyene larmer

jetflyenes larm

jetflyenes larm sønderriver luften
jetflyene sønderriver luften med deres larm

Desuden er en CS-konstruktion uden volens mulig når CS vil kunne indgå i en konstruktion som objekt for *have* og med sætningens subjekt som subjekt for *have* (»inalienable possession«):

cyklen rasler med bagskærmen
byen når helt ned til havet med sine forstæder
træet går dybt ned i jorden med sine rødder
huset rager 25 meter i vejret med antennen
skibet kippede med flaget

Jfr. omformningsmønsteret

skraldespanden har låg
skraldespandens låg
skraldespandens låg klaprer
skraldespanden klaprer med låget

Denne konstruktion svarer altså nøje til

han sparkede med benene
han virrede med hovedet
han vinkede med begge hænder
han skreg med skingrende stemme
man ser med øjnene
han fulgte hende med øjnene
han følte efter med fingrene
han rullede med øjnene
han hang med næbbet
han stod skævt med kroppen
han vippede med tærne
han truede med næven
hunden logrede med halen

Sådanne konstruktioner kan ikke uden videre beskrives som dem under 4°, idet subjekterne ikke nødvendigvis skal have deres normale volens-karakter; det kræves ikke at konstruktionens verber skal være af den slags som kan styres af et kategori B-verbum. *Sidde fast* kan nok have volens som subjekt:

han sad fast

men vi har ikke muligheden

*han besluttede/forsøgte/påtænkte . . . at sidde fast

Ikke desto mindre har vi

han sad fast i mudderet med begge fødder

og tilsvarende

han faldt i med øjenlågene den ene gang efter den anden
han skal ned med nakken
han hænger ved hende med øjnene

8° *Elliptiske konstruktioner*

Udtryk som

væk med dig
ud med sproget
på med vanten
op med humøret

beskrives formentlig lettest som elliptiske former af en (imperativisk) CS-konstruktion af den type som er beskrevet under 6°:

(kom (du)) væk med dig!

Udråbet

ned med Nixon!

findes kun i elliptisk form. I en anden type ellipse udelades CS og den styrende præposition:

vi kan desværre ikke komme igennem (med en telefonsamtale)
kan du komme ind i nøglehullet (med dirken)?
jeg skal lige ned i postkassen (med et brev)
hun stod midt i agurkesalaten (med begge hænder)

Hvilket svarer ganske nøje til elliptiske udgaver af den konstruktion der er beskrevet i afsnit 4°:

han skar snoren over (med en kniv)

9° *CS-konstruktioner med volens-suspension*

Ved næsten alle de verber der hidtil er omtalt i forbindelse med CS-konstruktionen, har der været mulighed for en progres med verber af kategori B⁴. Om denne progres i det enkelte tilfælde er mulig, afhænger som vist af subjektets tema (volens/non-volens).

Nu findes der imidlertid en række verber som aldrig tillader denne progres, uanset subjektets tema. *Børnene* er et nomen der i mange forbindelser optræder som volens:

børnene besluttede/opgav/vedtog . . . at åbne døren

Men et verbum som *myldre* tillader ikke progressen selv om subjektet er kvalificeret som volens:

*børnene besluttede/opgav/vedtog . . . at myldre ud på gaden

Det vil sige at *myldre* suspenderer *børnene's* karakter af volens.

Konstruktionen

børnene myldrede ud på gaden

svarer altså i denne henseende til

halmen dækkede gaden

for så vidt som begge konstruktioner har non-volens som subjekt.

Det viser sig da også at de kan undergå omformninger der er parallelle:

. . . myldrede ud på gaden med børn

. . . dækkede gaden med halm

I sidste eksempel kan som vi har set subjektspladsen udfyldes med volens:

de dækkede gaden med halm

mens konstruktionen uden volens ikke har denne mulighed. I stedet indsættes et *det*, der jo i forvejen er kendt som udfylder af »tomme pladser«⁷:

det myldrede ud på gaden med børn

De verber der har samme egenskaber som *myldre*, viser sig, semantisk at kunne karakteriseres som »verba abundantia«, dvs. verber der betegner at noget er til stede i rigelig mængde:

det føg ind ad vinduet med sne

det løb ned ad væggen med vand

det fylder for meget med de cykler midt i gården

det haglede ned over ham med slag

med sukkerkugler det hagler og sner, og regner med limonade

det væltede ind med lykønskninger

det strømmede ind med ungdom

det sad sort med fluer på væggen

det stod op i vejret med damp

det sprøjtede med blod

det slog ikke til med 100 kr.

det flød med papirer på bordet

det lå rundt omkring med alt muligt

det fløj rundt i lokalet med tomme flasker

det flagrede med sommerfugle på grøftekanter

det buldrede med Torden, det glimtede med Lyn (Oehlenschläger)

Konstruktionen stiller det særlige krav til subjektet at det skal være

(1) et nomen i pluralis (fx *børnene*)

(2) et kollektiv (fx *ungdom*)

(3) et masseord (fx *limonade*)

Hvis subjektet er et substantiv, skal det have ubestemt form.

Nogle af verberne i denne konstruktion tillader en yderligere omformning, som består i at regimen i en præpositionsforbindelse der udgør et frit, lokalt adverbial, indtager subjektets plads, således at dels præpositionen, dels *det* udgår:

folk	vrimlede		på gaden
det	vrimlede	med folk	på gaden
gaden	vrimlede	med folk	
lyset	strålede		fra vinduet
det	strålede	med lys	fra vinduet
vinduet	strålede	med lys	
børnene	myldrede		i kvarteret
det	myldrede	med børn	i kvarteret
kvarteret	myldrede	med børn	
alt muligt	flød		på bordet
det	flød	med alt muligt	på bordet
bordet	flød	med alt muligt	
sommerfugle	flagrede		på grøftekanten
det	flagrede	med sommerfugle	på grøftekanten
grøftekanten	flagrede	med sommerfugle	
rygter	svirrede		i luften
det	svirrede	med rygter	i luften
luften	svirrede	med rygter	

10° Neksual som CS

En vigtig type af non-volentes er neksuale⁸ substantiver. Som bekendt er mange af dem afledt af

(a) verber: *udsættelse*, *afregning*, *løb*, *viden*, *information*, *layout* osv.

(b) adjektiver: *sygdom*, *varme*, *elegance*, *frimodighed*, *angst* osv.

De neksuale substantiver kan optræde i CS-konstruktioner med *det* som subjekt (jfr. 9° ovenfor):

det ville være uheldigt med en udsættelse af sagen

det irriterer mig med den frimodighed

det tager lang tid med sådan en ombygning

Som i de konstruktioner der er behandlet i forrige afsnit, er det muligt at omforme konstruktionerne så *det* udgår og CS indtager subjektets plads:

en udsættelse af sagen ville være uheldigt

den frimodighed irriterer mig

en ombygning tager lang tid

Som det ses, har omformningen ingen indflydelse på prædikativets genus og numerus.

De kontekster hvor denne omformning er mulig, falder i tre grupper:

(1) prædiketet angiver en vurdering eller effekt:

overførsel af biler er vanskeligt

det er vanskeligt med overførsel af biler

badning fra fri strand kan være farligt

det kan være farligt med badning fra fri strand

konfliktforskning er sikkert nyttigt

det er sikkert nyttigt med konfliktforskning

alle de møder ødelægger mit humør

det ødelægger mit humør med alle de møder

en vaccination i tide er altid hensigtsmæssigt

det er altid hensigtsmæssigt med en vaccination i tide

musik og sang har altid interesseret mig

det har altid interesseret mig med musik og sang

(2) Neksualet er logisk objekt for et passivt verbum der angiver tilskyndelse, tilladelse eller det modsatte:

en ændring må tilrådes

det må tilrådes med en ændring

en udvidelse kan ikke tillades

det kan ikke tillades med en udvidelse

den slags vanskeligheder må forhindres

det må forhindres med den slags vanskeligheder

musik og sang i gården forbydes

det forbydes med musik og sang i gården

en vis usikkerhed kan næppe undgås
 det kan næppe undgås med en vis usikkerhed

(3) Konstruktionens verbum betegner begyndelse, intensivering, varen, aftagen, stop:

et voldsomt skyderi satte ind
 det satte ind med et voldsomt skyderi

smugleriet griber om sig
 det griber om sig med smugleriet

angrebene på regeringen fortsætter
 det fortsætter med angrebene på regeringen

hosteanfaldene tog efterhånden af
 det tog efterhånden af med hosteanfaldene

holder det spektakel aldrig op?
 holder det aldrig op med det spektakel?

Specielt om (1): Forholdet mellem et neksualt subjekt og dets prædikativ synes i semantisk henseende ikke altid at svare helt til forholdet mellem inneksualt subjekt og dettes prædikativ. I sætninger som
 huset er rødt

Jensen er kasserer

kan det med rimelighed siges at prædikativet betegner en egenskab ved det som subjektet betegner, siger noget om beskaffenheden af det der betegnes med subjektet; *rødt* og *kasserer* angiver noget om beskaffenheden af hhv. *huset* og *Jensen*, tjener til karakteristik og identifikation af huset og Jensen. Anderledes med neksualt subjekt:

badning kan være farligt
 enighed ville være en fordel
 afbrydelsen irriterede mig

Her kan man ikke på samme måde sige at prædikatet angiver noget om beskaffenheden af hhv. *badning*, *enighed* og *afbrydelsen*; sætningerne indeholder ikke oplysninger om hvilken art badning, enighed eller afbrydelse der er tale om. Prædikativet synes her udelukkende at sige noget om effekten eller virkningen af det subjektet betegner. I en sætning som

afbrydelsen var langvarig

betegner *langvarig* derimod virkelig noget om beskaffenheden af af-

brydelsen. Konstruktionen hører da ikke ind under (1), og tillader heller ikke den normale CS-omformning:

*det er langvarigt med en afbrydelse

Den her forsøgte semantiske karakteristik vil gælde for alle neksualer – også infinitiver og bisætninger – der kan indgå i kontekster som (1):

at spise æbler tit/er sundt

at have Jensen med næste gang/ville være en god idé

at sagen blev udsat/passede mig egentlig udmærket

at han kom for sent/genereede ham åbenbart ikke

11° Inneksualer i neksual CS-konstekst

Inneksualer kan indgå som subjekt i de kontekster der ovenfor er betegnet som (1) og (2). Inneksualet synes da at antage neksual karakter, dvs. det bliver semantisk ækvivalent med neksuale størrelser:

(1)

sild er godt (jfr. at spise sild . . .)

mange kokke fordærver maden (jfr. tilstedeværelse af . . .)

en cigar til kaffen smager godt (jfr. at ryge en cigar . . .)

sol giver varme (jfr. at der kommer sol . . .)

(2)

hullerne i ydermuren kan ikke forhindres (jfr. at der kommer . . .)

ukrudt i græsplænen kan ikke undgås (jfr. at der kommer . . .)

så mange lommepenge kan ikke tillades (jfr. at børn får . . .)

et mindre beløb til reparationer må anbefales (jfr. at give . . .)

Disse konstruktioner er underkastet samme omformningsregler som konstruktionerne med neksualt subjekt:

det er godt med sild

det fordærver maden med for mange kokke

det smager godt med en cigar til kaffen

det giver varme med sol

det kan ikke forhindres med huller i ydermuren

det kan ikke undgås med ukrudt i græsplænen

det bør næppe tillades med så mange lommepenge

det må anbefales med et mindre beløb til reparationer

At inneksualerne i disse konstruktioner har neksual funktion, ses også af at de kan forbindes hypotaktisk med adverbialer som ellers er forbeholdt neksualer:

et æble hver dag skal være sundt
 fire gæster den ene gang er vel nok til at overkomme
 en porter ved sengetid sikrer rolig nattesøvn
 en bil efter momsforhøjelsen bliver alt for dyrt

Dette er ikke muligt i andre kontekster:

*et æble hver dag lå på bordet når jeg kom hjem
 *fire gæster den ene gang indfandt sig på klokkeslet
 *han har da vist ingen porter ved sengetid fået
 *man kan ikke få en bil efter momsforhøjelsen indregistreret så billigt

Supplerende eksempler:

det er bedre med én fugl i hånden end ti på taget
 det har ikke noget at sige med et par kroner fra eller til
 det er et godt forslag med Jensen
 det ville passe mig udmærket med en stol
 det er for anstrengende med 3 timer om dagen
 det er nok med 10 kr.
 det var måske en idé med orange gardiner?
 det kan være uheldigt med for mange lærere de første år
 det er ikke nogen fordel med så mange deltagere
 det er tilstrækkeligt med to sekretærer
 det koster mange penge med sådan en bil
 det er valgfrit med geografi
 det ligner ham udmærket med sådan et brev

En del prædikater af type (1) kan alternerende have neksual og (inneksual) volens som subjekt. Det gælder fx verber som *ødelægge*, *genere*, *kræve* og *irritere*. Er de styret af verber af kategori B, er subjektet en (inneksual) volens:

mange deltagere forsøgte at ødelægge mødet
 Jensen nægter at genere de andre
 studenterne besluttede at kræve mere plads

Sådanne konstruktioner tillader ingen CS-omformning:

*det forsøgte at ødelægge mødet med mange deltagere

Savner konstruktionen imidlertid et verbum af kategori B, kan den ikke umiddelbart skelnes fra konstruktionen med inneksual i neksual-kontekst, og den bliver således dobbelttydig:

mange kokke fordærver maden
 frøken Jensen pyntede i stuen
 Hansen styrker samarbejdet

flere deltagere vil sprænge rammerne
 Jesus gjorde underværker
 to børn kræver mere plads
 Jensen har ikke noget at sige
 formanden kan ikke hjælpe os

Enten er det konstruktioner med innekssual i neksualkonstekst; prædikatet betegner i så fald effekten af det subjektet betegner, og konstruktionen kan uden betydningsændring omformes til en CS-konstruktion:

det fordærver maden med mange kokke
 det pyntede i stuen med frøken Jensen
 det styrker samarbejdet med Hansen
 det vil sprænge rammerne med flere deltagere
 det gjorde underværker med Jesus
 det kræver mere plads med to børn
 det har ikke noget at sige med Jensen
 det kan ikke hjælpe os med formanden

Eller det er en »ægte« innekssual volens-konstruktion; prædikatet ud-siger så noget om beskaffenheden af det subjektet betegner (fx hvilke handlinger det udfører), og konstruktionen kan ikke uden betydningsændringer omformes til CS-konstruktion.

Ved forskellige former for tilføjelser, ikke blot ved kategori B-verber, kan konstruktionen gøres til en entydig volens-konstruktion:

mange kokke fordærver maden med stærke krydderier
 frøken Jensen besluttede at pynte i stuen
 Hansen vil gerne styrke samarbejdet
 flere deltagere har til hensigt at sprænge rammerne
 Jesus formåede at gøre underværker
 to børn er så ubeskedne at kræve mere plads
 Jensen har ikke noget at sige til sit forsvar
 formanden agter ikke at hjælpe os

12° Et omformningsmønster

Hvis vi kombinerer disse iagttagelser med visse træk i grammatikken som vi i forvejen kender, kan vi opstille et karakteristisk omformningsmønster.

A. Morfologiske omformninger

Transitive verber som både kan have neksual og innekssual som sub-

jekt, viser ganske naturligt et stærkt udbygget omformningsmønster. Som eksempel kan vi tage *ødelægge*:

- (1) han ødelægger suppen (volens som subjekt)
- (2) peber ødelægger suppen (non-volens som subjekt)
- (3) han ødelægger suppen med peber (CS-konstruktion)
- (4) det ødelægger suppen med peber (CS-konstruktion med *det* som subjekt)

Desuden er nogle trivielle passiv-omformninger mulige:

- (1a) suppen ødelægges (af ham)
- (2a) suppen ødelægges (af peber)
- (3a) suppen ødelægges med peber (af ham)

Den semantiske forskel mellem passivkonstruktionerne 2a og 3a er altså at 2a ikke implicerer forestillingen om volens som logisk subjekt for verbalet, mens 3a fremstiller processen som en bevidst handling. Andre eksempler:

- (1) hun generede mig
- (2) hendes opringninger generede mig
- (3) hun generede mig med sine opringninger
- (4) det generede mig med hendes opringninger
- (1a) jeg blev generet (af hende)
- (2a) jeg blev generet af hendes opringninger
- (3a) jeg blev generet med opringninger (af hende)

- (1) han fangede min interesse
- (2) hans formler fangede min interesse
- (3) han fangede min interesse med sine formler
- (4) det fangede min interesse med hans formler
- (1a) min interesse blev fanget af ham
- (2a) min interesse blev fanget af hans formler
- (3a) min interesse blev fanget med hans formler

- (1) regeringen styrker økonomien
- (2) afgifterne styrker økonomien
- (3) regeringen styrker økonomien med afgifter
- (4) det styrker økonomien med afgifter
- (1a) økonomien styrkes af regeringen
- (2a) økonomien styrkes af afgifter
- (3a) økonomien styrkes med afgifter

- (1) han hjalp mig
- (2) et lån hjalp mig
- (3) han hjalp mig med et lån
- (4) det hjalp mig med et lån
- (1a) jeg blev hjulpet af ham
- (2a) jeg blev hjulpet af et lån
- (3a) jeg blev hjulpet med et lån (af ham)

B. T e m a t i s k e o m f o r m n i n g e r

Det ovenfor viste omformningsmønster synes ret nøje at svare til følgende:

- (1) Nationalbanken sænkede renten
- (2) en diskontonedsættelse sænkede renten
- (3) Nationalbanken sænkede renten med en diskontonedsættelse
- (4) det sænkede renten med en diskontonedsættelse
- (1b) renten sank
- (2b) *renten sank af en diskontonedsættelse
- (3b) renten sank med en diskontonedsættelse

b-rækken svarer nøje til passivkonstruktioner som

- (1a) renten blev sænket
- (3a) renten blev sænket med en diskontonedsættelse (af Nationalbanken)

(Konstruktionen 2b vil blive kommenteret senere). Forskellen mellem 1a og 3a på den ene side, og 1b og 3b på den anden er først og fremmest at der i b-rækken er skiftet verbaltema – nemlig fra *sænke* til *synke* – i forhold til a-rækken, hvor forskellen var den morfologiske forskel mellem aktiv og passiv.

Forskellen mellem *sænke* og *synke* er den velkendte modsætning mellem kausativ og intransitiv – eller »INKAUSATIV« som vi her vil indføre som antonym til kausativ.

Det viser sig nu at hele det ovenstående omformningsmønster kan gennemløbes når 1, 2, 3, og 4 er konstrueret med et transitivt verbum, og 1b, 2b, og 3b med det tilsvarende inkausative verbum. Disse verber behøver ikke ligesom *sænke/synke* at stå i et simpelt etymologisk afledningsforhold til hinanden. Fx vil *fjerne* kunne betragtes som (transitivt) kausativ til *forsvinde*:

- (1) han fjernede pletterne
- (2) terpentint fjernede pletterne
- (3) han fjernede pletterne med terpentint
- (4) det fjernede pletterne med terpentint
- (1b) pletterne forsvandt
- (2b) *pletterne forsvandt af terpentint
- (3b) pletterne forsvandt med terpentint

Denne sidste sætning kræver altså en anden analyse end kassereren forsvandt med pengene som er behandlet ovenfor i afsnit 6°.

Verbet *vælde* er både kausativt og inkausativt:

- han væltede pælen
- pælen væltede

Derfor kan samme verbum gå gennem hele mønsteret:

- (1) han væltede pælen
- (2) et velrettet spark væltede pælen
- (3) han væltede pælen med et velrettet spark
- (4) det væltede pælen med et velrettet spark
- (1b) pælen væltede
- (2b) *pælen væltede af et velrettet spark
- (3b) pælen væltede med et velrettet spark

En *give*-konstruktion kan betragtes som kausativ i forhold til en *få*-konstruktion:

- (1) hun giver tøjlet nyt lys
- (2) Valo giver tøjlet nyt lys
- (3) hun giver tøjlet nyt lys med Valo
- (4) det giver tøjlet nyt lys med Valo
- (1b) tøjlet får nyt lys
- (2b) *tøjlet får nyt lys af Valo
- (3b) tøjlet får nyt lys med Valo

C. Regressive omformninger

Omformningsmønsteret bekræfter vor intuitive fornemmelse af at en inkausativ konstruktion kan gøres kausativ ved tilføjelse af visse verber eller verbalforbindelser (progres⁵), og at omvendt en kausativ konstruktion kan blive inkausativ når sådanne elementer fjernes (regres⁵).

- (1) han fik græsset til at gro
- (2) kunstgødningen fik græsset til at gro
- (3) han fik græsset til at gro med kunstgødning
- (4) det fik græsset til at gro med kunstgødning
- (1c) græsset groede
- (2c) *græsset groede af kunstgødning
- (3c) græsset groede med kunstgødning

- (1) han kan godt sætte vassen i stand igen
- (2) lidt lim kan godt sætte vassen i stand igen
- (3) han kan godt sætte vassen i stand igen med lidt lim
- (4) det kan godt sætte vassen i stand igen med lidt lim
- (1c) vassen kom i stand igen
- (2c) *vasen kom i stand igen af lidt lim
- (3c) vassen kom i stand igen med lidt lim

- (1) lægen gjorde patienten rask
- (2) penicillinen gjorde patienten rask
- (3) lægen gjorde patienten rask med penicillin
- (4) det gjorde patienten rask med penicillin
- (1c) patienten blev rask
- (2c) *patienten blev rask af penicillin
- (3c) patienten blev rask med penicillin

Sammenligner man dette mønster med det efterfølgende, ser man tydeligt det semantiske og syntaktiske slægtskab mellem *blive* + prædikativ, og *blive* + passivt orienteret verbal:

- (1) lægen helbredte patienten
- (2) penicillinen helbredte patienten
- (3) lægen helbredte patienten med penicillin
- (4) det helbredte patienten med penicillin
- (1a) patienten blev helbredt (af lægen)
- (2a) *patienten blev helbredt af penicillin
- (3a) patienten blev helbredt med penicillin

Anskuet på denne måde bliver aktiv/passiv et særtilfælde af kausativ/inkausativ. (Se videre afsnit 13°).

13° Tre typer af subjekt i inkausativ-omformninger

For at forklare hvorfor konstruktionerne 2b og 2c i visse tilfælde er umulige eller i al fald tvivlsomme, er det nødvendigt at åbne døren på klem til hele det store område af CS-konstruktioner som Høysgaard skitserer.

Til de kausative konstruktioner

- (a) jeg gjorde ham bleg
- (b) NN's bemærkning gjorde ham bleg
- (c) angsten gjorde ham bleg

svarer de inkausative

- (a) han blev bleg
- (b) han blev bleg ved NN's bemærkning
- (c) han blev bleg af angst

Hovedreglen for denne omformning er:

(a) Når subjektet i den kausative konstruktion er volens, er ingen tematisk eller regressiv omformning til inkausativkonstruktion med eksplicit kausativt subjekt mulig:

*han blev bleg af mig

(b) En tematisk eller regressiv omformning til inkausativkonstruktion med eksplicit kausativt subjekt styret af *ved* er mulig når det kausative subjekt er et neksual der betegner en perfektiv begivenhed:

NN's bemærkning	{	gjorde ham bleg →
mit forslag		
NN's død		
disse ord		
han blev bleg	{	ved NN's bemærkning
		ved mit forslag
		ved NN's død
		ved mine ord

Denne *ved*-forbindelse må formentlig ikke sammenblandes med det lokale eller temporale *ved*:

han blev bleg	{	ved 10 km-stenen
		ved hjørnet af Gl.Kongevej
		ved juletid
		ved højlys dag

Den semantiske karakter af disse forbindelser gør det urimeligt at tolke konstruktionerne som omformninger af kausative konstruktioner som

*10 km-stenen gjorde ham bleg osv.

(c) En omformning til inkausativ-konstruktion (tematisk eller regressiv) med kausativt subjekt styret af *af* er mulig når subjektet i den kausative konstruktion er 1) et neksual der betegner en tilstand, 2) en inneksual non-volens:

1) angsten	}	gjorde ham bleg →
sulten		
vreden		
hævnthørsten		
luftmangelen		
iveren	}	
2) den dårilige luft		
sminken		
medicinen		
han blev bleg	}	af angst
		af sult
		af vrede
		af hævnthørst
		af luftmangel
		af iver
		af den dårilige luft
		af sminken
		af medicinen

(Disse konstruktioner må – i det mindste i første omgang – holdes ude fra de tilfælde hvor et adjektiv (eller substantiv, adverbium, verbum) styrer en præposition:

jeg er led ved tanken

han blev glad ved cyklen

vi var trætte af Jensen

de er kede af deres lejlighed

Her gælder der ingen restriktioner for kombinationen af præposition og temaet i regimen).

I c-konstruktionen kan prædikatsverbet være både perfektivt og imperfektivt:

han blev bleg af angst

han var bleg af angst

I b-konstruktionen er kun det perfekte muligt:

han blev bleg ved mit forslag

*han var bleg ved mit forslag

Hvis subjektet i den kausative konstruktion kan anskues som betegnelse for »begivenhed« eller for »tilstand«, er både *ved* og *af* mulige:

han blev bleg ved anstrengelsen

betyder 'han blev bleg dengang og fordi han anstrengte sig'.

han blev bleg af anstrengelsen

betyder 'han blev bleg fordi han var træt'. Tilsvarende

han blev bleg	{	ved/af læsningen
		ved/af larmen
		ved/af synet

Vi kan nu opstille et kausativ/inkausativt omformningsmønster som supplerer det vi har set i afsnit 12°:

(a) jeg	}	fik ham til at protestere →
(b) den mindste anledning		
(c) gammel vane		
(a) han protesterede		
(b) han protesterede ved den mindste anledning		
(c) han protesterede af gammel vane		

(a) hun	}	fik ham til at ryste →
(b) hendes tilsynkomst		
(c) feberen		
(a) han rystede		
(b) han rystede ved hendes tilsynkomst		
(c) han rystede af feber		

(a) jeg	}	afholdt ham fra det →
(b) vore protester		
(c) nøden		
(a) han holdt sig fra det		
(b) han holdt sig fra det ved vore protester		
(c) han holdt sig fra det af nød		

(a) hans kammerater	}	bragte ham ind på forbryderbanen →
(b) et rent tilfælde		
(c) manglende evne til at begå sig normalt i samfundet		

- (a) han kom ind på forbryderbanen
 (b) han kom ind på forbryderbanen ved et rent tilfælde
 (c) han kom ind på forbryderbanen af manglende evne til at begå sig normalt i samfundet

- (a) jeg
 (b) behandlingen
 (c) vandet
- } gjorde dem våde →
- (a) de blev våde
 (b) de blev våde af/ved behandlingen
 (c) de blev våde af vandet

- (a) jeg
 (b) larmen
 (c) sulten
- } vækkede ham →
- (a) han vågnede
 (b) han vågnede af/ved larmen
 (c) han vågnede af sult

- (a) jeg
 (b) transporten
 (c) soden
- } snavsede tøjet til →
- (a) tøjet blev snavset
 (b) tøjet blev snavset af/ved transporten
 (c) tøjet blev snavset af soden

Forskellen mellem konstruktioner som
 træet bliver mere holdbart med Pinotex
 træet bliver mere holdbart af Pinotex
 bliver da at den første beskrives som et resultat af omformningen

- jeg gør træet mere holdbart
 Pinotex gør træet mere holdbart } →
 jeg gør træet mere holdbart med Pinotex →
 træet bliver mere holdbart med Pinotex

Mens den anden beskrives således:

- Pinotex gør træet mere holdbart →
 træet bliver mere holdbart af Pinotex

Dette skulle forklare hvorfor *med*-konstruktionen implicerer en stærkere volensforestilling end *af*-konstruktionen.

Vi kan nu kommentere de umulige eller tvivlsomme 2b- og 2c-konstruktioner fra afsnit 12°.

*pælen væltede af et velrettet spark

*renten sank af en diskontonedsættelse

er ukorrekte omformninger af

et velrettet spark væltede pælen

en diskontonedsættelse sænkede renten

som ifølge regel (b) ovenfor skal omformes til

pælen væltede ved et velrettet spark

renten sank ved en diskontonedsættelse

Sætningerne

pletterne forsvandt af terpentin

græsset groede af kunstgødning

er næppe helt umulige, men *med*-konstruktionen, der jo implicerer en stærk volensforestilling, vil nok falde naturligere fordi netop *terpentin* og *kunstgødning* også implicerer denne forestilling. Konstruktioner som

pletterne forsvandt af sig selv

græsset groede af al den megen regn

er uden videre acceptable fordi de ikke implicerer nogen volensforestilling. Til gengæld er de tilsvarende volenskonstruktioner umulige eller tvivlsomme

*jeg fik græsset til at gro med al den megen regn

*græsset groede med al den megen regn

Tilsvarende:

væggen bliver sort med tjære

betegner en bevidst proces med unævnt volens.

væggen blev sort af tjære

betegner et uheld. Vi har

patienten bliver syg af penicillin

patienten døde af penicillin

men

patienten bliver syg med penicillin

patienten døde med penicillin

betegner overlagte forbrydelser, svarende til

fluer dør med DDT

og i modsætning til

patienten blev rask med penicillin

der implicerer forestillingen om en volent læge.

14° Slutning

Iagttagelsen af disse nye CS-typer fører os videre til at konstatere eksistensen af konstruktioner med to consubjecter:

jeg gjorde ham bleg	} →
mine ord gjorde ham bleg	
skrækken gjorde ham bleg	
jeg gjorde ham bleg af skræk med mine ord →	
han blev bleg af skræk ved mine ord	

På samme måde:

han protesterede af gammel vane ved den mindste anledning
 han rystede af feber ved hendes tilsynekomst
 de blev våde af vand ved behandlingen
 han vågnede af sult ved larmen
 tøjet blev sort af sod ved transporten

Og vi kunne vende tilbage til de tidligere afsnit og supplere beskrivelsen med disse nye CS-konstruktioner. Når vi fx (afsnit 9°) har

børnene myldrede i gaden
 gaden myldrede med børn
 det myldrede med børn i gaden

så må følgende konstruktioner kunne beskrives som nært beslægtede
 gassen lugtede på trappen
 det lugtede af gas på trappen

Men da det ikke var meningen at skrive en hel bog om CS-konstruktionerne, vil vi slutte her og lade de løse ender stritte ud til alle sider. Det er simpelthen arbejdsbetingelserne for den grammatiske monografi.

Læser man ODS' 25 spalter med *med* igennem, ser man straks at beskrivelsen ovenfor ikke inddrager hele præpositionens syntaks. For det første handler denne artikel ikke om *med*, men om CS. For det andet er *med* en af de »farveløse« præpositioner, og det kan ikke ventes at alle dens funktioner kan samles under ét synspunkt. Det er således tænkeligt at en del tryktabsforbindelser af typen *regne med brøk*, *handle med frugt*, *spise med kniv og gaffel* ikke kan komme med skønt de umiddelbart ligner CS-konstruktioner; noget lignende vil nok gælde *rutte med*, *herse med*, *koste med* osv.

Derimod ser det ud til at en udvidelse af perspektivet vil kunne vise forbindelsen mellem CS-konstruktionerne og de konstruktioner hvor *med* synes at optræde som en art omformning af *have*⁰.

I det hele taget virker det som om denne artikel rejser flere problemer end den løser. Forfatteren trøster sig med at det ikke er det allerværste der kan siges¹⁰.

NOTER

- (1) J. Høysgaard: *Methodisk Forsøg til en Fuldstændig Dansk Syntax* (1752) §§ 1022–41 + register. – (2) Gunnar Bech: *Studien über das deutsche verbum infinitum I* (1955) § 40. – (3) Erik Hansen: *Sætningsskema eller verbalskemaer*. *Nydanske Studier II* (1970) 115–36. – (4) Erik Hansen: *Nogle problemer omkring ordgrammatikken*. *Nydanske Studier I* (1970) p. 6–9. – (5) Gunnar Bech: *Zur Technik der syntaktischen Analyse*. *Lingua XI* (1962). – (6) Om konstruktionens semantiske forudsætninger og implikationer, se afsnit 5. – (7) Se fx Paul Diderichsen: *Elementær dansk Grammatik* p. 93–94 og 174–75. Aage Hansen: *Moderne Dansk I* (1967) p. 164 ff. – (8) Gunnar Bech: *Bidrag til neksuslæren*. *Festskrift til L. L. Hammerich* (1952). – (9) Erik Hansen: *Accord et divergence de la personne pronominale en Danois moderne*. *Langages 6* (1967). – (10) Når jeg har valgt ikke at beskrive CS-konstruktionerne i overensstemmelse med moderne amerikansk metode, er det velovervejende. Enhver lighed mellem denne artikel og den amerikanske version af generativ transformationel grammatik mht. til metode og terminologi er tilfældig, undtagen for så vidt som den københavnske og den amerikanske grammatik har fælles historisk udspring.

Forfatterens mange stemmer i Blichers »Sildig Opvaagnen«

Af NIELS INGWERSEN

Søren Baggesens *Den blicherske Novelle* (DbN) har slået visse kendsgerninger fast om Blichers forudsætninger, teknik og univers som det er vanskeligt at bestride og som givet i fremtiden vil blive betragtet som indlysende. Hovedanken, der kan rettes mod Baggesen, er at det novellebegreb, som han opererer med, er så stramt defineret, at det forleder ham til (1) værdidomme der kan anfægtes og (2) fortolkninger som bliver for snævre i den forstand at universelle udsagn om menneskets vilkår søges eller fremhæves for stærkt på bekostning af den enkelte novelles individualitet. For at præcisere: Baggesens indfaldsvinkel – beroende på hans skarpsindige forståelse af at Blicher gennem spændingen mellem fortæller og fortælling kan »manipulere læseren ind i den optimale position for tolkningen af novellens begivenheder« (DbN, p. 99) – resulterer i en række enkeltanalyser der næppe kan kaldes urigtige, men som på grund af hans opfattelse af den blicherske novelles natur, begår visse undladelsessynder. Hermed menes, at Baggesens objektive analyse ikke kan anfægtes, men at den påfølgende fortolkning lider under visse forskydninger, idet forsøget på at kortlægge hvordan den enkelte novelle udtrykker det blicherske skæbnebegreb har en tendens til at spærre for en dybere forståelse af den pågældende novelles personer. Specielt fortælleren lades i nogle tilfælde i stikken, for man bliver ikke helt fyldestgørende oplyst om hans forhold til de andre personer og til den begivenhedsrække, som han har gengivet.

Den følgende gennemgang af »Sildig Opvaagnen« (1828)¹ vil forhåbentlig dokumentere ovennævnte påstande, men skal iøvrigt først og fremmest tjene til at give en ny tolkning af en af Blichers mest fremragende noveller. Det skal ikke nægtes at det virker besynderligt at Baggesen, som så klart har indset hvordan Blicher benytter fortællerfiktionen, har undladt at drage konsekvenserne af sin egen indsigt, men det kan ej heller nægtes at samme indsigt danner grundlaget for den følgende læsning af novellen. Det man har lyst til er egentlig ikke at opponere mod Baggesens analyse, snarere at benytte

hans metode til en dyberegående tolkning, der søger at spore forfatterens mange stemmer flere og andre steder end Baggesen gør det².

I »Sildig Opvaagnen« oplyses man om en række irrationelle og tragiske begivenheder gennem en ca. femoghalvtredsårig præsts sorgfulde, rystede og fordømmende skildring. Skønt det er præstens stemme vi lytter til, er det næppe ham vi i første omgang hæfter os ved. Selvom han er medlem af den lille kreds, der blev så hårdt ramt af det dobbelte ægteskabsbrud, og selvom han deltager i handlingsgangen, er han absolut en biperson i det grufulde drama som udspilles. Hans opmærksomhed – denne opmærksomheds natur skal siden undersøges – er rettet mod kærlighedsaffæren mellem kaptajn H* og Fru Elise L*, og specielt mod den utro Elise og hendes mand, Dr. L*, affærens ulykkelige offer, for hvem afsløringen af hans kones utroskab bliver ensbetydende med at hele hans tro på et sandt og skønt liv styrter sammen. Hans liv, som han troede var »et jordisk Paradiis,« bør i virkeligheden snarere lignedes med vandringen på en tynd, vulkansk skorpe. Skorpen er bristet, og han er nu »nedsunken i det flammende Svælg« (p. 56). Hans selvmord er ifølge Baggesen ikke begrundet af fortvivlelse og had, men af rædsel, og må forstås som »en flugt bort fra det ufattelige« (DbN, p. 63). Hertil må dog tilføjes at han, selvom han har ønsket at dø før Elise kom tilbage fra sin udenbys visit, udtrykker sig både hadefuldt og fortvivlet, og at han vælger at skyde sig netop i det øjeblik hun træder ind i hans sygeværrelse. Han udsætter så at sige sit selvmord ni dage og tager afsked med livet og sin hustru med en replik, som vil få hende til at forstå hans gerning. Nok vender han sig fra livet med afsky og gru, men hans exit er også hævn mod den som forvandlede hans tilværelse fra et paradys til et helvede.

Efter Baggesens mening er L* novellens egentlige hovedperson, for det er gennem hans reaktion på den sildige opvågning, at fortællingens livssyn træder frem. Novellen »er en digtning om menneskets vilkår som offer for magter, der ligger uden for dets kontrol, men ikke en digtning om magter som ligger bag den konkrete virkelighed« (DbN, p. 67). Dette generelle udsagn rækker ovenstående modificerede tolkning af L* ikke ved, og det er iøvrigt særdeles muligt at den understøttes af præstens egen reaktion på lægens livsafvisning, men herom siden.

Disse magter, der behersker menneskene og som bestemmer deres

skæbne, kan karakteriseres på forskellig vis, så længe man betragter »Sildig Opvaagnen« som en realistisk novelle og ikke tillægger de pågældende magter transcendental eksistens. Dels griber den grumme tilfældighed – f. eks. kaptajnens sygdom – ind i menneskets liv på skæbneafgørende vis, dels er mennesket underlagt visse kræfter i dets eget væsen, som bringer det i strid med dets omverden, og som det ikke nødvendigvis evner eller ønsker at kæmpe imod. To sådanne kræfter er naturligvis drift mod erotisk besiddelse og mangel på vilje til at modstå denne drift, og det er mod den første af disse, personificeret af Elise, præsten retter hele sit moralske skyts.

Sagen er jo den at han, oprigtigt rystet som han givet er over Fru H's grænseløse fortvivlelse og L's forfærdelige endeligt, overhovedet ikke retter nogen sigtelser mod kaptajn H*, men udelukkende koncentrerer sin fordømmelse om Elise L*. Denne ensidighed er i og for sig forståelig, for kaptajnen virker som hendes offer, og da han i sin febevildelse er plaget af dårlig samvittighed, bebrejder han hende deres fælles utroskab; men det må dog ikke glemmes, at han sine svare anfægtelser til trods var hendes elsker i tyve år og sandsynligvis er far til flere af hendes børn. Præsten forholder sig imidlertid neutralt overfor ham og røber hverken harme, medlidenhed eller sorg, da han, Elises elsker og den mangeårige ven, dør; sin medlidenhed og sorg forbeholder han L*, og sin harme Elise.

Denne reaktion kan dog næppe undre, for tilværelsen er jo så irrationel, at den efter tragedien fortsættes på en for præsten foruroligende, næsten utilladelig vis. Det er forstyrrende at Elise, sin gængse væremåde tro, tilsyneladende er upåvirket af de tragiske begivenheder og endog bliver boende i byen. Da hun i modsætning til kaptajnen slet ikke synes at kunne vækkes til nogen syndsbevidsthed, kan det ikke overraske, at præstens indignation og *forundring* rettes mod hende. Det kan tilmed foreløbigt siges, at det er disse to følelser som tvinger ham til at skrive om begivenhederne i almindelighed og om Elise i særdeleshed. Vennernes død og den ødelagte familielykke er kendsgerninger, som der ikke kan rokkes ved i den forstand at de hører fortiden til, og følgelig må accepteres; men de er vanskelige at acceptere på grund af den uacceptable kendsgerning at Elise, den skyldige, lever i bedste velgående. Kort sagt, hans harme bliver på nagende vis holdt i live af hende, og derfor bliver hun for ham hovedpersonen i hans skildring.

Præsten er ikke i tvivl om hvilken dom han skal fælde over hende;

han fordømmer hende helt og holdent. Men vi som læsere kan næppe godtage hans kategoriske fordømmelse af hende, for selvom meget taler imod hende, virker hans udtalelser om hende utilstrækkelige og for entydige. Kort sagt, han ved hvordan hun bør vurderes, men det vil ikke sige, at han ved hvordan hun er. Han forstod det ukomplicerede solskinsmenneske, L*, godt nok til at vide at såvel fornuftens som religionens trøst ikke ville virke på et menneske, der »havde været enten for letsindig eller lykkelig til at besidde nogen dyb religiøs Følelse« (p. 59), men hans indsigt slår ikke til overfor den ukonventionelle Elise. Hun er et problem for ham, og det har hun været lige siden han mødte hende første gang. I ca. tredive år har han grundet over hende, og siden ulykken er dette problem blevet trængt i forgrunden i hans bevidsthed.

I denne sammenhæng er det relevant at spørge, hvorfor præsten netop nu har besluttet sig til at nedskrive sin beretning, og hvad den egentlige hensigt med den er. Sandheden om lægens selvmord blev jo spredt gennem rygter for ca. fem-seks år siden (Elise var 18 da han traf hende, 43 da ulykken skete, og nærmer sig nu de halvtreds), så præsten skriver ikke i ophidselse over noget som lige er hændt. Svaret ligger nok i at han »har seet hende fornylig . . . men hun er næsten uforandret, nyder en blomstrende Sundhed, og en altid lige, altid uforstyrret Munterhed,« og i at han ved at hun ville være i stand til at læse hans beretning »uden at tage en Maske, eller gjøre et eneste Fejlsting« (p. 32). Ikke mindst på grund af hendes uforskyldte velbefindende og ligevægt fik gensynet med hende det gamle sår til at bryde op igen. Mens Fru H* og adskillige af L*'s børn er døde, trives hun stadig i bedste velgående. Med en moralsk indignation, der nærmer sig raseri over tilværelsens uretfærdighed, har han sat sig for at fortælle sandheden om hende. Således bliver Elise gennem Blichers kløgtige manipulation af fortællerfiktionen en i hvert fald lige så vigtig person som lægen, og det bliver vor opgave at forstå hendes natur.

Som Baggesen overbevisende har påvist, hjælper Blicher os på dette punkt. Elises breve til kaptajn H* bringer os på så nært hold af denne koldblodigt afvisende dame, at vi ser hende som en kvinde for hvem hemmelighed i et kærlighedsforhold betyder alt. Ægteskabet åbenbarer alt og dræber kærligheden, d. v. s. hendes liv blev gjort meningsløst, da hun giftede sig. Konsekvent og ukonventionel som hun er, reagerede hun mod sin situation og tog kaptajnen som sin

hemmelige elsker. Dog er hun langt fra nogen erotisk fribytter, der på konventionel vis nyder sine erobringer, for som hans elskerinde gennem tyve år hengiver hun sig til, hvad hun ser som troskab, opofrelse og ren kærlighed. Hun udnytter altså ikke kaptajnen for blot at undgå den trivielle, dagligdags livløshed, men elsker ham virkelig og røber endog at hun, hvis hun var gift med ham, måske ville være i stand til at modstå sin naturs krav på hemmelighed og indordne sig under konventionen. Også Elise drives af irrationelle kræfter, men i hendes tilfælde antydes det, at hun under gunstige omstændigheder måske kunne besejre dem. Denne mulighed står imidlertid ikke åben for hende, og hun bliver således også offer for tilværelsens irrationelle kræfter.

Godtager man dette syn på Elise, der i det store hele svarer til Baggesens, indser man at også Elise må være hårdt ramt af den ulykke, som så brat slår ned. Nok er det muligt, at hun har vendt sig så fuldstændigt fra sin mand, at hun hverken føler skyld eller sorg over hans endeligt, men skal man tro hendes breve, bliver kaptajnens død *hendes* tragedie. Denne mulighed falder øjensynligt ikke præsten ind, og ved blot at spejle efter anger hos hende, viser han, hvor snævert konventionelt han bedømmer hende.

Dog må vi give ham ret i at hendes selvbeherskelse er utrolig. Selvom vi ved at hemmeligholdelse er en livsbetingelse for hende, må vi med præsten undre os over hvad der rører sig – og har rørt sig – bag hendes rolige ydre; og hvad brevene angår, må vi retfærdigvis tilføje, at deres fulde troværdighed kan betvivles. Disse elskovsbilletter er jo skrevet af en kvinde, som var en mester i forstillensens og manipulationens kunst, og var rettet til en mand der var martret af dårlig samvittighed overfor de bedragne. Da kaptajnen i sin febervildelse røber sig, er det ikke nogen elsker som ømt eller lidenskabeligt taler til sin elskede, men en angst og forpint mand som trygler sin sengefælle om at lade ham alene. Kort sagt må man regne med, at det er Elise der har formået eller gennemtvunget at holde afæren gående i samfulde tyve år.

På denne baggrund bliver det således muligt, at Elise selv i brevene ikke taler helt og holdent med sin egen stemme, og følgelig forbliver hun i nogen grad en gåde, der stadig er skjult bag hendes kolossale selvbeherskelse, hendes hemmelige kærlighedserklæringer til den samvittighedsnagede elsker og præstens tendentiøse karakteristik.

Ironisk nok er det imidlertid en af præstens – eller rettere sagt den

unge teologs – udtalelser om hende, som bringer os nær til den lidenskabelige Elise, som vi kender fra brevene. Da han som ung undrer sig over naturen af hendes lidenskab, søger han at nærme sig hendes gåde gennem en række metaforiske udtryk, der uden at rumme nogen moralsk vurdering søger at indfange hendes væsen. Ikke alene denne åbenhed overfor hende, men også de vendinger han benytter, viser at hans forsøg på karakterisering må tillægges betydning, for hans ordvalg leder i slående grad tanken hen på den vulkanmetafor, som Baggesen med rette vurderer som essentiel for novellens mening:

»Dog forekom det mig stedse tvivlsomt, om der under denne rolige, spejlglatte Overflade skulde findes nogen synderlig Bevægelse; var der nogen Varme i dette skønne Legeme, syntes det mig at maatte være, hvad jeg – naar dette ikke var en Selvmodsigelse – vilde kalde en kold Ild, eller dog kun en mat Glød, som aldrig kunde opblusse til Lue; maaskee ligesaa lidet udslukkes« (p. 34).

Disse ord indeholder på en forunderlig dulgt måde en vis indsigt, som det er muligt for læseren at skimte, fordi han kender hele handlingsforløbet. Karakteristikken er jo både rigtig og forkert, men da det er muligt at afgøre hvad der er rigtigt og hvad der er forkert, kan man korrigere præstens indtryk. Elise minder om vulkanen som råder for lykke og ulykke, liv og død for dem som omgiver hende. I hendes indre lever en glød, en uudslukelig ild, der er så godt skjult, at man kunne fristes til at tro at den paradoksalt talt er mat eller kold og aldrig vil kunne flamme op; men i realiteten er der intet paradoksalt ved hendes natur, for i årevis har en lidenskabelig kærlighed i det skjulte brændt for den mand, som er den rette for hende. Det tragiske er imidlertid, at denne ild, når den ikke længere kan holdes skjult, er dødsensfarlig, for da vil flammerne ramme andre og sprede fordærv og død. Efter udbruddet vil hun atter for tilskueren synes så kold og rolig, at man ikke fatter at en flammende lue altid har brændt og stadig brænder under hendes overflade.

Denne læsning, der støtter det billede man fik af Elise gennem brevene, står og falder naturligvis med om man er villig til at anerkende, at Blichers stemme høres bag præstens i det fortolkede afsnit. Man må acceptere at Blicher har manipuleret så subtilt med de spor som fører til en forståelse af Elise, at man kan opfatte præstens ildmetafor på linje med de andre ildmetaforer som en tilsigtet kommen-

tar til såvel Elise som skæbneforløbet. Meget taler som sagt til fordel for denne hypotese, deriblandt også at denne metaforiske karakteristik, når den er blevet tolket, placerer skylden for tragedien, hvor den hører hjemme. Selvom man ikke deler præstens kategoriske syn på Elise, må man indrømme, at ulykkerne forårsagedes af den ild, som brænder i hende, og som tilsidst opsluger de andre i et flammesvælg. Siden begivenhederne opfattes som et skæbneforløb, er skylden sådan set ikke Elises, snarere de irrationelle kræfters som findes i hende, men dog er det klart at hun selv giver sig dem i vold. Låner man ildmetaforen, kan man sige, at hun *vil* føle flammen i sig, *må* føle de naturkræfter som lever i hendes indre. Hun anerkender disse kræfters eksistens, og da hun kun kan føle at hun lever, hvis hun lader dem herske over sig, giver hun sig med krop og sjæl til dem. Hun finder på denne måde mening med tilværelsen, men hendes krav opfyldes uden hensyntagen til andre, hverken til ægteemanden (det er jo ikke for hans skyld hun går fordækt til værks) eller til den forpinte elsker, der – skønt han sikkert har gengældt hendes følelser – gennem tyve år har måttet føle hendes ild.

Elises egentlige natur træder således først klart og helt entydigt frem efter at alle de vidtforskellige spor som leder til opklaringen af hendes gåde – hvilken ild der brænder i hende – er blevet konstateret, sammenholdt og fortolket. Først da ser man at hun kun kan forstås som en kvinde, som lidenskabeligt må føle at hun lever, og som kun kan opnå at tilfredsstille denne drift ved at give sig sin brændende lidenskab i vold. Hertil kommer den komplikation, at denne lidenskab kun kan realiseres i hemmelighed, men derfor skal man ikke forledes til at tro at behovet for dulgt erotik kan opfyldes af en hvilken som helst partner. Det er næppe tilfældigt at hun udsøger sig kaptajnen, for hun vælger netop den mand, som hun er i stand til at elske trofast gennem mange år, og hvis børn hun ønsker at føde. Hun røber sine følelser overfor ham i sine breve, og i det kronologisk set mellemste af dem kommer man især hendes natur på nært hold. Indledningsvis hævder hun konsekvent at hemmelighed er livsprincippet i kærlighed og umuligt kan undværes, men dernæst slår hun overraskende nok brat om og giver kaptajnen det højeste bevis på sin kærlighed ved at erklære, at han *måske* kunne neutralisere hendes tro på nødvendigheden af kærlighedens hemmeligholdelse. Disse linier samt de følgende der synes at antyde en vis lede ved hemmelighedskræmmeriet – »Men hvilket Tempel for vore lønlige Glæder! Et Pulter-

kammer, fuldt af Commiskjoler og Blaarlærred!« (p. 52) – giver én det indtryk, at Elise længes efter og drømmer om at være kaptajnens ægteviede hustru. Det vil sige at Elise har valgt sig den mand som er den rette for hende, ikke alene fordi hun elsker ham, men også fordi han – hvis det kunne tænkes at de åbent kunne tilstå deres kærlighed – er den eneste som kunne bekæmpe den drift i hende, der tvinger hende til at leve et dobbeltliv. Men skæbnen vil at han rives fra hende, og dermed tilintetgøres også hendes håb om udfrielse; heri ligger Elises dobbelte tragedie.

På denne baggrund forstår man hvorfor Elise tilsyneladende virker så uberørt af katastrofen. Skønt ilden, kærligheden til kaptajnen stadig brænder i hende, må hun dølge sine følelser. Var hun brudt sammen og havde bekendt sin kærlighed, havde hun mistet alt. Hun må fortsat skjule sit sande væsen, for derved opfylder hun det behov for hemmelighed, som i de år hun har tilbage må holde hende oppe. Opgav hun dette surrogat for sin lidenskab og kærlighed, ville hun være aldeles blottet for livskraft.

Som præsten blev vi som læsere tvunget til at undre os over Elise, men ved at lytte til de stemmer som Blicher taler med, kan vi omsider lade vor forundring fare. Vort resultat er væsensforskellig fra præstens, og derfor bliver vi, som Baggesen påviser, nu tvunget til at vende os mod ham i forundring over hvilke motiver der ligger bag hans ensidige fordømmelse af den tragisk ramte Elise. Vi må vurdere ham for at forstå *hans natur* og *hans reelle forhold* til de mennesker og begivenheder, som han skildrer.

I følge Baggesen er det indtryk vi får af præsten ikke særligt venligt; han er en yderst konventionel herre, forfalden til nyfigen sladderagtighed, og både som præst og ven er han uformuende når begivenhedernes ukonventionelle gang kræver en virkelig indsats af ham. Præsten bliver »en fuldgyldig repræsentant for fortællingens miljø«, d. v. s., »den snævre, spidsborgerlige lillebyatmosfære, hvori begivenhederne udspiller sig« (DbN, p. 67). Den gode præstemand strør desuden om sig med »moralske ræsonnementer, der bunder i den mest filistrøse borgerlighed« (DbN, p. 66), og afslører en god portion selvretfærdighed.

Denne karakteristik har sin berettigelse; præstens indsigt er absolut begrænset; det demonstreres f. eks., med al mulig tydelighed af at hans opfattelse af mennesket som et væsen, hvis lidenskaber med

årene svinder for til sidst at dø, er helt fejlagtig. »Sildig Opvaagnen« afslører jo netop at lidenskaberne raser vildt i disse midaldrende sjæle.

Hans bedømmelse af Elise vidner ganske rigtigt om manglende indsigt, og som helhed kan man sige, at han slet ikke magter at karakterisere sin kreds. Da han vil skildre den lykkelige harmoni i de unge år, udtrykker han sig overfladisk og banalt, og kun to af skikkelserne, L* og Elise, undgår at virke konturløse: L* fordi han i sin fortvivelse selv får lov til at føre ordet, og Elise fordi hun altid har været en gåde og derfor altid er blevet årvågent betragtet af den mand, som nu gør sig til hendes dommer.

Præsten er således ikke vanskelig at vurdere, men man må vogte sig for at blive så kritisk indstillet overfor ham, at man, som han, gør sig skyldig i misvisende karakterisering. Som denne tolkning har antydnet, er han i sin gode ret både når han fordømmer og undrer sig over Elise, og det kan næppe betvivles at hans smerte over den ulykke som »bragte Fordærvelse over tvende Familier« (p. 60) er oprigtig. Man må heller ikke laste ham for at yde lægen klodset trøst, for ethvert forsøg på at mildne den ulykkeliges smerte vil under de givne omstændigheder virke håbløst. Lægen kan, som Baggesen påviser, ikke bringes til at acceptere livet. Præsten erkender sin egen magtesløshed, hvilket givet er smerteligt for ham, og må tilmed indrømme at den religion, som han forvalter, ikke formår at være mennesket – i hvert fald ikke alle mennesker – til hjælp, når ulykken slår ned.

Det slående i denne sammenhæng er imidlertid at religionen i realiteten ej heller synes at være præsten til trøst. Den skæbneaccepterende hengivelse til religionen, som visse af Blichers personer formår, er egentlig ham og lægen lige fremmed. Nok kan han slå på at retfærdigheden vil ske fyldest, når mennesket står overfor sin skaber, og erindre om »Guds almægtige Godhed« (p. 57), men disse henvisninger gælder ene og alene lægen og mindsker ikke hans egen fortvivelse. Præstens reaktion – både i ulykkesituationen og adskillige år efter under nedskrivningen – røber at han ikke søger hjælp eller mening hos en magt, der ligger bag den konkrete virkelighed. Hans bemærkelsesværdigt få kristelige ytringer er sagt eller skrevet af embedsmanden, som røgter sit kald, ikke af den dybt rystede ven og fortæller. Disse træk kan naturligvis udlægges som et bevis på at han blot er en overfladisk levebrødspræst, men de kan også ses i et langt

videre perspektiv: Præsten er stillet i samme situation som L* i den forstand at han må dele hans erkendelse; også for præsten må det tage sig ud som om tilværelsen er styrtet sammen og vidner om en forfærdende meningsløshed. Livet er jo så irrationelt og uretfærdigt, at det er de uskyldige, ikke den skyldige, som rammes og slynges ned i »det flammende Svælg.« Som nævnt er hans nedskrivning inspireret af gensynet med den ustraffede Elise, hvem han aldrig formåede at vække til syndserkendelse.

Præstens holdning til katastrofen og dens efterhånden langvarige efterspil underbygger således Baggesens tolkning af novellen som »en digtning om menneskets vilkår som offer for magter, der ligger uden for dets kontrol, men ikke en digtning om magter, som ligger bag den konkrete virkelighed.« Hverken for sig selv eller for den, som vil læse hans beretning, antyder præsten et alternativ til det tragiske livssyn som lægens skæbne peger imod. Denne undladelse kunne tyde på at præsten egentlig deler den viden om menneskets vilkår, der er novellens. Det forholder sig jo således, at mens lægen levede lykkeligt i troen på at livets *overflade* (dette ord bruges i forskellige forbindelser adskillige gange af præsten) er lig med virkeligheden, vidste eller anede præsten tidligt at overfladen blot dækker over en realitet, der på frygtelig vis kan være helt anderledes. Allerede tidligt ytrede han sin generelle tvivl om bestandigheden af klikens idylliske, muntre samliv: »Vi levede i en Forfatning, der tit syntes mig for lykkelig til at kunne vorde varig« (p. 36). Præsten er således en mand som mistror tilværelsens harmoni og som aner, at den kun er et bedragerisk overfladefænomen. Anskuets på denne måde bliver han – selvom han mangler indsigt og selvom han finder en førsteårsag til ulykken i vampyren Elise – den person som står novellens livssyn nærmest.

Dermed er billedet af præsten som et konventionelt menneske, der har meget tilfælles med sit småborgerlige miljø, ikke blevet vendt om; men man behøver jo ikke at opfatte konventionelle mennesker så uvenligt, at man ikke går bag den småborgerlige facade. Det er jo iøvrigt også muligt for konventionelle mennesker – lægen er en af racen – at føle stærkt og mærke grunden ryste under sig; og hvis det sker, er der så megen mere grund til at skjule sig bag konventionens maske. Præsten udtaler aldrig åbent sin harme over tilværelsens mangel på retfærdighed, hvilket ville have været kættersk, men tonen i hans beretning – de pludselige, lidenskabelige skred i stilen – demonstrerer at det er vanskeligt for ham at acceptere livets

vilkår. Begivenhederne har fyldt ham med harme, men også med gru eller angst over det helvedesdyb der åbner sig når konventionerne brydes, og følgelig er det forståeligt at han søger tilflugt i en overfladeholdning der svarer til miljøets. For at trække linjerne skarpt op kan man sige, at hvor selvmordet er lægens middel til flugt, er konventionen præstens. Denne udvej blinder ham ganske rigtigt for meget og meget, men det må ikke overses, at han trods alt ser dybere ind i Elise end de andre, og at han er den som aner at tilværelsens lykke kun hører overfladen til.

Hvis præstens situation er således – men også selvom denne tolkning synes at tillægge præstens »fortielser« for megen vægt – forstår man fuldtud at han må skrive om Elise. Han må fordømme denne kvinde, som har ødelagt to ægteskaber, og hvis fortsatte levned vidner om tilværelsens uretfærdighed. Han udtrykker sig således aldeles entydigt om hende og tvivler på intet tidspunkt om berettigelsen af sit syn på hende, men da han for at skildre hendes forbryderiske adfærd skitserer de tredive år han har kendt hende, opnår han samtidig – uden at ville eller vide det – at skildre sig selv, sin egen udvikling siden han kom til byen. Resultatet er at hans holdning til hende afsløres som alt andet end entydig.

Her gør spændingen mellem fortælling og fortæller sig gældende i den forstand, at man må søge at vurdere hvem der taler: den der oplevede begivenhederne eller den der mange år efter sætter dem på papiret. Specielt i skildringen af ungdommen må man regne med visse forskydninger forårsaget af tidens gang, gruen over katastrofen og flugten ind i konventionen. Bag den aldrende præsts ord må man altså søge at skimte den unge cand. theol. og afgøre, hvem der egentlig kommer med de forskellige iagttagelser og ræsonnementer.

Lige siden han traf Elise, har han med mellemrum undret sig over hende, og diverse hændelser har bestyrket ham i synet på hende som en forbryderisk skøge. Denne opfattelse har han dog holdt for sig selv, og han er endog gået så vidt som til at fornægte den ved at tysse på sin kone, da hun begyndte at ane uråd, og ved at forsvare Elise overfor hende (p. 41)³. Man må undre sig over denne hårdnakkede tavshed og spørge om dens årsag: tav han for at beskytte overfladeidyllen, fordi han betvivlede det indtryk han havde af Elise, eller simpelthen fordi det var nemmest at lade tingene gå deres skæve gang?

Ingen af disse muligheder er – hvis man lytter nøje til præstens stemme – tilfredsstillende.

For at besvare spørgsmålet må man se nærmere på den mand som i sin tid mødte Elise for første gang. Før han blev byens værdige, satte sognepræst, var han en danseglad, »munter og letsindet« ung kandidat med et skarpt blik for kvindelig ynde. Til et bal tiltrækkes hans opmærksomhed af festens smukkeste dame og bedste danser, den hemmeligt forlovede Elise. Han, noget af en selskabsløve var han sikkert, byder hende op og danser et par gange med hende og modtager som belønning et par lette tryk af hendes hånd. Hun har givet gjort indtryk på ham; hendes skønhed og hendes væsen får ham til at anc at »denne dejlige Pige er ikke for een Mand« (p. 31), men samtidig virker hun skræmmende, farlig for den som kommer i lag med hende. Hendes ansigt varslar »om en endnu ikke i Tanken undfangen Forbrydelse som Fremtiden først skulde bringe for Dagen« (p. 32). Som nævnt må man vare sig for at acceptere disse tanker helt og holdent som den unge kandidats, men det må pointeres, at disse uvilkårliche flyvetanker gengives uden nogen form for moraliseringen. Det konstateres blot, at hun er skøn, polygam og dødsensfarlig; de moralske ræsonnementer, som omgiver disse konstateringer, tilhører to forskellige senere tidspunkter, så måske tør man slutte at den unge mand, på trods af at hun skræmte ham, først og fremmest bedømte hende *erotisk*.

Først da han et par måneder senere erfarer at Elise er hemmeligt forlovet med den unge Dr L*, sætter hans moralske, for ikke at sige snerpede, refleksioner ind. Han finder at hun er en kokette, og dertil følger den aldrende præst et raseriudbrud rettet mod hendes sjælløse vampyrnatur. Disse to vurderende og fordømmende afsnit indkapsler imidlertid hans førsteindtryk af hendes skønhed og erotiske dæmoni, og derved kan dets specielle tone nemt undgå ens opmærksomhed. Ganske vist gør han sig umage for at understrege at hun, da han traf hende i balsalen, først og fremmest gjorde indtryk på ham som en blændende danser, og »at hverken mit Hjerte eller min Sandselighed kom herved i mindste Bevægelse« (p. 30) ved hendes eventuelle tilnærmelser; men andre træk tyder dog på at han føler sig tiltrukket af hende. Selv efter han har forsonet sig med den skinsyge L*, som han forstår har »andre Rettigheder, end de, som Ballovene give« (p. 29), danser han med hende igen, og han indrømmer, at han »maaske med nogen Varme kyste hendes Haand« (p. 30). Da hun

med et let tryk gengælder hans kys, er hans »Forfængelighed ... behageligt smiggret« (p. 30), og selvom han altid protesterer mod den opfattelse at han følte sig betaget af hende, er der næppe nogen tvivl om at hun har vakt hans opmærksomhed i kraft af sin erotiske udstråling.

Den aldrende præst, som nu mener at vide sandheden om den skønne, samvittighedsløse Elise, gør sikkert sit bedste for at skildre fortiden så nøjagtigt som muligt, men hans nuværende situation kan næppe undgå at farve hans skildring. Derfor bliver det vanskeligt at bedømme hvordan han i virkeligheden reagerede overfor den attenårige Elise, og han understreger da også selv i en anden sammenhæng at tidens gang har ændret ham (p. 42). Dog må man ikke glemme at han dengang slet ikke var den satte præst, men en ung festglad mand med sans for livets mange glæder, og hvis man dømmer efter hans kategorisering af forskellige typer af indladende damer, må man slutte at specielt kvinden som erotisk væsen (eller mulighed?) har optaget ham (p. 31).

Det er endvidere en kendsgerning, at Elise i den følgende tid beskæftiger hans tanker. Hun virker fascinerende på flere måder, ved sin skønhed, sin beherskelse, sin skjulte farlighed og sin – lige så vel skjulte – lidenskabelighed, som den nygifte L* på den unge kandidats nysgerrige forespørgsel oplyser ham om. Hans moralske refleksioner og forespørgsler om Elise til L* synes måske først og fremmest at røbe omsorg for vennen, men det er dog snarere hans spekulationer over hende som motiverer ham. Den erotiske gåde som Elise er for ham, tvinger ham til at iagttage hende, undre sig over hende og søge at vide mere om hende som et erotisk væsen.

Den unge kandidat, som er kommet til at stå L* nær, bliver snart kapellan, og da han et par år efter bliver sognepræst, gifter han sig med sin Henriette, med hvem han har været forlovet i adskillige år. Kaptajn H* og hans frue flytter til byen, og sammen skaber de tre par et lille selskabeligt paradis. Man mærker, at det er præsten magtpåliggende at skildre den fælles tabte lykke som parrene delte, eller rettere sagt tilsyneladende delte, for han gør sig umage for at skildre de hyggelige onsdagsammenkomster og understreger ikke alene fortræffeligheden af kredsens enkelte medlemmer, men også at alle på trods af deres indbyrdes forskellighed mødtes i største harmoni.

I denne skildring indtager hans egen hustru den mest tilbageskudte

stilling, hvilket selvfølgelig er såre naturligt, da hun så absolut er en biperson i det drama som udspilles. Dog tyder meget på at hun også på en anden måde er en biperson, for selvom præsten fremhæver, at hun egentlig er de andre to kvinder overlegen i forstand og følelsesdybde, indrømmer han, at hun virker som om hun er både den muntre Fru H* og den noget reservede, men gådefuldt imponerende Elise underlegen. Selv om han flere gange nævner hendes dyder – stille, venlig, bly, from, blød, ydmyg – undgår Henriette ikke at forekomme ubetydelig, eller rettere sagt at virke som om hun i sin mands øjne synes ubetydelig i sammenligning med de andre kvinder. Man savner, kort sagt, ømhed og oprigtig varme – egenskaber han i andre sammenhænge viser at han ikke savner – i hans omtale af hustruen; og det lader iøvrigt ikke til at den tanke, at hans ægteskab var det eneste som ikke var falsk, er ham til nogen trøst i sorgen. Dette indtryk af præstens forhold til hustruen melder sig meget tidligt, for første gang han nævner hende, bliver man egentlig forbavset, dels over at hun overhovedet eksisterer, og dels over den nøgternhed, hvormed han udtrykker sig. Anledningen er endda nok så betydelig, for som nysudnævnt sognepræst er han nu i stand til at ægte hende; men denne begivenhed refereres blot i forbifarten, kort og uden følelse: «... jeg ægtede nu min Henriette, med hvem jeg fra mine første Studenterdage havde været forlovet» (p. 35). Tonen, han anvender, står unægtelig i kontrast til den fryd, som lyser ud af den forrige beskrivelse af hans deltagelse i den glade selskabelighed blandt byens unge, hvor »Phoebus og Bacchus vare uadskillelige Gjæster« (p. 35). Det er dette liv han som præst må lægge bag sig, og herover mærkes ingen glæde. Det som konstituerer hans lykke i de følgende år er samkvemmet med de andre i kredsen, næppe gerningen, og ikke Henriette.

Det mærkværdigste i denne skildring af fællesidyllen, hvis hovedhensigt det er at beskrive hvad der gjorde denne tid så lykkelig, er imidlertid nogle betragtninger som den unge præst gør sig over hvem der har fundet sammen i ægteskabet. Hvis karakterlighed skulle være kriteriet for ægteskabelig lykke, må alle deres ægteskaber anses for forføjede, da de alle snarere hører sammen med en anden i kredsen. Dette er naturligvis kun en flyvetanke, og den præsenteres iøvrigt uden kommentarer, men den tiltrækker ens opmærksomhed fordi den unge præsts tanker glider fra den fælles harmoni over til lykke og tilfredsstillelse indenfor ægteskabet. Skønt han slet ikke hævder at ka-

rakterlighed vil være garant for lykke, kaster denne tanke alligevel et afslørende lys på hans eget ægteskab, specielt fordi han aldrig, hverken direkte eller indirekte, viser at han har fundet lykke i sit ægteskab. I andre tilfælde betoner han netop at mennesker enten nærer eller beklageligvis næppe kan nære lidenskab overfor hinanden, men i sit eget røber han aldrig nogen dyb følelse overfor sin kone.

Med disse gisninger in mente virker hans tanker om hvem der skulle have fundet sammen, hvis lige børn virkelig leger bedst, særdeles afslørende:

»Dersom Lighed i Characteren skulde være Betingelse for ægteskabelig Lyksalighed, borde vi sex Mennesker have været anderledes parrede; der maatte have skeet en total Omskiftning. Mit jævne Humør, min naturlige Sathed, som ved min Stands Værdighed fik end fastere Holdning, maatte da have forbundet mig med Frue L*. Hendes muntre, aabne, raske og kjække Ægtefælle havde i Frue H* faaet den meest lignende Mage. Og min fromme, bløde, ydmyge Hustrue skulde have været kaaret til Capitainens Ledsagerinde paa Livets Vej«. (p. 36–37).

Den han parrer sig med er altså den uudgrundelige kvinde, som han altid har undret sig over, tænkt sine nedsættende tanker om, og om hvis lidenskabelighed han er blevet forsikret. Nok udtrykker han sig aldeles tilforladeligt, men hvor dybt stikker denne tilforladelighed? Ved nærmere eftersyn holder den næppe stand, for parringen af hans egen stilfærdige, fromme hustru med den mand som har et »Overmaal af Munterhed«, kaptajnen, er urimelig, hvis karakterlighed skal være det afgørende kriterium. I sin omgruppering nævner han først sig selv, dernæst den meget rimelige kombination af Dr. L* og Fru H*, og endelig overlades »principløst« hans egen kone til kaptajn H*. Det væsentlige for den unge præst, som legede med disse tanker, synes da at være, at han forestiller sig selv gift med Elise. På overfladen holder tilforladeligheden, for den stille Elise svarer ganske godt til den mand som efter sin egen udtalelse besidder et jævnt humør og en naturlig sathed, som er vokset med hans præsteværdighed; men sagen er jo den at præsten i sin omgruppering netop opererer med »Lighed i Characteren«, det som findes under overfladen. Selv i denne adstadige skildring, der iøvrigt er fair mod Elise i den forstand, at hun blot skildres som L*'s udmærkede kone og en af kredsen, spejder præsten under overfladen hvor det gælder Elise, idet han finder at

hendes væsen antyder en »højere Aandsoverlegenhed« (p. 36). Til sammen kunne dette tyde på at der også under præstens satte, værdige overflade rører sig uudtalte eller uerkendte følelser, der drager ham mod Elise. Måske kunne man endda gå så bastant til værks, at man kunne sige at der også i præsten rører sig lidenskaber, findes en ulmende glød, som han bevidst eller ubevidst ikke stiller til skue, men som ikke undgår at røbe sig da han – mange herrens år og forfærdelige begivenheder senere – prøver at fortælle om det liv, som engang gjorde ham og nogle af de andre så lykkelige.

Denne tolkning hævder således at den mand, som fortæller om en fælles lykkes forfærdelige endeligt, ved at gengive hvad han som ung tænkte og følte, afslører at han selv – hvadenten han vidste det eller ej – var erotisk tiltrukket af Elises gådefulde væsen, og at denne tiltræknings varighed måske skyldes at hans eget ægteskab ikke tilfredsstillede ham. Som ung ugift, omend forlovet, mand er han særdeles optaget af hende, og selv da han er gift, kan hans fantasi ikke holde sig fra hendes farlige væsen, selvom de spor som tyder herpå er væsentligt bedre dækkede¹.

Hvis dette er korrekt lever præsten altså også et dobbeltliv – en antagelse som måske kan bekræftes af, at han er sig den uhyre forskel mellem overfladen og det overfladen dækker så bevidst. Med denne viden som redskab, kan man atter søge tilbage til hans metaforiske karakterisering af Elise (p. 34), som tidligere er blevet tolket, og afgøre hvorledes den belyser *hans* natur.

På grund af den uomtvistelige begrænsning i hans egen natur fejlvurderer han Elise og afslører derved væsentlige kendsgerninger om sig selv. Det er ham umuligt at forstå, at hendes lidenskab ikke er en mat glød eller kold ild som aldrig vil blusse op, men han indser iøvrigt ganske rigtigt at den aldrig kan udslukkes. Det delvis forkerte og delvis rigtige i denne bedømmelse får en til at ane at han – som anser sig for at være karakterbeslægtet med Elise – selv kun kender en mat og kold lidenskab som aldrig vil flamme op, men som ej heller kan brænde ud. Også under præstens værdige overflade lurer således en ild, men denne ild slår aldrig – eller får aldrig lov til – at slå ud, så han kan overfor sig selv og andre stadig påstå, at *han er som han virker på overfladen*. Han anerkender kun sin overfladeeksistens, men røber at hans væsen dækker over endnu et »flam-mende Svælg.«

Godtager man denne dobbelthed i hans væsen bliver heftigheden,

den til tider næsten hysteriske tone, i hans fordømmelse af Elise yderst forståelig, for han strides ikke alene med hendes dæmoni og tilværelsens uretfærdighed, men også med kræfter i sit eget indre. Han som på sin måde selv var betaget af hende, var i det skjulte i en situation meget lig bedrageren, kaptajn H's. Vrede, betagelse, angst, (måske) skyld og – endnu engang – forundring ligger bag hvert ord han skriver. Det er hans eget tvetydige forhold til Elise som efter gensynet med hende får ham til at skrive denne på overfladen så entydige skildring med dirrende nerve.

Den tilsyneladende så solide præstemand udtrykker aldrig nogen direkte sexuel betagelse af Elise, og selvom han var sig den bevidst, kunne han ikke tilstå det. Han er byens præst, en gift mand, L's gode ven, tilmed på mange punkter særdeles konventionel, og nu, da han er grebet af gru over de konsekvenser som erotisk besættelse kan føre til, må han reagere voldsomt mod fareelementet i sin egen tilværelse. Hans gru består af mange følelser, men hans ordvalg, der understreger hendes dæmoni og umenneskelighed, røber at angst er – eller er blevet – en væsentlig ingrediens. Elise har vist ham at tilværelsen kan blive et »flammende Svælg«, fordi dette dyb af ild findes i ham selv.

Som præsten nu skriver sidder han med Elises elskovsbilletter til kaptajnen foran sig. Skønt han foreslog L* at tilintetgøre disse breve, beholdt han dem, og intet tyder på at han gjorde noget for at udføre L's bøn om at vise dem til Elise. Det er hendes nærvær som er drivkraften bag hans ord. Den konfrontation med datidens begivenheder og hende, som nedskrivningen er, kan ikke være nogen nem opgave for ham, og derfor må han skrive så entydigt som han gør.

Han dækker sig godt bag sin maske, men dog først fyldestgørende efter han har skildret maskeraden, den begivenhed, som røbede at Elise ganske rigtigt var dødsensfarlig og begærede en anden mand. I tiden forud for maskeraden skinner den unge mands egentlige, om end ambivalente følelser igennem, og disse følelser, som på grund af katastrofen er blevet forstærket og måske blandet med nye, præger hele skildringen, konstituerer stilholdningen og giver »Sildig Opvaagnen« dens indre spænding og intensitet.

Det skulle fremgå af denne tolkning at præsten, uden at give det til kende, deler sine to ulyksalige venners erfaringer; som kaptajnen har han oplevet Elises erotiske dæmoni, og som lægen må han erkende

meningsløsheden. Hertil bør det føjes, at også for Fru H* og Elise opløses lykken brat til ingenting. Denne skæbnelighed bevirker at novellen læses som et universelt udsagn om menneskets lod i en tilværelse, hvor irrationelle kræfter på tragisk vis råder for liv og lykke. De bliver alle tvunget til at se meningsløsheden i øjnene, og for nogle af dem – de der som L* og vel Fru H* troede på et meningsfyldt liv – er denne erkendelse så grusom at tilværelsen bliver uudholdelig. I følge Baggesen kommer denne helhedstolkning af livet til orde gennem L*, hvilket man intet kan indvende imod, men det bør tilføjes, at også nogle af de andre skæbner udtrykker det samme livsresultat, og at specielt præstens holdning til det tragiske forløb tjener til at fremhæve novellens livssyn. Til sidst er det ham som sidder tilbage i den meningsløshed, som han forbitret lader komme til udtryk i sin beretning.

Naturligvis kan man indvende at præstens erkendelse i intensitet slet ikke svarer til f. eks. L*'s. Den som af gode grunde altid har nærret mistro til livets harmoni kan ikke rammes så brutalt som den, der virkelig troede på overfladetilværelsens lykke. Desuden står præsten selvfølgelig katastrofen fjernere end de andre, og hvor de giver efter for deres inderste drifter, har han, hvis glød som antydnet er mattere end de andres, nøjedes med en voyeurholdning. De erfaringer, som han deler med de andre, er således blevet oplevet i en mere neddæmpet form, hvilket gør det muligt for ham at holde dem på afstand. Som nævnt formår han dog ikke at undsige meningsløsheden, men til gengæld klarer han næsten at tilsløre det som er langt mere farligt for ham, d. v. s. hans besættelse af Elise. Dog er hun – eller skarpere udtrykt – hans forfærdende og fornægtede viden om sig selv hovedtemaet i hans beretning; hans forhold til Elise, som katastrofen har gjort mere kompliceret og foruroligende end nogensinde, er et ulideligt problem som han må fortrænge, hvilket han kun kan gøre ved at hage sig fast i overfladetilværelsens konvention.

Præstens holdning, som den nu forstås, rejser naturligvis endnu et spørgsmål, som det dog kun er muligt at gisne om svaret på: hvor dybt går hans selverkendelse? Hvor meget forstår han af sit eget forhold til Elise – som ung mand, som trediveårig sognepræst, som tilskuer til katastrofen og som skæbneforløbets rystede optegner og delvist upålidelige fortolker? Vi ved nok at han blev tvunget til skrivepulten, fordi han atter mødte den fatale Elise, men vi ved ikke helt nøjagtigt, hvordan dette gensyn virkede på ham. Vi ved nok, at han

bevidst eller ubevidst forsvarer sig mod sin indsigt mens han skriver, men vi ved ikke i hvilken grad han er sig sin situation bevidst, – om han, som han skrev, pludselig forstod mere om sig selv end nogensinde før og omsider oplevede *sin* sildige opvågningen.

På dette ene punkt må ens fortolkning forholde sig vagt, men denne vaghed er novellens egen og er langt fra et tegn på kunstnerisk uformuenhed. Dels fanger den læserens opmærksomhed og leder ham på sporet af den rette læsemåde, og dels spærrer den ikke for en fuld forståelse af personerne, hvilket unægteligt ville have været en svaghed. Hvis spændingen mellem fortæller og fortælling havde været ophævet gennem en total selverkendelse fra præstens side, ville historien have været hans! Vor indsigt i de andre personer ville dermed have været begrænset, og det ville have været vanskeligt at acceptere novellen som et universelt udsagn.

Novellens balance er genial, hvilket skyldes at Blicher har formået at benytte og begrænse det farlige virkemiddel, flertydighed, på sådan en måde at det *fungerer* i fortællingen: læseren bliver hurtigt opmærksom på spændingen mellem fortæller og fortælling, og ved at analysere denne spændings natur bliver han gradvist i stand til at beskrive hovedpersonernes væsen og situation præcist.

Det er denne spændings natur som Baggesen ikke har hæftet sig tilstrækkeligt ved, hvilket givet skyldes at han udelukkende betragter »Sildig Opvaagnen« udfra sit novellebegreb. I følge Baggesens definition er novellen en fiktionsform »som beskæftiger sig mere med de irrationelle elementer i tilværelsen, med menneskets vilkår, end med mennesket selv. Disse irrationelle elementer opfattes som begivenheder, der kommer til menneskene udefra« (DbN, p. 44), og følgelig »tenderer novellen mod en perspektivform, som åbner mod en helhedstolkning af tilværelsen« (DbN, p. 45). Romanen derimod beskæftiger »sig med mennesket selv, med dets erfaring og dets formning gennem erfaring og med dets indre psykiske konflikter og forløb« (DbN, p. 45). Uden iøvrigt at tage stilling til denne hypotese om forskellen mellem genrerne, hævdes det her at det er nødvendigt at gå videre til en – i Baggesens terminologi – mere *romanpræget* læsning, hvis analysen skal være udtømmende. Det praktiske resultat af denne læsemåde er selvfølgelig at tidsforløbet – de tredive år – tillægges mere vægt end i Baggesens tolkning, og at man derved kommer fortælleren så tæt på livet, at han fremstår som et menneske med specielle karaktertræk og et kompliceret forhold til det tidsforløb han skildrer.

En tolkning som vil være udtømmende kan iøvrigt næppe, hvis teksten er vanskeligt tilgængelig, undgå at drage konklusioner, som kan kaldes dristige, og som derfor vil blive beskyldt for at være en følge af overfortolkning. Men hvis disse konklusioner ikke er underbygget af argumenter som er hentet udenfor teksten eller modsiges af teksten, er der imidlertid ingen grund til at ryste på hovedet eller i det hele taget tale om dristighed. Denne fortolkning, som er rent æstetisk i den forstand at den udelukkende holder sig til teksten, forsøger at være udtømmende, idet den med Baggesens læsning som udgangspunkt analyserer hidtil oversete passager og sætter dem i relation til værkets helhed. Hvis rigtigheden af de nåede resultater betvivles, må det dels påvises at andre passager, som modificerer eller modsiger den her givne tolkning, er blevet oversat, dels må der gives en ny tolkning af de afsnit som i denne sammenhæng er blevet anset for væsentlige. Det vil i hvert fald være utilladeligt at lade dem ude af betragtning.

Det som kan virke foruroligende i denne tolkning er nok, at der placeres så megen vægt på de passager, hvor det antages at præsten uden at vide det røber sig. Hertil kan kun spørges, om disse afsnit kan forstås på nogen anden måde, og generelt anføres, at man i enhver fortælling, som gengives af en ikke helt troværdig fortæller, må forvente og være på vagt overfor afsnit som antyder et spændingsforhold mellem beretteren og hans stof. I disse passager, hvor penneførerens hånd så at sige ryster, nærmer han sig ofte sit egentlige forhold til sin skildring og afslører langt mere end han ønsker. Disse glimt, som man får af hans sande ansigt, er naturligvis vigtige spor, fingerpeg om den rette indfaldsvinkel, som må bruges, når man søger ned under værkets overflade.

Denne fortolkning, som har søgt at gå så vidt som teksten tillader og kræver, er af flere grunde blevet omstændelig. Dels har det været nødvendigt at kommentere Baggesens indsigtfulde, om end partielle analyse, og dels forekom det pædagogisk og æstetisk set rigtigst at gengive læseroplevelsen – skreddene i ens forståelse – af novellen. Dermed menes selvfølgelig ikke, at der ikke gives andre indfaldsvinkler og følgelig anderledes strukturerede læseroplevelser, som ville bringe en til de samme resultater, men det postuleres dog at den skildrede læseroplevelse er den, som novellens struktur opfordrer til og betinger. Som »Sildig Opvaagnen« er struktureret, hæfter man sig først ved begivenhederne, specielt ved katastrofen, og læser no-

vellen som et universelt udsagn; dernæst ledes en opmærksomhed mod den som forårsagede personernes (og dermed novellens) erkendelse, d. v. s. Elise, og endelig tvinges man til en vurdering af præsten. Som man trænger ned i novellens lag og nærmer sig en forståelse af den fortællendes situation, opdager man at det er nødvendigt at revidere ens tidligere konklusioner, men også at det er muligt at nå frem til en kompleks, men konsekvent tolkning, som ikke på noget punkt modsiges af teksten. »Sildig Opvaagnen« er som Baggesen påviser, en realistisk skæbne-novelle; den indeholder et universelt udsagn om menneskets vilkår, men dermed reduceres dens personer ikke til marionetter, der blot fungerer for at bringe en helhedstolkning af tilværelsen frem. Specielt dens hovedpersoner – den korrekte rækkefølge er præsten, Elise og lægen – opleves som individer.

Hermed er forhåbentlig novellens individualitet og kvalitet blevet påvist.

NOTER

(1) Sidehenvisningerne er til *Steen Steensen Blichers Samlede Skrifter*, bd I–XXXIII, 1920–34, bd XII. – (2) Udtrykket *forfatterens mange stemmer* er lånt fra Wayne Booth, *The Rhetoric of Fiction* (1961), som denne tolkning iøvrigt står i gæld til. I et af sine indledningsafsnit, »The Author's Many Voices«, hævder Booth at forfatterens vejledende tilstedeværelse kan konstateres selv i de mest objektive skildringer: »We can go on and on ... every recognizably personal touch, every distinctive literary allusion or colorful metaphor, every pattern of myth or symbol; they all implicitly evaluate. Any discerning reader can recognize that they are imposed by the author« (p. 18–19). – (3) Baggesen hævder at præsten og hans kone afslører deres sladderagtighed i de »små glimt som han [præsten] giver af sine og konens samtaler om lægens« (DbN, p. 66). Situationen er imidlertid mere kompliceret end som så; Henriette vil ganske rigtigt gerne betro sin mistanke til sin mand, men han har bestemt ikke i sinde at indlade sig på en diskussion om Elise og H*. Han påbyder hende tavshed og »nu blev dette Æmne ikke bragt paa Bane – i tive samfulde Aar« (p. 42). – (4) Hans Brix afslutter sin personalhistoriske omtale af »Sildig Opvaagnen« med nogle bemærkninger som, skønt de gælder Blicher selv, viser at han havde forstået præstens reelle holdning til Elise: »Den jyske Landsbypræst havde mødt den evige Sfinx, og hun havde forfærdet ham ind til Grunden af hans Sjæl. Nu forenede han hendes Træk til et Billede. Der er i den Tone, hvori Novellen er fortalt, noget forstenet. Blicher var bleven kold ind i Hjertet af Gru. Kold er Tonen i denne Fortælling, og brændende. Man tager ikke fejl i dette; Blicher er selv ægget af det Kvindebillede, han frembringer. Indenfor hans Præstedragt gemte sig en stikkende Sans for Elskov. Bag Sfinxens kølige Ro fornemmer hans tørstende Mund Sødmen af de himmelige Kys, hun kan give.« (Hans Brix, *Blicher Studier*, 1916, p. 63).

Georg Brandes: Emigrantlitteraturen

Af JENS KR. ANDERSEN og CHR. JACKSON

Skønt nærværende arbejde ikke gør krav på at bringe overraskende nyheder om Brandes' »Emigrantlitteraturen«, er det vort håb, at vi gennem detaljerede undersøgelser og analyser har såvel underbygget som udvidet den hidtidige Brandes-forsknings resultater angående dette skelsættende værk.

Vi har valgt at gribe opgaven an på tre fronter:

1° En sammenligning mellem 1. udg. (1872) og 2. udg. (1877) eller – med andre ord – en registrering af de strygninger og tilføjelser, Brandes har foretaget i 1877. Vi har dog kun medtaget ændringer af et vist omfang (mere end blot et par linier) og af en vis betydning (således ikke bemærkninger, der kun tjener til overgang fra et afsnit eller emne til et andet). Vor undersøgelse er betydelig mere detaljeret end artiklen af Jul. Paludan, som er den eneste os bekendte forgænger på dette område, og som i udvalg af ændringerne ofte synes at lade sig lede af sin polemiske intention. Afsnittet skulle besvare spørgsmålene: Hvordan og i hvilket omfang ændrer Brandes sin oprindelige text?

2° En kritisk undersøgelse af Brandes' brug af primære kilder, de – fortrinsvis franske – skønlitterære værker, han behandler. Der er talt meget og løst om, at Brandes her er tendentiøs. Vi forsøger her gennem en samlet analyse af Brandes' fremstillinger at afgøre, hvordan og i hvilket omfang denne formodning er begrundet. (Hvor de her anførte textsteder fra »Emigrantlitteraturen« forefindes i 1. udg., er der citeret efter denne).

3° En behandling af Brandes' brug af sekundære kilder, altså en påvisning af lån (hvoraf vi kun medtager de relativt indiskutable) fra litterære kritikere. Af tids- og pladsmæssige årsager har vi set os nødsaget til at begrænse os til 1. udg.s sekundære kilder; hvor vor undersøgelse har ført os til opdagelse af nogle lån i de i 1877 tilføjede partier, er dette meddelt i noterne. I dette afsnit har vi anvendt Fengers (nok på Paludan byggende, jfr. note 1) henvisninger, men har til forskel fra ham forsøgt at besvare spørgsmålene: Hvordan og i hvilket omfang låner Brandes fra sine kritiker-kolleger?

SAMMENLIGNING MELLEM 1. OG 2. UDG.

Chateaubriand: »Atala«

Kap. I i 1877, der omhandler Chateaubriands ungdom og »Atala«, findes ikke i udgaven fra 1872. Kap. I her er helliget en behandling af Rousseau: »La nouvelle Héloïse«, som svarer til 1877 kap. II. Kap. I i 1872-udg. indledes dog med en omtale af hele »Le génie du christianisme«, der placeres som »et af Reactionens første og reneste Producter«, hvori det nye dog – takket være »Bogens berømte og glimrende Episoder, Atala og René« – brød frem, så at der skabtes en ny litterær type, der er »fransk i sin Afstamning og revolutionær ved sin Herkomst og sin hele Charakter.« Dette afsnit (1872-udg., p. 36 l. 21–p. 37 l. 16; noteres herefter: 1872,36,21–37,16) er ikke blevet optaget i 1877. Da B. tilføjede kapitlet om »Atalata«, indsatte han her en enkelt bemærkning og et citat, som fandtes andetsteds i 1872-udg. (1872,92,22–24–1877,52,3–6 og 1872,74,5–13–1877,56,5–13).

Chateaubriand: »René«

Kap. IV i 1877 om »René« og »Les Natchez« dækker kapp. III, IV og V i 1872-udg., hvoraf kap. III om Molières Alceste (»Le Misanthrope«) og Shakespeares Jacques (»As you like it«) som sammenligningsgrundlag for »René« i 1877 er forkortet til få linier (1877, 84,4–14), hvor omtalen af »As you like it« ganske er udeladt, og kap. V om individets og tankens emancipation i udvidet affatning er optaget som afslutning på kap. IV i 1877. Ved sammenligning af udgg. bemærkes flg. *strygninger*: et polemisk udfald mod den europæiske »Reaction« (1872,74,17–20), en spottende bemærkning om inkonsekvensen i Chateaubriands kristendom (1872,67,25–68,3), en kritisk omtale af den romantiske selvovervurdering, exemplificeret ved Heine, Goethe og Kierkegaard (den sidste dog uden navns nævnelse) samt et forsvar for Byron mod anklagen for incest (senere tilbagekaldt i »Naturalismen i England«) (1872,69,2–73,10) og nogle kritiske udtryk ved vurderingen af René (1872,65,9 + 66,24–28 + 67,6–12 + 68,3–11). Der kan suppleres med en enkelt mindre, men meget sigende ændring: I 1872,73,18–20 hedder det: »Grundfølelsen er overalt en egen vild Egoisme, en Art Nydelsessyge af den uhyggeligste Art«, i 1877,95,26f.: »Grundstemningen er overalt en vildt

genial Nydelsessyge«. Endelig har B. strøget den metodiske program-erklæring: »Jeg gjør ikke Chateaubriand ansvarlig for de Ord, han lægger René i Munden« (1872,68,19f.). Af betydningsfulde *tilføjelser* kan nævnes: modificerende passager ved overførslen af 1872 udg.s kap. V: B. understreger forstående de uheldige følger af individets og tankens emancipation (1877,97,2–19 og 98,23–99,19), desuden en mere udførlig behandling af »René«: et ganske omfangsrigt referat (1877,80,18–82,11 og 82,27–83,25), en redegørelse for påvirkninger på værket, for hvilket der leveres et eksternt bevis (1877,78,17–79,24), en biografisk tolkning (1877,85,2–9+86,13–19+87,21–24 og 94,6–10) og en placering af forfatteren i tiden (1877,78,10–16+80,6–17 og 86,20–87,6) med påvisning af paralleller til motivet (brødefuld søskendekærlighed), figuren (René-typen) og idéstrukturen (det umoralske som skræmmebillede i et opbyggeligt værk) (1877,93,26–95,26). Endelig er tilføjet hovedparten af omtalen af »Les Natchez«, som refereres og citeres udførligere end i 1872-udg. (1877,89,4–93,25).

Rousseau: »La nouvelle Héloïse«

»La nouvelle Héloïse« behandles i 1. udg. i kap. I, der svarer til kap. II i 2. udg., hvor kap. I er viet Chateaubriand og »Atala«. B. har *strøget* flg. undervejs: en placering af »La nouvelle Héloïse« i forhold til »Werther« og »René« (1872,37,28–38,8), ca. halvdelen af redegørelsen for det klassicistiske følelsesbegreb (1872,39,5–21), hovedparten af exemplifikation af dette følelsesbegreb ved Marivauxs dramatik (1872,39,23–40,2, *ibid.* 11–18 og *ibid.* 22–41,19), et forsvar for det 18. århundredes kunst og digtning i Frankrig (1872,41,20–42,12) samt allusioner til Mozart og Watteau (1872,42,13–28) og godt halvdelen af fremstillingen af klassicismens forhold til naturen eller mangel på samme (1872,45,16–46,9 og *ibid.* 22–47,15). Det eneste, B. har *tilføjet*, er en sammenligning mellem »La nouvelle Héloïse« og »Atala« (1877,63,1–64,25).

Goethe: »Die Leiden des jungen Werthers«

Ved overførselen af kapitlet om Goethes »Werther« fra 1872-udg. (kap. II) til 1877-udg. (kap. III) har B. ikke *strøget* nogen større passager, derimod *tilføjet* en ganske fyldig temabestemmelse af vær-

ket (1877,65,26–70,15). De øvrige forandringer begrænser sig til en række småændringer, således er fx. gengivelsen af en detaille bragt i overensstemmelse med Goethes text (1872,53,16–18–1877,74,5–7).

Senancour: »Oberman«

B. stryger i 1877 ikke stort andet end de betragtninger, hvori han skelner mellem to slags enere, mellem de lykkelige og de ulykkelige, mellem dem, der har evnen til at realisere deres muligheder, og dem, der ikke har den (1872,78,7–12 og 74,22–82,2). *Tilføjelserne*, der er ret omfattende, samler sig om en længere fremstilling af værket med særligt henblik på heltens moderne ånd til den ene side og hans (i B.s begreb) knap så moderne højromantiske følemåde til den anden side (1877,101,22–102,25 og 106,11–112,27); endvidere en biografisk oversigt og en litteraturhistorisk placering (1877,100,7–101,16 og 120,14–121,17), en udvidet sammenligning mellem Senancour og Chateaubriand (1877,119,15–18 og ibid. 21–24) samt et citat fra »Oberman« (1877,105,21–106,2).

Nodier: »Le peintre de Salzbourg«

Hele kapitlet er tilføjet i 1877.

Constant: »Adolphe«

I 1872-udg. omhandler kapp. VII, VIII, IX og X »Adolphe« og dens forfatter:

- VII: Constant som udtryk for skuffet, skeptisk »Reaction«, »Adolphe«s syn på kærlighed sammenlignet med forgængeres (Voltaire, Rousseau, Goethe) og den »romantiske« (»Romeo og Julie«, »Axel og Valborg«), Adolphe som type og især Ellénore – la femme de trente ans.
- VIII: Constants karakter, belyst ved biografiske anekdoter og dokumenter.
- IX: På baggrund af Goethes kvindefigurer (Gretchen, Clärchen) behandles Ellénore, hvis nye, karakteristiske træk er: 1°

fond af erfaring 2° element af vilje 3° potenseret liden-skabelighed.

X: »Finheden af den psykologiske Analyse i »Adolphe««, et referat.

I 1877-udg. behandles »Adolphe« og dens forfatter kun i ét kap. (VII). Mere end af tilføjelser og strygninger er de ændringer, B. har foretaget i denne udgave, præget af *redaktionelt betonedede om-grupperinger* af stoffet, således at Constant-Adolphe er behandlet samlet som en åndshistorisk type (1872 kapp. VIII og VII ÷ Ellénore svarer groft til 1877,131,8–160,3), og at omtalen af Ellénore og hendes type, la femme de trente ans, foretages under ét (1872 sidste del af kap. IX + sidste del af kap. VII + første del af kap. IX svarer groft til 1877,160,3–169,29). Referatet afslutter i begge udgaver behandlingen.

Strygninger: Den ironiske omtale af den traditionelle aldersforskel mellem parterne contra den nye; omtalen af den sidste er overflødig, for så vidt der senere vendes tilbage hertil (1872,103,15–104,17), den på grund af referatet ligeledes overflødige påvisning af, hvordan forholdet mellem Ellénore og Adolphe må gå i stykker (1872,124,6–18) samt en extern påvisning af Constants berøring med tysk åndsliv, også overflødig, da den danner indledning til et afsnit om forskellene mellem Constants og Goethes figurer (1872,117,1–10), nogle løse formodninger om Balzacs og Constants kongeniale læsere (1872,105,17–106,10 og 124,21–125,5), et par steder, hvor B. digter videre på Ellénores situation (1872,120,28–121,15 + 121,25–122,3 + 122,18–28) samt en karakteristik af Adolphe (1872,101,9–11).

Tilføjelser: En refererende og kritisk gennemgang af »De la Religion« (1877,139,11–141,23), biografiske realia om Constant: hans ungdom (1877,132,8–11 + 135,14–26 + 141,24–142,3), en udvidet omtale af hans ægteskabers historie (1872,112,17–24–1877,142,3–23), mødet med Mme de Staël og hans politiske aktivitet (1877,142,24–146,29 + 147,5–8); ved gennemgangen af »Adolphe« understreges ved en række tilføjelser samfundets determinerende rolle: Samfundet er *tertium comparationis* ved sammenligningen med »Werther« (1877,150,16–151,6), samfundets magt over kærligheden expliciteres (1877,155,24–156,5), der berettes om Adolphes forhold til samfundet før mødet med Ellénore (1877,156,21–158,23) og om, hvordan indre og

ydre omstændigheder skiller Adolphe fra lykken (1877,159,16–160,3); endelig hævdes deres kærligheds varighed at være afhængig af samfundets billigelse (1877,160,3–18).

Mme de Staël

Redaktionelle ændringer: I 2. udg. har B. ordnet sit ganske omfangsrige stof (1872 kapp. XI–XVI incl. – 1877 kapp. VIII–XIII incl.), som i 1. udg. var struktureret ret skødesløst, efter to principper: 1° et biografisk-kronologisk og 2° et værkcentreret, der indbyrdes brydes (i 1877 er kapp. VIII og IX organiseret efter 1°, kapp. X, XI, XII og XIII efter 2°). I overensstemmelse med 1° er følgende ændringer foretaget: Omtalen af »Delphine«, dennes og »De la littérature«s modtagelse samt af undertrykkelsen af »De l'Allemagne« (1872 kap. XII) findes nu som biografiske momenter i forbindelse med udgivelsesåret (hhv. 1800, 1803 og 1810) (1877 kapp. VIII og IX). Samme fremgangsmåde er bragt i anvendelse over for det anekdotiske stof (1877 IX – 1872 XII). Efter de rent biografiske data følger en samlet karakteristik af Mme de Staëls personlighed (1877 kap. IX *in fine*); stoffet hertil var i 1872-udg. at finde fire forskellige steder i kapp. XI og XII. I overensstemmelse med 2° er følgende ændringer foretaget: I 1877 kap. VIII følger B.s reflexioner over samfundstvang og -fordomme som en kommentar efter gennemgangen af »Delphine«, i stedet for – som i 1872 kap. XI – at være opstillet før gennemgangen som forudsætninger, som værket illustrerede. Kapp. om »Corinne« er placeret samlet (1877 kapp. X og XI – 1872 kapp. XIII, XV og XVI), og B.s tanker om at bekæmpe fordomme ved at relativere det moralkodeks, der tjener dem til fundament (belyst i 1872 kap. XI *in fine* ved forfatterindens og egne eksempler), er nu indarbejdet i behandlingen af værket (1877 kap. XI).

Strygninger: B. giver i 1877 afkald på enkelte detaljerede beskrivelser af italienske kunstarter, der ikke har direkte betydning for gennemgangen af Mme de Staëls skrifter (1872,214,7–215,9+215,29–216,4+217,6–14+219,24–222,6); endvidere på passagen om Goethes foragt for den kristelige kunst (1872,182,1–10), på drilske ytringer om protestantismens mangel på religiøs kunst (1872,217,15–218,12 og 218,18–219,8) og påstanden om, at »Corinne«s egl. brod er vendt mod den protestantiske bornerthed (1872,200,14–21). B.

stryger fremdeles sin polemiske tilbagevisning af den herskende hjemlige opfattelse: At den (tysk-) danske græcitet er mere »ægte« end den franske (1872,183,12–23+184,13–20+187,13–190,16 – jf. dog i sidste tilfælde reminiscensen 1877,281,11–14), og endelig nogle – måske mindre interessante – bemærkninger om »Iphigenia«s betydning samt sammenstillingen af dette værk med Schillers hellenicerende digte (1872,182,13–28).

Tilføjelser: I 1877 leverer B. en sammenhængende fremstilling af Mme de Staëls biografi, hvoraf en betydelig del er nyt stof (1877, 176,13–178,19+179,22–180,12+183,10–185,26 – jf. dog her ansatsen 1872,161,14 f. – 198,17–200,27 – jf. dog her ansatsen 1872,161, 15–17 – 201,6–16 + 204,15–207,2 + 208,3–211,21 + 212,17–29); i tilslutning hertil udbygges karakteristikken af Mme de Staëls personlighed noget: Dels skildres hun som barn (også) af det 19. århundrede i kraft af sin kritiske begavelse (1877,216,7–217,12), dels afrundes sammenstillingen af hende og Voltaire nu med en afvejning, hvori deres forskellige evner og opgaver skildres (1877,222,29–224,5).

Også hendes værker behandles nu mere udførligt. B. udvider om- talen af »Lettres sur les ouvrages et le caractère de J. J. Rousseau« (1788) (1877,178,21–179,10) og af »De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales« (1800) (1877,180,15–182, 11), han giver en vurdering af »Delphine«s form og indhold (1877, 195,26–196,7) og betegner den – i betragtning af den særlige form for brydning mellem individ og samfund, romanen udtrykker – som et stykke typisk emigrantlitteratur (1877,196,8–22). Nyt er endvidere referatet af »Corinne« (1877,229,20–233,11 – jf. dog ansatsen 1872, 173,7–10 og 17–20) og parallelliseringen mellem forfatterindens bio- grafi og hendes værk (1877,233,12–235,28). B. udvikler tillige en fin enkeltiagttagelse (1877,239,4–12 – jf. ansatsen 1872,193,17). Natio- nalfordommenes funktion i »Corinne« bestemmes (1877,253,20–254, 10), og bogens skildring af dem behandles lidt fyldigere (1877,247, 27–252,12). Under sin gennemgang af »De l'Allemagne« dokumen- terer B. i 1877, at Mme de Staël lod sig påvirke af A. W. Schlegels og andre tyske romantikeres aversion mod efterligning af antiken (1877,279,22–280,27), men påpeger da det selvmodsigende i, at hun i samme værk udtaler sin begejstring over den tyske græcitet (– og gør det på bekostning af den franske) (1877,281,15–283,6). Tilføjet er desuden hele kap. XIII (1877,284–313), som rummer en kritisk gennemgang og en kommentar til »De l'Allemagne«: B. hævder, at

forfatterinden overser momentet af panteisme i den tyske romantik, hvorved hun ender i »den romantiske Reaction«, som sluttelig karakteriseres.

Barante: »De la littérature française pendant le dix-huitième siècle«

Hele kapitlet er tilføjet i 1877.

Konklusion

B. stryger, hvad der i 1. udg. synes »Helheden mindre strengt vedkommende«, som B. selv erklærer i sit forord til 2. udg. (1877,7); heriblandt kunst- og kulturhistoriske betragtninger af mere uforpligtende art samt polemiske udfald mod den hjemlige »Reaction«. Derimod *tilføjes* adskillige afsnit, der peger imod en mere fordybet beskæftigelse med litteraturen, både med det enkelte værk, med forfatterpersonligheden og med den litteraturhistoriske sammenhæng. Generelt spores altså en forbedring af det saglige indhold, øjensynlig på grundlag af øget belæsthed.

PRIMÆRE KILDER

Chateaubriand: »Atala«

Det er næppe med rette, når B. om »Atala« hævder, at »Det Hele [er] fremhævet ved en Fernis af katholsk Religiositet« (1877,44,16), al den stund det religiøse moment er dybt integreret i værket, både på det handlingsmæssige og på det idémæssige plan.

Chateaubriand: »René«

Stedvis digter B. videre på værket; han hævder således, at René er geniet, der udvælges og kaldes til fører, men ikke kan tage opgaven op (1872,65,20–66,21). Og når han (med Sainte-Beuve) hævder, at »For sig selv fordrer han Alt [...] og det falder ham ikke ind, at han skulde være forpligtet til at vise Gjengæld« (1872,67,12f. og *ibid.* 14–16), er det direkte i modstrid med »René«: »Mon âme, qu'aucune passion n'avait encore usée, cherchait un objet qui pût l'attacher; mais je m'aperçus que je donnais plus que je ne recevais.« (p. 205). Det stemmer næppe heller med værket, at det er for at

gøre René mere forførerisk, at Chateaubriand har ladet hans søster elske ham (1877,94,6–10), snarere er det for at gøre hans skæbne endnu smerteligere, ligesom Amélies kærlighed ikke har foranlediget Renés sørgmodighed, der dog har manifesteret sig længe før, han får kendskab til hendes følelser.

Rousseau: »La nouvelle Héloïse«

B.s behandling af »La nouvelle Héloïse« er koncentreret om en påvisning af de træk, der er de nye i værket, dem, der markerer opbruddet fra klassicismen og begyndelsen til en ny epoke. I en sammenligning af værket med »Atala« noterer han både fremgang og tilbagegang hos Chateaubriand: På den ene side skildrer han naturen under opbud af en farvepragt, der er ukendt hos Rousseau, og betragter menneskene i en langt dybere overensstemmelse med den, end hans forgænger gjorde (bemærk dog 1. partie, Lettre XXVI og 4. partie, Lettre XVII), ligesom han har en ganske anden forståelse for primitiv kultur; men på den anden side afløser han dydsmoraleen med »katholsk Klosterreligiøsitet og unaturlig Askese« (1877,64,16). Fremstillingen af »La nouvelle Héloïse« røber ikke noget dybere forhold til værket, den er ikke overraskende original, men holder sig til de velkendte sandheder, og det kan noteres, at han forbigår de reflexioner, hvor naturen hyldes på forskellige områder, og som måske er det middel, der tematisk holder »La nouvelle Héloïse« sammen.

Goethe: »Die Leiden des jungen Werthers«

»Grundkilden til Werthers Ulykke er Misforholdet mellem Hjertets Uendelighed og Samfundets Skranker«, hedder det et sted i Wertherkapitlet (1872,55,6–8–1877,74,26–28), hvor B. i det foregående (i 2. udg.) har belyst en række spredte manifestationer af dette »Misforhold« og afsluttende erklæret: »Og alt dette er endda kun Biomstændigheder. Den Pige, han elsker og som han, hvis den givne Orden ikke stod imellem dem, med Lethed kunde vinde, er en Andens Brud. I denne sidste Collision [nemlig med samfundsordenen] brister hans Hjerte.« (1877,70,11–15). B. vil altså med »Misforholdet mellem Hjertets Uendelighed og Samfundets Skranker« – »Grundkilden til Werthers Ulykke« – forklare selve dennes kærlighedsulykke. Ikke desto mindre erklærer Werther i brevet af 3. november 1772, at kilden til

denne beror i ham selv alene: »Wehe mir! ich fühle zu wahr, dass an mir allein alle Schuld liegt – nicht Schuld! Genug, dass in mir die Quelle alles Elendes verborgen ist, wie ehemals die Quelle aller Seligkeiten.« (p. 84). Og tilsvarende skriver Werther i brevet af 30. november s. å. med henblik på den af ulykkelig kærlighed forrykte mand, han har truffet (– og på sig selv): »Seliges Geschöpf, das den Mangel seiner Glückseligkeit einer irdischen Hindernis zuschreiben kann! Du fühlst nicht, du fühlst nicht, dass in deinem zerstörten Herzen, in deinem zerrütteten Gehirne dein Elend liegt, wovon alle Könige der Erde dir nicht helfen können.« (p. 90). Nu kunne man på B.'s vegne hævde, at selvom Werther påtager sig hele ansvaret for sin ulykke, gælder dog uændret, at denne kunne have været undgået, såfremt »den givne Orden« ikke havde stået imellem ham og Lotte – dvs. hvis ægteskabet ikke havde været ukrænkeligt. Men i så tilfælde vil det afgørende spørgsmål være, om romanen selv bestrider ægteskabets ukrænkelighed – og dette spørgsmål kan kun besvares benægtende. Werther giver indrømmet denne beklagelse fra sig, henvendt til Gud, i brevet af 29. juli 1772: »Ich – ihr Mann! O Gott, der du mich machtest, wenn du mir diese Seligkeit bereitet hättest, mein ganzes Leben sollte ein anhaltendes Gebet sein. Ich will nicht rechten, und verzeihe mir diese Tränen, verzeihe mir meine vergeblichen Wünsche!« (p. 75). Werther beklager altså – med bøn om forladelse – Vorherres vilje i det givne tilfælde, og selvfølgelig ville han hellere end gerne have, at denne vilje ikke gjorde ægteskabet mellem Lotte og Albert ukrænkeligt. Men det væsentlige i sagen er det rent principielle, at den ægteskabelige ukrænkelighed øjensynligt har bevaret sin guddommelige begrundelse i stedet for at være reduceret til et produkt af »den givne Orden«, således som B. vil fremstille den: den er – med andre ord – ubestridelig. – I medfør af omstændighederne tager Werther sig af dage; men inden han forlader livet, finder han i tillid til saligheden trøst i den tanke, at hvis Gud har forenet Lotte og Albert, gælder denne forbindelse dog ikke for evigt, eller som han selv erklærer: »[W]as ist das, dass Albert dein Mann ist? Mann! Das wäre denn für diese Welt – [...]. Du bist von diesem Augenblicke mein! mein, o Lotte! Ich gehe voran! gehe zu meinem Vater, zu deinem Vater. Dem will ich's klagen, und er wird mich trösten, bis du kommst, und ich fliege dir entgegen und fasse dich und bleibe bei dir vor dem Angesichte des Unendlichen in ewigen Umarmungen.« (p. 117).

Senancour: »Oberman«

De begrænsninger, B.s synsvinkel pålægger ham, har ikke forhindret, at hans gennemgang af »Oberman« forekommer om ikke fyldestgørende, så dog essentiel, idet han med rette peger på den paradoxale modsætning mellem heltens humanistiske orientering på den ene side og hans romantiske på den anden. Dog synes B. at have uret, når han om Senancour hævder: »[D]et 19de Aarhundredes videnskabelige Verdensanskuelse findes allerede hos ham« (1877,106,21–23), idet det kontrasterer med »Oberman«: »[V]otre science certaine m'est suspecte« (II p. 5).

Nodier: »Le peintre de Salzbourg«

B. behandler indledningsvis »Les méditations du cloître«, som han yder retfærdighed, hvorefter han går i gang med at fremstille »Le peintre de Salzbourg«. B. ser i værket et eksempel på den tendens, der efter hans opfattelse er karakteristisk for emigrantlitteraturen: »Blanding[en] af revolutionære Instincter og romantiske Tilløb« (1877,130,1f.). Denne tolkning er vel ikke i strid med sandheden, hvorimod B. næppe har ret i at mene, at den formentlige blanding i det foreliggende tilfælde partikulært er en blanding af »oprørske Declamationer« og »from [...] Ekstase« (1877,129,28f.); de »oprørske Declamationer« lader sig godt nok påvise, men ikke den »fromme Ekstase«; ej heller ud fra det citat, B. anfører, og som indeholder (en del af) værkets lovsang til Klopstocks messiade (p. 87–89); citatet og dets kontekst er ganske vist nok et udtryk for henrykkelse, men henrykkelsen er efter alt at dømme af rent poetisk art, uden egentlige religiøse overtoner. B. har altså givet værket en drejning med det øjensynlige formål for øje at sætte det ind i den reaktionære bås.

Constant: »Adolphe«

1° Som det kan udledes af det foregående, stryger B. i 1877 en stor del af de passager, som gengiver Ellénorens kamp mod det mægtige samfund og den ubarmhjertige opinion. Dette betyder imidlertid ikke, at B. har forladt sin overbevisning om samfundets og samfundskræfternes dominerende rolle i værket. Som vi så, understregede en betydelig del af tilføjelserne i 1877 netop denne. Bemærkningen »Kampen

mod Samfundet er da ogsaa det egentlige Livsprincip i Benjamin Constant's Roman »Adolphe«. (1872,95,19–21) bibeholdes da ogsaa (1877,150,13–15).

2° Insisteringen på Ellénores »Aand« opretholdes ligeledes (1872, 120,8–1877,169,13 og 1872,123,5–1877,161,24), i sidste tilfælde – på tværs af meningen af det lån, hvori det indgår (se senere). Betonningen af Ellénores frie valg af livsform og frivillige opofring af et beskyttet familieliv er desuden overført fra 1. (120,19–24) til 2. udg. (160,27–161,3).

3° Bogens mening bliver da i B.s øjne det store individs kamp mod samfundsmagten. Dette accentueres gennem det citat, hvormed han har valgt at afslutte behandlingen af »Adolphe« (1872,132,11–20–1877,175,25–176,5).

Disse tre påstande, som tilsammen udgør B.s fortolkning af værket, skal nu tages op til en kort kritisk drøftelse.

ad 1° Det turde være klart, at den del af romanen, der omhandler Ellénores forhold inden mødet med Adolphe, ikke kan siges primært at udtrykke en protest mod samfundet og dets normer, al den stund Ellénore på trods heraf og med held får skabt sig en stort set lykkelig tilværelse. Problemet om samfundets opløsende virkning rejser sig i forbindelse med kærlighedsforholdet mellem de to hovedpersoner, og her må det betones, at forholdet straks fra begyndelsen er dømt (»Malheur à l'homme qui, dans les premiers moments d'une liaison d'amour, ne croit pas que cette liaison doit être éternelle! Malheur à qui, dans les bras de la maîtresse qu'il vient d'obtenir, conserve une funeste prescience, et prévoit qu'il pourra s'en détacher!« p. 66), og at Adolphe endnu uden at ligge under for samfundets pres ønsker sig sin uafhængighed tilbage (»Je comparais ma vie indépendante et tranquille à la vie de précipitation, de trouble et de tourment à laquelle sa passion me condamnait.« p. 78), thi egentlig kærlighed har der ikke været tale om fra hans side (»Offerte à mes regards dans un moment où mon coeur avait besoin d'amour, ma vanité de succès, Ellénore me parut une conquête digne de moi.« p. 55). Dette træk medtager B. – som lån – (1872,101,21–102,3–1877,159,8–13), lidt inkonsekvent, kunne man hævde, idet samfundets rolle, som B. så kraftigt fremhæver, dermed må betragtes som væsentlig mindre betydelig.

ad 2° Om Ellénores »Aand« hedder det: »Ellénore n'avait qu'un esprit ordinaire« (p. 54), og hendes frivillige afkald på et beskyttet familieliv stemmer – som det senere skal påvises – ej heller med Constants text.

ad 3° Når B. hævder, at Constant har udtrykt bogens morale gennem det nævnte citat, er der – i bogstavelig forstand – tale om en halv sandhed. »Adolphe« afsluttes nemlig med to »moraler«. En fremmed, som har haft lejlighed til at gennemlæse beretningen i manuskript, tilbagesender udgiveren dette tillige med sine betænkninger derover (»Lettre à l'éditeur«), og udgiveren svarer herpå ved at tolke historien på sin måde (»Réponse«). Den fremmede lægger vægt på den magt, samfundet har til at forgifte og ødelægge lykken for det individ, der ikke vil underordne sig det, og det er af den fremmedes indlæg, B. citerer. Skønt der ikke er tale om noget egl. dementi af den fremmedes anskuelser i udgiverens svar, fremhæver denne dog et andet aspekt, idet han betoner den (inter-)individuelle, eksistentielle problematik, der kan læses ud af fortællingen, og bringer slet ikke samfundet på tale. Man kan således hævde, at B. forenkler spørgsmålet om »Adolphe«s morale med det resultat, at konflikten individ/samfund fremtræder med større vægt, end det er tilfældet i Constants værk.

Det må hermed anses for godtgjort, at B.s gennemgang af »Adolphe« i det hele repræsenterer en proportionsforskydning i retning af overdimensionering af det store individs kamp mod samfundet.

Mme de Staël: »Delphine«

B. anfører værkets motto: »En Mand bør forstaae at trodse den offentlige Mening, en Kvinde at underordne sig den« (1872,138,23–25–1877,185,29–186,1–2) og bemærker 1°, at »Bogen svarer til sit Motto, forsaavidt som den igjennem sin Heltindes Skjæbne lærer, at den Kvinde, der selv efter nok saa ædelmodig og nok saa langvarig en Opofren af sit eget Vel, og om det saa blot var for at forhindre sin Elskedes Undergang, træder i Opposition mod Samfundet, redningsløst maa gaae tilgrunde«. Og 2°, at »den modsiger dette Motto, forsaavidt som den skrigende Uretfærdighed i denne Skjæbne taler stærkere end nogen Declamation mod det Bestaaende om Samfundets Usselhed og om Urimeligheden af den Magt til at kue og ulykkeliggjøre, som Menneskenes Kortsynethed og Umandighed har tildelt forældede Institutioner, under hvis Tryk Delphine knuses.« (1872,139,4–17–1877, 186,11–25). Til 1° er at bemærke, at B. »glemmer« den første halvdel af mottoet: »En Mand bør forstaae at trodse den offentlige Mening [...]«, til hvilken bogen svarer således, at dersom heltens, den ære-kære Léonce – heltindens elskede – havde trodset samfundsordenen i

forskellige forbindelser, var Delphine blevet skånet for sin ulykkelige skæbne. Og til 2° er at bemærke, at B. atter »glemmer« den første halvdel af mottoet, og at denne *ikke* modsiges af bogen. B. giver således ikke agt på værkets dialektiske problematik, og hans karakteristik af dette med ordene: »Bogens egentlige Indhold er [...] den elskende Kvindes Kamp mod Samfundet for sin Lykke og Samfundsdømmens brutale Tilintetgjørelse af Individets Fred« (1877, 185, 7–10) svarer derfor dårligt til virkeligheden. Det samme er tilfældet med denne synsmåde: »[Bogen] er et Indlæg for Berettigelsen af Skilsmisse« (1877, 186, 4–5). Dette indlæg er i realiteten begrænset til et længere brev til Delphine fra en af bogens øvrige personer, Henri de Lebensai, og B. citerer (fyldigt) fra det, som om det i princippet var dækkende for romanens synspunkt, hvilket det kun delvis kan siges at være; thi ægteskabet er anskuet som et mere kompliceret problem, end B. fremstiller det, i og med den omstændighed, at selvom Léonce både kan og vil lade sig skille fra sin hustru Matilde for at ægte sin elskede, hverken vil eller kan Delphine gå med til et ægteskab, der skænker hende lykken på bekostning af en andens.

Mme de Staël: »Corinne«

Romanen kan siges at rumme 1° en episk beretning (Corinnes og Oswalds kærlighedshistorie), 2° en rejsebeskrivelse (Italien) og 3° en idédebat (nationale og religiøse fordomme etc.). B. behandler 1° i 1877, 229, 21–231, 26 og 232, 12–233, 11, medens behandlingen af 2° må træde i baggrunden til fordel for hans egne rejseminder (1872, 169, 3–172, 3 og 195, 11–197, 8); endelig helliges hele 1872 kap. XVI/ 1877 kap. XI en diskussion af 3°, hvor B. atter øser af egne rejseminder.

B. forsynder sig mod værkets indhold, når han forsøger at etablere et årsagsforhold mellem 3° og 1°: »Denne [dvs. Corinnes] Kamp er ikke koldblodig, thi Corinna's hele Lykke afhænger af, hvorvidt det vil lykkes hende at bringe Oswald til at opgive sine medfødte Fordomme saa vidt, at han kan blive lykkelig med en Kvinde som hende, hvis Liv paa ethvert Punkt staaer i Strid med hvad der i England betragtes som det eneste Tilbørlige for en Kvinde.« (1872, 199, 15–22); og »Bogens Grunddæmne er en Kvindes Forsøg paa gennem en Mands Kjærlighed at tilkjempe sig en anerkjendt Plads i det engelske Samfund efter at hun ved offentlig, selvstændig Optræden har forspildt

denne Plads» (1877,253,29–254,4). Det er ikke samfundets skyld, at Corinne og Oswald går tabt for hinanden, men alene Oswalds, idet han tror, at han er blevet svigtet af sin elskede (III,268f.), hvilket han i bogens sidste kapitel får lejlighed til at angre dybt: »Quand vous me rendîtes ma liberté, je fus irrité contre vous. Je rentrai dans les idées que le commun des hommes doit prendre en vous voyant [. . .] Mais dès que je sus [. . .] le malheur que je vous avais causé, il n'y eut plus dans ma vie qu'une peine continuelle.» (III,343f.). Romanen benægter selv explicit, at samfundstvangen skulle være determinator for Corinnes skæbne; Oswald er parat til at trodse den (»C'en est trop, interrompit Oswald [lady Edgermond] avec violence, Corinne Edgermond sera bientôt lady Nelvil; et nous verrons alors, madame, si vous rougirez de reconnaître en elle la fille de votre époux!«, III, 134), en tilfældighed havde kunnet forandre alt: »Si elle [Corinne] avait suivi ce mouvement, combien sa destinée et celle d'Oswald eût été différente!« (III,213f.). Ved sin fejlagtige gengivelse af romanens årsagssammenhænge lykkes det B. at fremstille »Corinne« som det geniale individs håbløse kamp mod et samfund, der knuser det med sine fordommes vægt.

Mme de Staël: »De l'Allemagne«

I det store og hele må B.s fremstilling og kritik af bogen om Tyskland betegnes som vederhæftig; på fire punkter finder man dog en modsigelse mellem Mme de Staëls tekst og B.s gengivelse:

B.

1. [T]hi hun overseer, at overalt hvor det af klassiske Studier udspungne Værk har faaet et blivende Værd, der beroer det paa, at Kunstnerens eller Digterens Nationalcharakter og personlige Eiendommelighed har brudt sin Vei gennem den forfinede og spinklere Atticisme, der er Stilbestræbelsens Resultat. (1877, 281,26–282,4).

De l'Allemagne.

Le sujet d'Iphigénie en Tauride est si connu, qu'il était difficile de le traiter d'une manière nouvelle. Goëthe y est parvenu néanmoins [. . .] (p. 282). Les images les plus frappants, le rythme qui s'accorde le mieux avec les sentiments, donnent à cette poésie la couleur d'un chant national. C'est le plus grand effort du talent que de se familiariser ainsi avec l'antiquité, et de saisir tout à la fois ce qui devait être populaire chez les Grecs, et ce qui produit à distance des siècles, une impression si solennelle. (p. 285).

Idet B.s påstand 1. således tilbagevises eller modereres, formindskes samtidig »den Selvmodsigelse, hvori hun [dvs. Mme de Staël] efter Romantikernes Mønster gjør sig skyldig, naar hun tvertimod sin Theori [dvs. *mod* antik-imitation] udtaler sig med Varme om Goethes Ifigenia [. . .]« (1877, 281, 24–27).

2. Hvad der i »Corinna« og Bogen »Om Tyskland« siges mod den uægte Classicitet, er vel nærmest fremgaaet af Reactionen mod det 18de Aarhundredes Aand; men det greb for Frankrigs Vedkommende længere tilbage og ramte tillige de berømte Navne fra det 17de Aarhundrede [. . .] (1877, 282, 5–10).

3. [N]aar Mme de Staël som de [dvs. tyskerne] fremhæver Tydskernes antike Stil paa den franskes Bekostning [. . .] (1877, 282, 28–283, 1).

4. [D]en tydske Pantheisme hverken følte eller forstod hun [. . .] (1877, 293, 27–28). Mme de Staël havde ikke Øie for dette [dvs. pantismen]. (1877, 297, 10).

Ces observations n'ont assurément pas pour object le moindre blâme contre nos grands maîtres. Quelques scènes produisent des impressions plus vives dans les pièces étrangères; mais rien ne peut être comparé à l'ensemble imposant et bien combiné de nos chefs-d'œuvre dramatiques: la question seulement est de savoir si, en se bornant, comme on le fait maintenant, à l'imitation de ces chefs-d'œuvre, il n'y en aura jamais de nouveaux. (p. 206).

[M]ais leur [dvs. tyskernes] caractère, leurs habitudes et leurs raisonnements les ont conduits à préférer la littérature fondée sur les souvenirs de la chevalerie, sur le merveilleux du moyenâge, à celle dont la mythologie des Grecs est la base. La littérature romantique est la seule qui soit susceptible encore d'être perfectionnée, parce qu'ayant ses racines dans notre propre sol, elle est la seule qui puisse croître et se vivifier de nouveau; elle exprime notre religion; elle rappelle notre histoire; son origine est ancienne, mais non antique. (p. 161). On doit conclure [. . .] qu'il n'y a guère de poésie classique en Allemagne [. . .] (p. 162).

[I]l faudrait parler aux poètes comme à des citoyens, comme à des héros; il faudrait leur dire: [. . .] cherchez l'immortalité dans l'amour, et la Divinité dans la nature [. . .] (p. 157 f.). Parmi les œuvres de Novalis, on distingue des hymnes à la nuit qui peignent avec une grande force le recueillement qu'elle fait naître dans l'âme

[...] le ciel étoilé paraît le véritable temple du culte le plus pur (p. 598).
 [Af Novalis-citater]: »Il faut, pour connaître la nature, devenir un avec elle [...] le véritable observateur est celui qui sait découvrir l'analogie de cette nature avec l'homme, et celle de l'homme avec le ciel.« (p. 599).

Konkluderende: Skønt B.s fremstilling stort set yder »De l'Allemagne« retfærdighed, kan der dog rejses indvendinger mod flg.:

a) Det er næppe, således som B. hævder, Mme de Staëls ærinde at spille tysk antikiserende digtning ud mod en tilsvarende fransk (jf. pktt. 2 og 3); da de anførte B.-citater begge er tilføjelser fra 1877, er han altså ikke på dette punkt blevet »mere enig« med Mme de Staël end i 1872, hvilket Henning Fenger hævder er tilfældet (p. 390)¹.

b) Mme de Staël må endvidere tilstås en dybere forståelse af tysk (romantisk) digtning, end B. indrømmer hende (jf. pktt. 1 og 4).

c) Da Mme de Staël i forbindelse med Goethes »Iphigenia« priser nye og ikke antikiserende træk, er hun nok mere i overensstemmelse med den romantiske doktrin, som hun har bekendt sig til, end B. påstår (jf. pkt. 1).

Barante: »De la littérature française pendant le dix-huitième siècle«

B. synes at behandle Barantes litteraturhistorie korrekt og loyalt.

Konklusion

B. gør sig – med undtagelse af et enkelt tilfælde (Barante) – overalt skyldig i småforsyndelser, nogle af tendentiøs karakter, andre af mere

1. B. hævder altså stadig i 1877 (i uoverensstemmelse med Mme de Staël), at denne ville fremhæve den tysk-antikiserende digtning på den franskes bekostning. Når Henning Fenger påstår det modsatte, kan det skyldes, at han har ladet sig vildføre af Julius Paludan (»Nær og Fjern«, 28. 10. 1877, nr. 278 p. 6 a). Sammenligner man i øvrigt Paludans artikler med Fengers afsnit om »Emigrantlitteraturen«, griber man sig i at mene det samme om Fengers brug af Paludan, som denne skriver om B.s brug af sine kilder, nemlig at forlægget nok bliver nævnt i en enkelt sammenhæng (*in casu* Fenger p. 396), men anvendt i adskilligt flere.

tilfældig. I fem tilælde (Werther, Peintre, Adolphe, Delphine, Corinne) foretages derimod en fortolkning, som på afgørende punkter gør værkerne uret. I fire af disse fem tilfælde (Werther, Adolphe, Delphine, Corinne) skyldes fejlfortolkningen en overdimensionering af samfundets rolle, betinget af B.s program.

SEKUNDÆRE KILDER

Chateaubriand: »René«

B.s hovedkilde er her Sainte-Beuve, til hvem han selv henviser flere steder: Ved 1872,68,4–6 fx., dog kun mangelfuldt (lånet er fra artiklen »Mémoires d'outre-tombe, par M. de Chateaubriand. Le Chateaubriand romanesque et amoureux« i »Causeries du lundi« II, 155,15–18, en henvisning, der er udeladt ved optagelsen af stedet i 1877,95,29!). Ved anførelsen af brevet, som Chateaubriand som 64-årig sendte Hortense Allart, senere Mme de Méritens, nævnes SB.s navn derimod i 1877, men ikke i 1872 (SB,159,16–19 og 23–26–1872,67,20–26, 1877,88,21–27). De fleste lån forekommer imidlertid uden kildehenvisning, således SB,151,30f.–1872,68,6f., SB,152,3–7–1872,68,7–11, samt SB,157,1–6–1872,67,12–19. Foruden »Causeries du lundi« II har B. anvendt »Norveaux lundis« III, nærmere betegnet artiklen »Chateaubriand jugé par un ami intime«, hvor den overførte karakteristik hos SB gælder Chateaubriand, hos B. René (SB,6,23–25–1872,67,6–9). Med undtagelse af det anførte brev til Mlle Allart indeholder samtlige lån fra SB en polemisk, stærkt kritisk karakteristik af René-figuren, som B. – allerede i 1872 – modificerede ved egne tilføjelser. Alt hvad B. i 1872 citerede fra »Les Natchez« er tillige citeret af SB i »Causeries du lundi« II (SB,153,29–32–1872,68,12–15, SB,152,30–33–1872,68,16–19, SB,156,30–33–1872,73,24–28), og citatet fra »Atala« 1872,74,5–13 genfindes hos SB sammesteds 156, 14–20.

Rousseau: »La nouvelle Héloïse«

B. henviser selv i 1872 i en fodnote, men uden sidehenvisning til Hermann Hettner: »Literaturgeschichte des 18. Jahrhunderts« (1872, 45), hvor han har lånt en række partier, mere eller mindre omarbejdede, til sin sammenligning af barokkens og rokokkoens arkitek-

tur- og tilsvarende livsformer (HH,59,25–60,22, 102,4–17, 104,7–15, 106,24–107,3–1872,45,16–47,15). Det er karakteristisk for Brandes' lån, at han eliminerer den moraliserende og misbilligende tendens, som Hettners fremstilling af det galante århundrede i Frankrig har.

Goethe: »Die Leiden des jungen Werthers«

Ved udarbejdelsen af »Werther«-kapitlet har B. overtaget nogle formuleringer og ideer fra Hermann Hettners føromtalt litteraturhistorie. Fem slående, skønt ikke ordrette lån kan påpeges i B.s indledning til dette kapitel: om Werther-figuren som udtryk for den feberagtige stemning blandt datidens unge mennesker (HH,154,31–155,4–1872,51,5–11), om modsætningen mellem den borgerlige tilværelse og det følgende hjertes uendelighedsstræben (HH,155,16–18–1872,51,11–14), Hettners citat, B.s parafrase af det sted i »Werther«, hvor denne modsætning beskrives i fængsels-metaforik (HH,155,29f.–1872,51,12–16), omtalen af det farisæiske borgerskabs reaktion på Werthers død for egen hånd (HH,162,20–22–1872,50,20f.) og endelig anekdoten om Napoleons indvending mod bogen, som både Hettner og B. tilbageviser (HH,160,19–24–1872,43,26–44,6). Derimod deler B. ikke Hettners vrangvillige og let fordømmende vurdering af Werther-figuren som »eitel und eigenwillig« (HH,155), men overtager dog trods sin øvrige begejstring for værket karakteristikkene »krankhaft« (HH,162,24f.–1872,54,11 og 27+58,20) og »Phantast« (HH,162,27,28,31 o. a. st. –1872,54,12 og 25). Skønt Hettner ikke er blind for tematikken individ/samfund bestemmer han dog – på grundlag af Goethes egne udtalelser herom – værkets hovedtema som en psykologisk, individuel, eksistentiel problematik, hvori B. ikke følger ham, således som vi tidligere har set.

Senancour: »Oberman«

B. har her gjort brug af Sainte-Beuves to Senancour-artikler i »Portraits contemporains« I fra henholdsvis 1832 og 1833, specielt til betragtningerne over talentets skæbne, der i indhold som i form har tydeligt forlæg hos SB (SB,144,10–146,4–1872,80,1–81,25) – et enkelt sted har B. således ligefrem overtaget hans metaforik (SB,145,1–13–1872,80,27–81,2); B. taler blot ikke som SB om Senancour, men om »Oberman«, og i øvrigt digter han noget videre på

SBs text. Derimod anlægger han ikke samme syn på værkets litterære kvaliteter, som han bedømmer med ordene »en tung, bred, alvorlig, slet skreven Bog« (1877,102,17), hvor SB karakteriserer dens forfatter som »l'éloquent et haut moraliste« (SB,146,11).

Charles Nodier: »Le peintre de Salzbourg«

(Jf. p. 61)².

Benjamin Constant: »Adolphe«

B. har lånt langt mere fra Gustave Planche's artikel »Benjamin Constant« i »Portraits littéraires«, end han selv oplyser (1872,101 og 121). Den udstrakte brug af Planche røber sig selv i detaljerne: hans metaforik genfindes hos B. (GP,276,17-18+277,4-5-1872,101,5-6), og visse udtryk overtages direkte (GP,266,4-1872,101,16, GP,271,17-23-1872,101,21-102,3, GP,265,1-6-1872,102,3-7, GP,272,13f.-1872,123,21, GP,262,26-1872,123,15); i de to sidste tilfælde anvender B. det overtagne udtryk i en anden sammenhæng end den, hvori han har fundet det: Hvor GP taler om Adolphe's »jalousie acharnée contre le passé«, taler B. om Ellénore's »tilbageskuende Jalousi«; hvor GP benytter »symphonie« som karakteristik af værket, benytter B. det om de elskendes frembrydende lidenskab.

Endvidere overtages fra GP en karakteristik af Adolphe (GP, 264,10-13-1872,101,12-15, GP,266,4-1872,101,16) og en omtale af den forfængelighed, der ansporer Adolphe til at indlede forholdet til Ellénore (GP,271,17-23+272,22-273,2-1872,101,21-102,3, GP,265, 1-6-1872,102,3-7, GP,271,24-272,3-1872,103,10-13), samt en skildring af Ellénore's heroiske kamp mod samfundet og af hendes skuffelse i forhold til greven, en skildring, der i bedste fald er en videre-

2. Intet taler for, at B. som kilde til de biografiske oplysninger om Nodier skal have brugt Sainte-Beuves to artikler om denne digter i »Portraits littéraires«. Derimod genfindes hovedparten af B.s stof i Pr. Mérimée: »Portraits historiques et littéraires« (Paris 1874) og i Nodiers egne »Souvenirs, épisodes et portraits pour servir à l'histoire de la Révolution et de l'Empire« I-II (Paris 1831) eller – som bogen senere hed – »Souvenirs et portraits de la Révolution« (Paris 1841). Muligvis har B. (evt. desuden) anvendt datteren Marie Nodiers »Épisodes et souvenirs de sa vie« (1867), hvilket sidste vi ikke har undersøgt.

digtning på »Adolphe«, stundom er direkte modstridende hermed (sml. »Adolphe«, 53,36–41, GP,266,9–11, 1872,120,19–24). (GP,266,6–267,25–1872,120,9–122,4, GP,269,9–270,3+270,15–271,3–1872,122,17–25, GP,271,3–16–1872,122,28–123,6). I sidste tilfælde er det trods lighederne måske nok forskellene, der er de interessanteste, for her forholder B. sig friest til GP, og medens den sidste påpeger, at det er Ellénore's standhaftighed over for samfundet, der vækker Adolphe's ambition, fortolker B. forholdet mere idealistisk (»Skatte af Lidenskab, af Ømhed og Begeistring, af Aand og Erfaring«).

Det biografiske stof (1872 kap. VIII) er hentet fra Sainte-Beuve, først og fremmest fra artiklen »Benjamin Constant et Madame de Charrière« i »Derniers portraits littéraires«. Det gælder i første række Constants breve (SB,695 fodnote,14–15+695 fodnote,21–696,5+696 fodnote,7–698,17–1872,109,18–111,14, SB,702,13–17–1872,114,1–5, SB,702,20–26 (delvis omredigeret) –1872,114,5–20, SB,702,42–703,2–1872,114,20–24, SB,715,13–20 (delvis omredigeret) –1872,114,25–115,6, SB,744,32–40–1872,115,7–16, SB,746,13–23–1872,115,17–116,2), endvidere gengives ordret eller parafraseres nogle karakteristikker af Constant (SB,769,27–29–1872,113,17–20, SB,678,7–1872,112,18, SB,698 fodnote, 9–11–1872,111,19–23, SB,700,13–15–1872,113,21–24, SB,760,26–34–1872,116,15–25), ligesom B. nyder godt af et par positive oplysninger (SB,695 fodnote,1–3–1872,112,18–20, SB,698,17–699,1–1872,113,10–13), og endelig afslutter de to kritikere enslydende (SB,760,39–40–1872,116,26).

Fra Sainte-Beuve: »Nouveaux lundis« I hentes et par oplysninger (SB,420,26–421,16–1872,112,26–113,7 og til 2-udg: SB,412,15–21–1877,143,1–8), og en bemærkning om Chateaubriand er lånt fra »Causeries du lundis« I (SB, 440,12+444,29–32–1872,92,22–24). Interessant er det i øvrigt at se, at B. til sin karakteristik af Constant benytter skjulte citater fra »Adolphe« (fx. 1872,111,24–29).

Mme de Staël: »Delphine«, »Corinne«, »De l'Allemagne«

B.s kilde til Mme de Staëls biografi er Sainte-Beuve: »Nouveaux portraits littéraires« III, og til skildringen af Voltaire på Ferney Hermann Hettner: »Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts«. Se detailleret påvisning af B.s lån hos Julius Paludan.

Barante: »De la littérature française pendant le dix-huitième siècle«
(Jf. p. 65).

Konklusion

B.s kilder er Sainte-Beuve, Hettner og Planche, af hvilke han låner dels biografiske oplysninger, dels citater fra og synspunkter på værkerne, for sidstnævntes vedkommende dog kun i den udstrækning, de stemmer overens med hans egne. Snart parafraseres kilderne, snart afskrives de, i begge tilfælde som regel uden (tilstrækkelige) henvisninger. Det er endelig karakteristisk, at B. lejlighedsvis anvender sine lån i en anden (evt. stik modsat) sammenhæng end den oprindelige.

BIBLIOGRAFI

Primære kilder

Chateaubriand: Atala. René. Les Aventures du Dernier Abancérage. Paris 1958.
Goethe: Werke. VI. Hamburg 1951.
Senancour: Oberman. Lettres publiées par M . . . Senancour. I–II. 1947.
Nodier: Le Peintre de Salzbourg. Paris 1803.
Nodier: Romans de Charles Nodier. Paris 1840.
Constant: Oeuvres. Bibliothèque de la Pléiade. Paris 1957.
Mme de Staël: Delphine. I–IV. Genève 1803.
Mme de Staël: Corinne ou l'Italie. I–III. Paris 1817⁵.
Mme de Staël: De l'Allemagne. Paris 1842².
Barante: De la littérature française pendant le dix-huitième siècle. Paris 1824¹.

Sekundære kilder

Sainte-Beuve: Causeries du lundi. I. Paris 1857³.
Sainte-Beuve: (samme). II. Paris 1858³.
Sainte-Beuve: Nouveaux lundis. III. Paris 1865.
Hettner, H.: Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts. In drei Teilen. Zweiter Teil. Die französische Literatur im achtzehnten Jahrhundert. Braunschweig 1860.
Hettner, H.: (samme). Erster Teil. Geschichte der deutschen Literatur im achtzehnten Jahrhundert. Drittes Buch. Braunschweig 1869.
Sainte-Beuve: Portraits contemporains. I. Paris 1869².
Planche, G.: Portraits littéraires. I. Paris 1836.
Sainte-Beuve: Derniers portraits littéraires. In: Oeuvres. II. Bibliothèque de la Pléiade. Paris 1951.
Sainte-Beuve: Nouveaux lundis. I. Paris 1863.

Sekundærlitteratur

Ahlström, Gunnar: Georg Brandes' Hovedströmninger. Lund 1937.

Andersen, Vilhelm: Illustreret dansk Litteraturhistorie. IV. Kbhvn. 1925.

Fenger, Henning: Georg Brandes' Læreår. Kbhvn. 1955.

Fenger, Henning: Den unge Brandes. Kbhvn. 1957.

Nielsen, Harald: Usurpatoren. Kbhvn. 1922.

Nolin, Bertil: Den gode europén. Uppsala 1965.

Paludan, Julius: G. Brandes: Emigrantlitteraturen. IV. In: Nær og Fjern, 4.11.1877 (nr. 279) p. 7-11.

Rubow, Paul V.: Georg Brandes' Briller. Kbhvn. 1932.

Stangerup, Hakon: Kulturkampen. I-II. Kbhvn. 1946.

Stangerup, Hakon: Georg Brandes. In: Dansk litteraturhistorie (Politiken). Kbhvn. 1966 p. 13-57.

Tilskueren 1912. I. Kbhvn. 1912.

Gjellerup und die Aufwertung des Jugendstils

Von FRITZ PAUL

Karl Gjellerup hat bekanntlich keinen besonders guten Platz in der Literaturgeschichte gefunden. Dazu mag die Tatsache, dass er zwischen zwei nationalen Literaturen stand und in keiner ganz integriert wurde, nicht zum geringsten beigetragen haben. Ein dänischer Dichter war er seiner Geburt, Herkunft und Bildung nach, ein deutscher wollte er, der »Lehrling der Germanen«¹, sein ganzes Leben werden. Die Deutschen haben ihm diese Anstrengung nie honoriert: Er wurde, obwohl zu Lebzeiten durch hohe Auflagen seiner Werke einem breiteren Lesepublikum bekannt, bald vergessen und mit Wertungen wie »mehr Denker als Dichter«² an den Rand der Literatur verwiesen. In der dänischen Literaturgeschichte gilt er als ein mattes Licht im Dreigestirn mit den glänzenden und berühmten Autoren Herman Bang und Henrik Pontoppidan, und die Vorkommnisse bei der Nobelpreisverleihung 1917³ haben seinem Ruf eher geschadet als genützt. Die meiste Anerkennung fanden noch die zwischen Naturalismus und Symbolismus stehenden Meisterromane *Minna* (1889) und *Møllen* (1896) (deutsch: »Die Hügelmühle«), während seine sogenannte buddhistische Periode (nach 1900) mehr oder weniger belächelt und vergessen wurde⁴.

Diese eigentlich doch merkwürdige Tatsache veranlasst die Fragestellung des vorliegenden kleinen Aufsatzes: Warum ist die enorme Aufwertung des Jugendstils in den letzten fünfzehn Jahren an diesen Werken Gjellerups so spurlos vorübergegangen? Mit dieser Fragestellung wird deutlich erkennbar von vornherein ein Zusammenhang zwischen Gjellerup und dem *Art Nouveau* postuliert, ein Zusammenhang, den es erst nachzuweisen gilt. Der Jugendstil wurde vor seiner Neuentdeckung durch die Züricher Jugendstilausstellung im Jahr 1952 ähnlich geringschätzig und abwertend wie Gjellerups »buddhistische« Werke beurteilt. Vielfach galt er als Musterbeispiel artistisch-epigonalen Kitschs. Inzwischen hat man diese Ansicht allgemein gründlich revidiert. An Gjellerup hingegen wurde bis heute keine Neubewertung versucht, obwohl die Werke seiner sog. buddhistischen Periode, *Offerildene* (1903) (»Die Opferfeuer«), *Pilgrimen Kamanita* (1906) (»Der

Pilger Kamanita«), *Den Fuldendtes Hustru* (1907) («Das Weib des Vollendeten») und *Verdensvandrerne* (1910) («Die Weltwanderer») genau in die Spätzeit des Jugendstils fallen. Nun ist die Übertragung dieses Epochenbegriffs aus der Kunstgeschichte auf die Literatur umstritten⁵, und wir wollen daraus kein Postulat machen. »Ein literarischer Jugendstil ist kein Faktum«, schreibt auch Claude David, »das man anstandslos nachweisen kann. Wenn sich aber die üblichen Begriffe, wie etwa Symbolismus, Impressionismus, Naturalismus, so festgefahren haben, dass man nur noch getrennte Rubriken erblickt, ohne das Ganze mehr übersehen zu können, so darf man wohl versuchen, an Hand eines zunächst imaginären Begriffs wie literarischer Jugendstil Querverbindungen herzustellen, die Perspektiven eröffnen⁶.« Was David mit dieser Feststellung auf Stefan George bezieht, kann man ohne weiteres auf Gjellerup übertragen, da es vor allem darum geht, den Zusammenhang zwischen seiner Schaffensperiode von 1900–1910 und dem artistischen Epochenstil seiner Zeit aufzuzeigen. Dabei wird bald klar, wie sehr der weltanschaulich-gedankenbefrachtete Überbau, der eine gerechte literarische Würdigung eher verhindert als gefördert hat⁷, nicht nur die inhaltlichen Vorgänge, sondern als Form- und Stilelement auch die Komposition und den funktionalen Ablauf dieser Werke bestimmt. *Der Pilger Kamanita* möge dabei exemplarisch den Nachweis führen, da dieses Werk vielleicht am engsten mit dem Epochenstil des *Art Nouveau* verknüpft ist. Wenn Paul V. Rubow in seiner kleinen Studie über Gjellerup⁸ die Behauptung aufstellt, der Dichter schliesse sich in dieser seiner Stilperiode ganz von der äusseren Welt ab und nehme von ihr keine Inspiration mehr an⁹, so soll hier im Gegensatz dazu nachgewiesen werden, dass Gjellerup sehr wohl vielfältigen inhaltsbezogenen und stilistischen Vorbildern und Zeitströmungen verpflichtet war.

Gjellerup hat bekanntlich in seiner Dresdener Zeit die meisten Werke gleichzeitig deutsch und dänisch herausgebracht, so dass die philologische Frage auftaucht, welche Ausgaben man nun als Originale betrachten soll. Für unsere Problemstellung ist das ein Vorteil, da die durch zwei Originale erweiterten Vergleichsmöglichkeiten eine Stiluntersuchung nur fördern können. *Der Pilger Kamanita* erschien zunächst in der deutschen Ausgabe mit dem Untertitel »Ein Legendenroman« im Jahr 1906¹⁰ und zwar vor der im gleichen Jahr herausgegebenen dänischen Ausgabe *Pilgrimen Kamanita*¹¹. Während die dänische Edition, bei der der Untertitel fehlt, sich in Format und Aus-

stattung nur wenig von der damals üblichen Buchausstattung des Gyl-dendal-Verlags unterscheidet, zeigt die deutsche Erstausgabe bereits äusserlich den eindeutigen Bezug zur Epoche des *Art Nouveau*: Die kostbare Ausstattung von Emil Orlik macht den Band zu einer ästhetisch-bibliophilen Rarität, wie sie selbst im Jugendstil selten war¹², wobei die graphische Gestaltung mit seltsam exotischen Vignetten, dekorativem Rankenwerk und prachtvoll-stilisierter Attitüde sehr wohl auf Inhalt und Form des Werks bezogen ist, zugleich aber auch eine bewusst verschleiernde, dunkle Symbolwirkung andeutet¹³. Eingegliedert in diese dekorativen Elemente – heute für uns jedoch recht ins Auge fallend – ist immer wieder das Hakenkreuz, hier jedoch noch ornamentales Muster im Geist des sanskritischen Vorwurfs und damit auf den Inhalt bezogen, und nicht völkisch-nationales Heilszeichen.

Bereits bei dieser deskriptiv-äusserlichen Darstellung des Buchs sind Schlüsselbegriffe aufgetaucht, die für das Stilverständnis des Werks unerlässlich sind. Der Exotismus, der Wille zum Ornamentalen und Dekorativen, der bewusst preziöse und künstliche Gestus der Sprache, die Überladung mit Symbolen, die gar nicht gedeutet werden sollen und die mit all diesen Mitteln intendierte Pseudoesoterik sind die formenden künstlerischen Elemente von Gjellerups ganzer buddhistischer Periode, sind zugleich aber auch typische Eigenarten des Jugendstils. Die Zusammenhänge sind also relativ einfach zu erkennen. Will man nun diese Phänomene im einzelnen untersuchen, dann muss man von vorn herein zwei Schichten voneinander ablösen: den geistesgeschichtlich von Schopenhauer über Wagner und Nietzsche¹⁴ herzuleitenden gedanklichen Apparat des Inhalts und die dem Zeitstil der Jahrhundertwende verhafteten formalen Kriterien. Hier soll vor allem die zweite Schicht näher betrachtet werden, da sie uns die interessantere und wertvollere zu sein scheint, und da sie bisher in der Forschung noch nie berücksichtigt wurde.

Der Pilger Kamanita besteht inhaltlich aus zwei Teilen, die die Komposition des Werks bestimmen. Im ersten Teil begegnet Kamanita auf der Suche nach Buddha dem »Erhabenen« selbst, erkennt ihn aber nicht¹⁵, obwohl er beim Erzählen seiner Lebensgeschichte von der un-erfüllten Liebe zu Vasitthi die Lehren Buddhas erfährt. Im zweiten Teil berichtet der Autor von der kosmischen Existenz Kamanitas nach seinem Tod, seiner Wiederbegegnung mit Vasitthi »am Gestade der himmlischen Ganga« und schliesslich seinem Vergehen in der unendlichen Brahmawelt, in »Weltennacht und Weltengrauen«. Der erste

Teil ist eine prachtvolle, in sich abgeschlossene exotische Erzählung, die sehr wohl die zeitweilige Popularität des Werks erklärt, der zweite als ein (pseudo-)philosophischer Appendix gleichsam die Erklärung, und weniger die Fortsetzung des ersten. Mit dem östlichen Exotismus des Themas befindet sich Gjellerup bereits deutlich in der Nachfolge bzw. Nachbarschaft von Nietzsches *Zarathustra*, Wildes *Salomé* (1893) oder Bethges *Chinesischer Flöte* (1907)¹⁰. Vor allem Nietzsches *Zarathustra* ist als Vorbild für Inhalt und Form bemerkbar. Seine Philosophie wird in die buddhistische Neuromantik transkribiert, die sprachliche und motivische Affinität, man denke an das Motiv des Wanderns oder des Erkennens, lässt sich kaum leugnen. Im zehnten Kapitel versucht Gjellerup sogar, wie er in seinem halb-gelehrten Nachwort anführt, »eine Darstellung des indischen Übermenschentums«¹⁷ (»Overmenne-skemoralen i indisk Klædebon«¹⁸). Solche Gelehrsamkeit im Fiktionalen und Künstlerischen, wie sie die Fussnoten, Quellenangaben und Nachworte in Gjellerups Werken dieser Periode ausdrücken¹⁹, ist durchaus integraler Bestandteil des formalen Apparats. Sie ist gleichsam, zusammen mit den eingebauten authentischen Buddhaxtexten, der reale Kern (als letztes Aufflackern des Positivismus), der mit dem kostbaren Gewand einer überkultivierten Sprache eingehüllt wird. Diese Sprache, die Gjellerup nie perfekt beherrscht, kommt ganz aus dem Geist der »décadence« der Jahrhundertwende und trägt alle positiven und negativen Elemente des Jugendstils in sich, wie sie Jost Hermand als Schlagworte formuliert: »Aufbruch ins 20. Jahrhundert«, »Stilwende«, »Kampf gegen Historismus«, »Manierismus«, »schwüle Sinnlichkeit«, »Einbannung des Menschen ins Ornament«²⁰. Der Historismus wird bei Gjellerup auf die mythologische Ebene verlagert, wobei ein Rest durch die Einbeziehung der erwähnten authentischen Buddhaxtexte und durch den »wissenschaftlichen« Apparat zurückbleibt, die Stilwende wird im Vergleich zu seinen früheren Werken deutlich, und Manierismus, Sinnlichkeit und Ornamentik dürfen als Grundpfeiler seiner stilistischen Absicht gelten. Eine ausgesuchte, bewusst esoterische Metaphorik, extreme Bilder, kostbar-künstliche Wortfügungen kennzeichnen diesen Stil. Das ist natürlich alles nicht so neu: Man findet es schon bei Baudelaire oder J. P. Jacobsen, und der späte Ibsen hat solche Stilmittel geradezu systematisch in seine Werke integriert, man denke nur an das extrem esoterische Weinlaubsymbol in *Hedda Gabler* oder die Königreichmetaphorik in *Bygmester Solness*. Das buddhistisch-exotische Gepräge ist jedoch wenigstens teilweise Gjelle-

rups eigene Zutat.

Beim Vergleich zwischen deutscher und dänischer Fassung des Romans fällt auf, dass der deutsche Text an vielen Stellen noch gesuchter, stilisierter, »kostbarer« als der dänische ist. Das zeigt sich vor allem in der Verwendung ausgesuchtester Adjektiva und Appositionen²¹, die im Dänischen häufig auf andere Weise wiedergegeben werden und dann dem Stil den gesucht künstlichen Anstrich nehmen. Ein Beispiel aus dem vierten Kapitel »Die Ballspielerin« (»Boldtspiller-sken«) möge dies verdeutlichen:

»Auf einer grossen, edelsteinbesetzten Bühne erschienen sofort die Mädchen, zum Spiele bereit²².«

»Paa en stor, med Ædelstene indlagt Tribune saae vi allerede de unge Piger staa, rede til at begynde deres Spil²³.«

Gjellerup bewahrt hier im deutschen Text die ornamentale Stileinheit und lässt dadurch die Sprache mehr leisten. Die Begriffe »edelsteinbesetzt« und »zum Spiele bereit« werden dagegen im Dänischen aufgelöst (»med Ædelstene indlagt« und »rede til at begynde deres Spil«), und der artistische Sprachfluss dadurch unterbrochen²⁴. Die Einblendung des Erzählers im dänischen Text durch »saae vi« widerspricht ebenfalls der objektivierenden ästhetischen Tendenz dieses Abschnitts, in dem Gjellerup offensichtlich sämtliche Versatzstücke einer exotischen (Jugendstil-) Welt vorstellen will: duftige Musselinschleier, Perlen, Edelsteine und Goldspangen für die schwellgliedrigen, gazellen-äugigen Schönheiten. In beiden Ausgaben zeigt sich auch in den Kapitelüberschriften bereits die stilisierte Künstlichkeit der ganzen Sprachgestalt: »Der Erhabene begrüsst die Stadt der fünf Hügel« – »Den seierrig Fuldendte hilser den femhøjede Stad²⁵.« »Das magische Bildnis« – »Det magiske Billede.« »Auf der Terrasse der Sorglosen« – »Paa de Sorgløses Terrasse.« »Am Gestade der himmlischen Ganga« – »Ved Bredden af den himmelske Ganga« usw. usw.

Wörter wie »der Erhabene«, »magisch«, »Gestade«, deuten in ihrer Ausgesuchtheit ganz besonders die Intentionen des Verfassers an und weisen auf die Stillage des Werks hin. Die Bildhaftigkeit bezieht sich dabei fortwährend auf das fernöstliche Kolorit und die exotische Mythologie, ist gleichzeitig aber stilistisch in die Komposition integriert. Bereits die Einleitung, d. h. die erste Seite des Werks zeigt fast alle

wesentlichen Stilelemente. Zum bessern Verständnis dieser Untersuchung sei sie deshalb in beiden Sprachen hier wiedergegeben:

»Einst wanderte der Buddha im Lande Magadha von Ort zu Ort und kam nach Rajagaha. Der Tag ging schon zur Neige, als der Erhabene sich der Stadt der fünf Hügel näherte. Gleich dem Abglanz einer segnenden Götterhand breiteten sich die milden Strahlen der Sonne über die weite, mit grünen Reisfeldern und Wiesen bedeckte Ebene. Hier und dort zeigten kleine an der Erde hinkriechende Wölkchen, wie aus reinstem Goldstaube, dass Menschen und Ochsen von der Feldarbeit heimkehrten; und die langgestreckten Schatten der Baumgruppen waren wie von einer regenbogenfarbigen Glorie umgeben. Aus dem Kranze der blühenden Gärten glänzten die Torzinnen, Terrassen, Kuppeln und Türme der Hauptstadt hervor, und in unvergleichlichem Farbensmelz, als wären sie aus Topasen, Amethysten und Opalen gebildet, lag die Reihe der Felsenhügel da²⁶.«

»En Gang vandrede Buddha i Landet Magadha fra Sted til Sted og kom til Rajagaha. Dagen hældede allerede, da den seierrig Fuldendte nærmede sig den femhøiede Stad. Som Afglandsen af en signende Gudehaand bredte Solens milde Straaler sig over den vidtstrakte Slette med dens grønne Rismarker. Hist og her forraadte Smaaskyer af det pureste Guldstøv, der krøb henad Jorden, hvor Mennesker og Oxer vendte hjem fra Markarbeidet, og Trægruppernes langstrakte Skygger vare omgivne af en regnbuefarvet Glorie. Hovedstadens Taarne og Murtinder, Terrasser og Kupler hævdede sig skinnende af Havernes Blomsterkrands, og i et uforligneligt Farveskjær, som dannedes af Topaser, Amethyster og Opaler, strakte Klikkehøjenes Række sig²⁷.«

Die Vorliebe des Jugendstils für das Künstliche und Kostbare wird in all diesen Sprachwendungen deutlich, seien es nun die »Wölkchen, wie aus purem Goldstaub« oder die zahlreichen Edelsteine, die für die Metaphorik verwendet werden. Gleichzeitig intendiert der Autor mit dieser Motiv- und Formenwelt aber jene »biologische Romantik«, die Robert Schmutzler für ein Hauptkennzeichen des *Art Nouveau* hält:

»Eindeutig gibt sich all das Schwingen und Pulsen, Treiben oder Blühen als organisch belebt, als biomorph zu erkennen. Zuweilen

spricht auch das 'Leben' der Elemente mit: flackerndes züngelndes Feuer, Wind und vornehmlich das ziehende, wellige Wasser, Anklänge an gewachsene organische Formen, an unregelmässig gemaserte Streifen in Tiger- und Zebrafell, an die Augen in Pfauenfedern und Schmetterlingsflügeln treten auf . . . Im Motivvorrat des Art Nouveau stehen Blumn und Vögel im Vordergrund²⁸.«

Die letztgenannten Motive, die bei Gjellerup als Versatzstücke immer wieder auftauchen, erinnern an Wagner, vor allem an den *Lohengrin*-Schwan und die Blumenmädchen in *Parsifal*, als einen der wichtigsten Wegbereiter des Jugendstils, und man kann auch von daher eine Beziehung zu Gjellerup herstellen. Alle diese Stilmittel lassen sich recht eindeutig schon in dem oben abgedruckten Eingangsteil wieder ausmachen. Ein Begriff wie »regenbogenfarbige Glorie« (»regnbuefarvet Glorie«) ist dabei in seiner literarischen Gesuchtheit keinem Realismus mehr verpflichtet. Die Worte stehen nur um der Wiedergabe des Imaginativen willen da (Impressionismus), vielleicht sogar nur, um einen Sprachrausch vorzutäuschen, den der Autor dem Leser suggerieren will, da er in Wirklichkeit nicht vorhanden ist. Die Künstlichkeit der Sprache und ihrer Fügung zeigt sich am besten an der Übernahme der (unsinnigen) Wortprägung »Ilf« (Elefant)²⁹, die jedoch nicht in die dänische Version übernommen wurde. Hier heisst es z. B. statt »Ilfenstadt« »Elefantstad«³⁰, d. h. wir haben hier wieder ein Detail, in dem sich die deutsche Ausgabe noch mehr der Artistik und dem künstlichen Gepräge des Jugendstils zuwendet. Diese bewusst rauschhafte und künstliche Verwendung sprachlicher Mittel begleitet alle Phasen des erzählerischen Vorgangs, sei es die Liebeshandlung oder das Erlebnis mit dem furchtbaren Räuber Angulimala, dessen Schicksal als polares Geschehen Kamanita bis ins mystische Jenseits des zweiten Teils verfolgt. Die Sprache ändert sich nie, hat auch keine Entwicklung oder Entfaltung, sondern passt sich bestenfalls an, und darin liegt wohl die Schwäche Gjellerups. Die innere Entwicklung Kamanitas bis zur gänzlichen Selbstaufgabe wird sprachlich nicht bestätigt, weil sie nicht bewältigt wird. Der geläuterte Kamanita gebraucht noch die gleichen prunkvollen Wendungen wie als junger Liebender, und die anderen Figuren reden wie er: Man hört in Wirklichkeit nur Gjellerup. Das braucht nun allerdings nicht nur ein Nachteil zu sein, da die stilistische Einheitlichkeit der inneren Einheit des Vorgangs auch nützt. Heterogene Bestandteile wie Buddha, Schopenhauer und

Nietzsche, sowie der Epochenstil der Jahrhundertwende werden dabei in Sprachstil und Inhalt integriert. Damit kommen wir noch kurz zur ersten Schicht des Werks, dem gedankenbefrachteten Überbau des Werks, eine Schicht, die der Literaturwissenschaft bereits bekannt ist, und die daher ganz knapp behandelt werden kann.

Gjellerup nennt in seinem Nachwort als Quellen und Anregungen u. a. Richard Schmidts *Beiträge zur indischen Erotik*³¹, ein fast tausend Seiten langes wissenschaftliches Werk, das »zum ersten Mal den Versuch« macht, »die Lehren der alten Inder über Liebe und Geschlechtsverkehr zu einem geordneten Ganzen zusammenzustellen.« Dieser damals recht kühne Versuch – die »kritischen« Partien wurden nicht ins Deutsche, sondern ins Lateinische übertragen – hat recht wenig Spuren bei Gjellerup hinterlassen. Seine Liebesszenen sind konventionell, von Erotik ist kaum die Rede. Viel mehr dagegen spürt man den Geist von Karl Eugen Neumanns *Budhistischer Anthologie*³² und dessen *Reden Gotamo Buddho's*³³, sowie die *Sechzig Upanishad's des Veda* von Gjellerups Freund Paul Deussen³⁴, ein Werk, das recht bezeichnend den »Manen Arthur Schopenhauers« gewidmet ist. Dieser Freund, Professor in Kiel, soll beim Lesen der Romane *Der Pilger Kamanita* und *Die Weltwanderer* im Hinblick auf die exotische Durchdringung des Stoffes und die Schilderung des indischen Milieus ausgerufen haben: »Wie ist es möglich, so zu schreiben, ohne es selbst gesehen zu haben³⁵!«

Diese anekdotische Äusserung, deren Wahrheitsgehalt kaum nachprüfbar ist, zeigt jedoch nochmals deutlich die Verbindung zwischen einem pseudowissenschaftlichen Exotismus, wie er sich in der Verwendung wissenschaftlicher Quellen dokumentiert, und einem artistischen Exotismus (des Jugendstils), wie er Form und Komposition des Werks bestimmt. Das ganze esoterische Gebaren, das auch Paul V. Rubow zu der bereits erwähnten Meinung veranlasst, Gjellerup sei so weltfremd und weltfern in diesen Werken, dass er von aussen keine Inspiration mehr angenommen habe, diese Esoterik ist in Wirklichkeit nur vorgetäuscht und gehört mit zur Stillage des Werks. Die hohen Auflagen in Deutschland und England beweisen geradezu, dass die Epoche nach solchen exotischen Mystifizierungen verlangte, und dass das Geheimnisvolle in Wirklichkeit recht allgemeinverständlich war. Gjellerup so als rechten Vertreter seiner Zeit und seines Zeitstils, des *Art Nouveau* zu sehen und damit auch die Neubewertung dieses Stils auf den Dichter zu übertragen, sollte bei neuerlicher Lektüre dieser

Werke möglich sein. Die Ingredienzen von Buddha bis Nietzsche, die den künstlerischen Rang dieser Bücher kaum berühren, teilen sich dann von selbst mit.

ANMERKUNGEN

(1) *Germanernes Lærling* (1882) ist ein programmatischer Roman Gjellerups, der in mancher Hinsicht auf sein späteres Wirken als »deutscher« Dichter hinweist. – (2) Wilhelm Kosch: Deutsches Literatur-Lexikon, Ausg. in einem Band, Bern 1963, S. 106. – (3) Bekanntlich wurde der Nobelpreis 1917 zwischen Gjellerup und Pontoppidan geteilt, weil einige Mitglieder der schwedischen Akademie in einer grotesken Verkenning der literarischen Qualitäten Pontoppidans Gjellerup den Vorzug gaben. – (4) Auch Georg Buchreitz weiss in seinem Aufsatz *Europæiske Paavirkninger paa Karl Gjellerups Forfatterskab* (In: Edda 30, 1930, S. 400–433) wenig mit diesen Werken des dänisch-deutschen Autors anzufangen. Während er sein Schaffen vor 1900 ausführlich darstellt, wird für die nachfolgende Periode nur kurz auf einer Seite der weltanschauliche Hintergrund mit den Schlagworten der Schopenhauerschen Philosophie und des Buddhismus hervorgehoben, während der Einfluss des zeitgenössischen Epochenstils unbeachtet bleibt. – (5) vgl. dazu: Jost Hermand: Jugendstil, Ein Forschungsbericht 1918–1964, Stuttgart 1965 (Erw. Sonderdruck aus DVJ 38, 1964). – (6) Claude David: Stefan George und der Jugendstil. In: Formkräfte der deutschen Dichtung vom Barock bis zur Gegenwart, Göttingen 1963, S. 211–228. Hier: S. 211. – (7) Dazu vgl. nicht zum geringsten die völlig unkritische Einleitung P. A. Rosenbergs z. B. *Karl Gjellerup, der Dichter und Denker. Sein Leben in Selbstzeugnissen und Briefen* (2 Bde, Leipzig 1922) bei, die den Ruf des Dichters kaum gefördert hat. – (8) In: Herman Bang og flere kritiske Studier, København 1958, S. 79–86. – (9) Ibid. S. 85. – (10) Auf dem Titelblatt (Erstes und zweites Tausend) ist die Jahreszahl 1907, auf der Copyrightseite 1906 angegeben.

(11) Nicht: *Pilgrimmen Kamanita*, wie man in fast allen Literaturgeschichten orthographisch berichtigt lesen kann. Die Priorität der deutschen Ausgabe wird im Impressum der dänischen ausdrücklich hervorgehoben: »Den – førstudkomne – tyske Udgave . . .«. – (12) Emil Orlik, geb. 1870 in Prag, gest. 1932 in Berlin, gilt als einer der führenden Graphiker des Jugendstils und später des Expressionismus. Er wurde u. a. durch Bühnenbildentwürfe für Max Reinhard bekannt. Bezeichnend für das Interesse an Gjellerups Exotismus sind seine Reisen nach Ostasien, deren Frucht wohl auch die Buchausstattung des *Kamanita* geworden ist. Vgl. *Jugendstil. Der Weg ins 20. Jahrhundert*, Hrsg. v. Helmut Seling, Eingel. v. Kurt Bauch, Heidelberg 1959, SS. 158, 397, 441, Abb. 103, 350. – (13) Vgl. dazu Stefan Tschudi Madsens ausgezeichnetes Buch *Jugendstil, Europäische Kunst der Jahrhundertwende* (München 1967, Kindlers Universitäts Bibliothek 13; das norwegische Original war mir leider nicht zugänglich). In den Kapiteln »der ideengeschichtliche Hintergrund« und »die zeitgenössische Kunsttheorie« wird der Zusammenhang von bildender Kunst, Literatur und Musik des Art Nouveau klar herausgearbeitet. Gerade Skandinavien hatte in Edvard Munch, Gustav

Vigeland, Olav Gulbransson u. a. Vertreter dieser Stilrichtung mit gesamt-europäischer Bedeutung. – (14) Die Bedeutung Nietzsches für den Jugendstil braucht hier im einzelnen nicht erörtert zu werden. Bezeichnenderweise wurde das Titelblatt seines letzten Werks »Dionysos-Dithyramben« von der »hervorstechendsten Persönlichkeit des Art Nouveau« (Italo Cremona: *Die Zeit des Jugendstils*, München 1964, S. 212) Henry van de Velde gezeichnet. (vgl. Stefan Tschudi Madsen: *Jugendstil*, S. 37). – (15) Das Motiv ist auch in der Bibel bekannt. Vgl. Christus und die Jünger von Emmaus. – (16) Diese epochengeschichtliche Vorliebe für Fernöstliches zeigt sich auch in der Themenwahl vieler Jugendstilgemälde, oder im Musikalischen in der Adaption fernöstlicher Pentatonik durch Debussy und Ravel, und in Mahlers *Lied von der Erde* nach Bethges Text. – (17) Deutsche Ausg. S. 321. – (18) Dänische Ausg. S. 371. – (19) So ist beispielsweise die deutsche Erstausgabe der *Weltwanderer* (Dresden 1910) mit einem Buchschmuck ausgestattet, »gezeichnet nach indischen Originalen im Ethnographischen Museum in Kopenhagen«. – (20) Jost Hermand: *Jugendstil*. Ein Forschungsbericht. S. 7.

(21) Im Gegensatz etwa zu Hamsun, der trotz aller Verwandtschaft zu Impressionismus und Jugendstil, wie Wilhelm Frieze überzeugend nachweist, das Adjektiv als »eines der wesentlichsten Elemente dieses Stils... sparsam gebraucht«. Vgl. Wilhelm Frieze: Hamsun und der Jugendstil. In: *Edda* 67, 1967, S. 427–449. Hier: S. 443. – (22) Deutsche Ausg. S. 17. – (23) Dänische Ausg. S. 19. – (24) Man kann das auch im Dänischen stilistisch viel besser machen, wie etwa Herman Bang und Holger Drachman in vielen Werken beweisen. – (25) »Femhøjede Stad« wirkt noch präziöser als der deutsche Ausdruck. – (26) Deutsche Ausg. S. 1. – (27) Dänische Ausg. S. 1. – (28) Robert Schmutzler: *Art Nouveau – Jugendstil*, Stuttgart 1962, s. 260 f. – (29) Vgl. die Anmerkung in der deutschen Ausg. S. 13: »Das Wort 'Ilf' hat Adolph Holtzmann geprägt (Indische Sagen XXIX)«. Diese Anmerkung fehlt in der dänischen Edition. – (30) Dänische Ausg. S. 14. – (31) Das Liebesleben des Sanskritvolkes. Nach den Quellen dargestellt, Leipzig 1902. – (32) Leiden 1892. – (33) 3 Bde. Leipzig 1896–1902. – (34) Hier benützte Ausg.: Leipzig ³1921. – (35) P. A. Rosenberg: Karl Gjellerup. Bd. I, S. 17.

Svend Grundtvig og hans folkloristiske arbejdsmetode

Af IØRN PIG

Svend Hersleb Grundtvig, født 9.9.1824 i København som søn af i sin Faders, Præsten N. F. S. Grundtvigs Hus og tildels af ham selv, England og Skotland sommeren 1843. Student 1846. Deltog som frivillig i krigen mod Tyskland 1848–50 og udnævntes til løjtnant. Gift 1858 med Laura Bloch. Magisterkonferens i nordisk filologi 1860. Titulær kaptajn af reserven 1863. Docent 1863 og titulær professor 1869 i nordisk sprog og litteratur. Kompagnichef af reserven 1868–79. Æresdoktor ved Uppsala universitet 1877. Død 14.7.1883 i København¹.

Baggrund og forudsætninger

I 1854 skrev Svend Grundtvig i en ansøgning: »Opdraget og undervist i sin Faders, Præsten N. F. S. Grundtvigs Hus og tildels af ham selv, lagde jeg mig tidlig efter Studiet af dansk, engelsk og islandsk Sprog og Literatur; begyndte 1842 min literære Virksomhed med to Hefter af »Engelske og skotske Folkeviser, med oplysende Anmærkninger fordanskede«; ledsagede i Sommeren 1843 min Fader paa en Rejse i England og Skotland, hvor jeg paa Bibliotekerne i London, Oxford og Edinburgh udvidede mit Kjendskab til den engelsk-skotske Ballade-Literatur; fortsatte efter Hjemkomsten de forhen begyndte Studier og gjorde mig bekendt med de utrykte Kilder til vor Middelalders poetiske Literatur, hvorom en Afhandling i Dansk Folkeblad [29.12.1843 og 5.1.1844] »Om en ny Udgave af Danmarks Kæmpeviser« bærer Vidne, samt fortsatte og sluttede Samlingen af de engelsk-skotske Viser«².

N. F. S. Grundtvig ønskede ikke, at hans søn blot skulle være akademiker og videnskabsmand. Han skulle være »Hælften Skjald og Hælften Bogorm«, som faderen udtrykte det³. Derfor tog han sig selv af sønnens undervisning og sammen læste de kæmpeviser, sagaer, Saxo og Snorre. Først som 22-årig blev sønnen student og først som 36-årig magister. Faderen havde ingen hastværk med at fremskynde sønnens akademiske karriere.

At Svend Grundtvig modtog sine første påvirkninger fra en af ti-

dens mest dominerende og dynamiske kulturpersonligheder, der tilmed var hans egen far, skulle komme til at præge ham gennem hele livet, og han kunne let være blevet en sådan dobbeltpersonlighed, som faderen havde ønsket det. At han blev forsker skyldtes udelukkende, at han havde en »sund och viljekraftig natur«⁴ og at det lykkedes ham at sondre mellem sit videnskabelige virke og sit folkelige.

En træffende karakteristik af N. F. S. Grundtvig har litteraturhistorikeren Vilhelm Andersen givet: »Den Lov, han roser sig af at have opdaget til Aandens Forplantning, er Overførelsen af Fortids Kraft til Nutids Bedrifter. Efter den Lov vil han selv virke videre som en Kraftkilde i det Folk, hvis Kultur – Kirke og Skole, Kunst og Videnskab, Politik og Økonomi – han har villet gøre til et folkeligt dvs. organisk Hele«⁵. Af interesse i vor sammenhæng er det, at han skrev en Nordens Mythologi (1833), en Haandbog i Verdenshistorien (1833–43), at han udgav et udvalg af Danmarks Kæmpeviser til Skole-Brug (1847) og at han oversatte og genfortalte Saxo og Snorre (1815–22). Han ville vække sin samtid til dåd ved at vise frem for sine landsmænd, hvad forfædrene engang havde øvet af bedrifter. Han står dermed som en fulgyldig repræsentant for den nordiske og patriotiske romantik, der i Danmark fik en særlig grobund efter depressionsperioden efter overfaldet på København 1807 og statsbanke-rotten 1813.

I Danmark oplevede man det samme som skete i Tyskland: universalromantikken blev afløst af en patriotisk stemt romantik efter dobbeltslaget ved Jena og Auerstädt, hvor Napoleon i 1806 fuldstændigt slog den sejrssikre preussiske hær, og i den opblussende patriotisme fik digterfilosoffen J. G. Herders universalromantiske teorier om tidsånden og folkeåndens individualitet, således også en nationalpolitisk drejning. Vinteren 1807–08 holdt J. G. Fichte sine *Reden an die deutsche Nation* og hans mål var hele folkets karakteropdragelse. Digterne Achim von Arnim og Clemens Brentano samlede og udgav tyske folkeviser i *Des Knaben Wunderhorn* I–III (1806–08) og Jacob og Wilhelm Grimm samlede og udgav på tilsvarende måde tyske eventyr og sagn, *Kinder- und Hausmärchen* (1812–22) og *Deutsche Sagen* (1816–18). Målet var at hæve folkets sunkne mod ved at give dem dets egne skatte tilbage i en ny og forædlet form.

Det er faderen, der beretter om alt dette nye for Svend Grundtvig. Han er opvokset med det, ligesom han er opvokset med en ganske særlig interesse for det angelsaksiske. Derfor er det helt i faderens

ånd, at hans første litterære arbejde er en kommenteret oversættelse af en række engelske og skotske folkeviser⁶.

Disse oversættelser udkom i 4 hefter mellem 1842 og 1846, og i de 4 år der gik mellem det første hefte – med forordet – og det sidste hefte – med efterskriften – publicerede han sine første ideer om hvordan en ny udgave af de danske middelalderballader rettelig burde gribes an. Vil man følge Svend Grundtvigs udvikling i disse videnskabshistorisk set interessante år, hvor han så langsomt er ved at lægge grunden til et studium af dansk folketradition, må man derfor ret nøje holde sig til kronologien i hans første publikationer.

I forordet (1842) til sine oversættelser beskriver han først lighederne mellem de angelsaksiske viser og de nordiske, specielt de danske, og han slutter med at håbe, at hans oversættelser vil »kunne bidrage til at klare den her i Danmark som overalt kraftig opvaagende Sands for Alt, hvad der er et Folk naturligt: dets Sprog, Poesi, Sagn, Sæder o.s.v., ved at skaffe Flere Leilighed til at kjende og kjendes ved disse vore Frænders Hjertetoner«.

I fortsættelse heraf publicerer han året efter – 8. december 1843 i Dansk Folkeblad – sammen med en af sine lærere, C. S. Ley, et opråb med titlen Om Kæmpeviserne, til danske Mænd og Qvinder: »Erkjendelsen af den nationale Poesis høie Værd og Betydning, som den mest umiddelbare Udgydelse af, det troeste Spiel paa et Folks Eienommelighed, er vel i vore Dage saa almindelig, at den kan forudsættes hos alle dem, der sætte Pris paa deres Nationalitet, som den Enhed, hvori Kræfterne maac mødes, for at vinde Betydning i Menneskeslægtens store Levnetsløb. Denne Erkjendelse viser sig nu ogsaa trindt i den dannede Verden, saa man kappes om at bringe for Dagens Lys, hvad der længe har ligget ubemærket, ja vel endogsaa foragtet hos de Ringeste af Folket, men som man nu nødes til at erkjende som En af Grundpillerne for et Folks Selvstændighed og Udvikling.

I vort Norden har denne Erkjendelse vel aldrig været ganske uddød, men bestandig fundet Rum hos Nogle af de Ædleste blandt Folket; dog ogsaa her trængte den til en kraftig Opvaagnen, til at gaae over i den almindelige Bevidsthed, og dette er ogsaa skeet. Det nittende Aarhundrede, har saavel i Danmark som hos Brødrene hinsides Sund og Kattegat bragt en Del frem af hvad der hidtil enten sygnede paa Folkets Læber eller muldne i Bogskabene, men endnu staaer i denne Retning meget tilbage for Enhver af os. [. . .]

Naar vi i Norden talte om vor Folkepoesi fra Middelalderen, saa vide vi Alle, at det er Kæmpeviserne, Talen er om, og skulde Nogen tvivle om deres Berettigelse til at kaldes Nordens Folkepoesi, saa behøve vi kun at henvise til, hvor de naturlig ere fremkomne, for at føre et slaaende Bevis for vor Paastand, idet man maa erkjende, at det er der, ene der, hvor Nordens Aand er Folkets Aand, Nordens Tunge Folkets Maal. Ligesom Træets mangfoldige, vidtsprede Grene til samme Tid frembringe samme Frugt, saaledes fremsprang disse baade ved Aand og Form saa ejendommelige Sange samtidig hos alle Nordens ved Tid og Rum vidt adspredte Stammer. [. . .]

Vi Undertegnede have derfor gennem flere Aar arbeidet paa at samle Alt, hvad vi kjende af danske Kæmpeviser paa Prænt og i Skrift, og det er vort Haab, snart at kunne give det danske Folk en saa fuldstændig Samling af dets Middelalders Poesi, som kan uddrages af alle de trykte Udgaver, de bekjendte Haandskrifter og Flyvebladene »trykte i dette Aar«, og Hr. Justitsraad [J. M.] Thiele har hertil forekommende overladt os de Forarbejder, han flere Aar tilbage gjorde i et lignende Øiemed. Vi have intet Ord udeladt af de mangfoldige, ofte kun lidet forskjellige Opskrifter af en og samme Vise, da enhver Vilkaarlighed maa fordømmes, hvor det gjælder om at give, hvad man har fundet. Men endnu savne vi eet, og det et vigtigt Led, før Samlingen skal kunne nærme sig Fuldstændighed; det er derfor vi herved henvende os til danske Mænd og Qvinder trindt i Landet, med Bøn om, og Opfordring til at staa os bi i denne fælles Sag. Der lever nemlig endnu hos Folket, og da mest hos de Gamle iblandt det, en stor Del af den Nationalskat, hvorom her er Talen, og det er derfor af største Vigtighed for os og for Sagen, at vi sættes i Stand til i ovennævnte Værk at indlemme Kundskaben om, hvor og hvorledes den har bevaret sig levende paa Folkets Tunge til denne Dag. Det er derfor Vor Bøn til alle dem, som føle varmt for Fædrelandet og dets aandelige Eiendom, at de ville meddele os Alt herhid henhørende, som de enten kjende eller kunne komme til Kundskab om. Blot et enkelt Vers, som det synges i Folket, uden Hensyn til om det tilhører en forhen trykt, eller aldrig før kjendt Vise – om muligt med Melodien, der staaer i en saa underlig og væsentlig forbindelse med Folkepoesien, – vil være et vigtigt Bidrag til dennes Historie og skal ikke blive glemt i det vidtløftige Verk, der nu er sin Fuldendelse nær«⁷.

Nogle uger senere – 29. december 1843 og 5. januar 1844 – skri-

ver Svend Grundtvig ligeledes i Dansk Folkeblad nærmere om, hvorfor det er påkrævet med en ny udgave af de danske kæmpeviser. Det meste af denne hans første større afhandling er helliget en detaljeret kritik af »den Bog, der nu i tredive Aar har været, endnu er og indtil videre maa være Hovedkilden til Bekjendtskab med Danmarks Folkepoesi i Middelalderen; den Naturdigtning, der er den eneste Folkepoesi, Danmark har at opvise«, nemlig Abrahamson, Nyerup og Rahbek: *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen I–V* (1812–14)«⁸.

Kritikken samler sig om 4 hovedpunkter: 1° udgiverne har rettet i teksterne, 2° de har foretaget et snævert udvalg, idet de fra de ældre trykte og utrykte kilder kun har medtaget »Alt hvad der er godt«, som de selv udtrykker det, 3° de har oversat en række ældre visehåndskrifter og 4° de har ikke i tilstrækkeligt omfang erkendt betydningen af også at medtage viser optegnet efter mundtlig tradition i deres egen samtid.

Svend Grundtvigs kritik er væsentlig, fordi den afspejler hans grundsyn på visetraditionen: »Da Viserne ikke ere digtede for Papiret, men i og for Munden, hvori de levede gennem Aarhundreder over hele Landet, før nogen af dem blev opskreven, saa gik det med dem, som det maa gaae saalænge der er skabende poetisk Sands i Folket, hvoraf de vare udsprungne: de splittede sig ad i mangfoldige Skikkelser, saa vi nu kunne finde en og samme Vise i en halv Snes vidt forskellige Opskrifter. Nogle paa 20, andre maaske paa 100 Vers, men dog hver for sig et fuldstændigt, afrundet Hele. Enhver af disse Opskrifter, som ethvert Led af et Folks Naturdigtning, har nu vistnok sit Værd, om ikke absolut æsthetisk, saa dog historisk«⁹.

Et udvalg af restituerede tekster kan derfor ikke siges at være tilstrækkeligt for en videnskabelig udgave af de danske kæmpeviser. En ny udgave skulle derimod komme til at se sådan ud: »Indholdet bliver alle de Optegnelser af saadanne Viser, man kan overkomme; Stoffets Ordning bliver saavidt muligt efter Alderen, hvorved dog de historiske Viser danne et eget indbyrdes ordnet Afsnit. Viserne ledsages hver for sig af historiske og kritiske Anmærkninger, hvori ogsaa nævnes tilsvarende Viser i andre skandinaviske eller germaniske Tunge-maal; ligesom Samlingen medgives som Indledning et Forsøg til Kæmpevisernes Historie, Naturhistorie og Geografi. Retskrivningen bliver den almindelig antagne, med de Modifikationer, som Rimet eller andre særegne Hensyn udfordre. Samlingen tilføies endelig et Glossari-

um, et Navneregister, et Sagregister, en Fortegnelse over Omkvædene og en Oversigt over de benyttede haandskrevne Kilder. En vigtig Side ved denne projekterede Samling er den bedre Ordning af Viserne, der her saavidt mulig bliver gennemført, og som vil hjælpe til at kaste et nyt lys over det Hele, idet man vil stræbe at ordne det kronologisk, efter de Perioder, hvori, som man alt forud kunde vide, Kæmpeviserne dele sig; en Ordningsmaade, der først ret vil vise Kæmpevisen i sin fulde Berettigelse som Middelalderens Poesi, idet vi see den springe ud af Oldtidens, udvikle sig, kulminere, igjen dale, og i denne sin Synken knytte sig til den nyere Poesi. [. . .]

Til denne Samling er det da, at der (ogsaa gennem dette Blad) er udgaaet Opfordring til Bidrag af hvad der endnu findes paa Folkets Tunge eller i hidtil ubenyttede Optegnelser; og skjønt ethvert Bidrag vil blive indlemmet ialfald i et Tillæg, saa er det dog, for Ordningen og Oversigten af det Hele, høist ønskeligt jo før jo heller at erholde de tiltænkte Bidrag, for at disse kunne komme paa deres rette Plads¹⁰.

2 år efter – i 1846 – publicerer Svend Grundtvig sin efterskrift til oversættelsen af de engelske og skotske folkeviser, og det fremgår heraf hvor stærkt han er påvirket af Herder og Grimm. Videnskabs-historisk kan det imidlertid have betydning at se hvordan Svend Grundtvig opsuger Herders historiefilosofi og Grimms teoretiske overvejelser over folkedigtningens oprindelse i denne sin første større redegørelse for sit principielle syn på visetraditionen:

Efter at have gjort opmærksom på at viser som de engelske og skotske »gjenfindes hos alle Grene af den store gotiske Folke- og Sprog-Stamme, og som hos os sædvanlig indbefattes under Benævnelsen Kæmpeviser«, og derpå skriver han: »at naar vi høre de samme Toner samtidig lyde fra de i Rummet vidt adskilte, men ved Blodets Baand meer eller mindre inderlig sammenknyttede Folk, – saaledes som Tilfældet er med denne Kæmpevise-Digtning – da maae vi ikke betragte dette Phænomen som et mærkeligt Tilfælde, men som en dyb Nødvendighed; vi bør ikke gjøre os den forgjæves Umage at stræbe at udgrunde, hvor Tonen først fremkom, hvorledes og ad hvilke Veje den siden spredte sig saa vidt; men vi maae betragte det som et umiddelbart Produkt af de to store, hele Verdens Livet formende Faktorer: Folkeaanden og Tidsaanden [. . .]. Men skjøndt vi nu saaledes maae betragte Kæmpevisens Fremkomst hos de forskjellige Grene af den gotiske Stamme som begrundet i den fælles Folkeaad, der under lige Omstændigheder frembringer et lignende Produkt, saa det er med

den som med det eensartede Frø, der frembringer eensartede Væxter, og vi altsaa ikke kunne betragte denne Digting i sin Heelhed enten som et Arvegods, medtaget færdigt og udviklet, eller som opskudt paa et enkelt Sted og derfra udplantet til alle Sider, — saa er det dog kjendeligt nok: deels, at en stor Deel af Balladernes Grundstof maa være medtaget fra et fælles Hjem i en Tid, der ligger langt forud for den historiske Kundskab, i en Tid, da der eksisterede en Sprogeenhed og Nationaleenhed mellem nu gennem Aarhundreder, ja maaskee gennem Aartusinder adskilte og hver sin særegne Udvikling følgende Folk og deels, at mange enkelte Viser eller enkelte Sagn have fundet Vej fra det Ene af disse Folk til det Andet, da vi ikke paa anden Maade kunne forklare os den overraskende Lighed, der finder Sted mellem forskellige gotiske Folks enkelte Viser, og som undertiden gaaer endog til en ordret Overeensstemmelse, hvorpaa flere Gange er gjort opmærksom i nærværende Samling¹¹.

Svend Grundtvig, der ellers er meget omhyggelig med at henvise, nævner ikke, at det er Herders og Jacob Grimms teorier, han her gør sig til talsmand for, men det kan hænge sammen med at de via faderen var gået ind i sønnens almindelige viden som noget efterhånden ganske selvfølgeligt. Sådant måtte det være. Anderledes er det dog med William Motherwells iagttagelser og teorier. Dem citerer Svend Grundtvig ordret.

Motherwell udgav i 1827 i Glasgow: *Minstrelsy, ancient and modern, with an historical introduction and notes*, hvor han meget skarpt formulerer en kritik af de hidtidige udgiveres lemfældige behandling af viseteksterne: »Tre Aarhundreders Slid ved den mundtlige Forplantelse paa Almuens Læber gjør en gammel Vises Text mindre skade, end een kort Time, efterat den er falden i Hænderne paa En af vore Dages dannede og aandrige Udgivere. — Hvis de (dvs. Balladerne) overhovedet ere værd at gjæmme — og ingen Mand med ufordærvet Smag kan benægte at de ere saa — da maae de tilvisse bevares i den samme Dragt, hvori de erindres og kjendes og kunne bevises at eksistere iblandt os. Det vil kun lidet hjælpe at hengive sig til ørkesløse Grublerier over, hvordan de vel engang kunne have seet ud, og derefter at føre dem tilbage til hvad man kan indbilde sig har været deres oprindelige Skikkelse. Vi maae beklage, at Opmærksomheden ikke tidligere er bleven henvendt paa denne forsømte, men betydningsfulde Deel af den nationale Litteratur, men det eneste Skridt, vi ere berettiget til at gjøre, for at bøde paa For-

tidens Efterladenhed, er at forebygge videre ødelæggelse, ved nu omhyggelig og samvittighedsfuldt at redde det af Vraget, som vi endnu kunne finde flydende om os. Den Tid kan snart komme, da selv disse Rester ville synke i Forglemmelsens Afgrund, hvorfra vi ikke kunne hente dem tilbage«¹².

Motherwell, Herder, Grimm og faderen N. F. S. Grundtvig gav Svend Grundtvig de første direkte impulser til hele hans både videnskabelige og folkelige arbejde ikke blot med de danske viser, men med alt mundtligt overleveret traditionsstof, et stof som han allerede i 1846 kunne karakterisere således:

»Just i det, hvori vi maaskee ved første Øjekast troe at see et Beviis paa den mundtlige Overleverings Upaalidelighed: i den vide Forskjel, der saa ofte findes mellem en Folkevisse, som den synges i eet Sogn og som den lyder i et Andet, – just deri ville vi ved lidt nøjere Betragtning overraskes ved at see de meest forbausende Beviser paa det Modsatte: Paa Folketraditionens urokkelige Troskab i det væsentlige; idet vi i de tilsyneladende vidt forskellige Opskrifter af en Folkevisse opdage en slaaende Overensstemmelse i dens hele poetiske Ejendommelighed. Det er samme Æmne, fortalt i andre Ord, men i samme Aand. Det er den samme Handling, de samme Charakterer, den samme Betragtningssmaaade, der har frembragt og lever i dem Alle. Det samme Billed staaer for os, de samme Farver møde vort Øje«¹³.

Det er Svend Grundtvigs første helt selvstændige bidrag til et studium af folketraditionen.

Efter denne gennemgang af Svend Grundtvigs tidligste arbejder, vil der i det følgende blive redegjort for hans teorier og arbejdsmetoder, således som de fremtræder rundt om i hans forskellige studier siden 1847. Han nåede aldrig selv at give en samlet fremstilling af det, man i dag ville kalde hans folkloristiske arbejdsmetode. Det vil blive forsøgt her, og det sker på bekostning af en lang række biografiske og bibliografiske oplysninger.

Fremstillingen vil forme sig som en redegørelse for hans principielle syn på *visetraditionen*, herunder hans syn på såvel viseudgivelse som viserestitution, på *indsamlingen og systematiseringen af den danske mundtlige tradition*, og på *den heroiske digtning*, dvs. det nordiske oldsagn. Tilsidst redegøres for hans definition af *filologien* som videnskaben om et folks »hele åndsliv gennem alle tider og i alle ytringsformer«.

Fremstillingen tager dermed stort set hensyn til den rækkefølge, hvori Svend Grundtvig kommer ind på de studier, der tilsammen afgiver vidnesbyrd om hans folkløristiske arbejds metodes vækst.

Visetradition som folkedigtning

I slutningen af 1846 fik Svend Grundtvig af Samfundet til den danske Literaturs Fremme en opfordring til at udarbejde en plan for, hvordan han ville udgive de danske kæmpeviser, og i februar 1847 forelå hans *Plan til en ny Udgave af Danmarks gamle Folkeviser*¹⁴. Denne lille publikation rejste en heftig debat om det rimelige i at udgive alle de indbyrdes undertiden kun lidt forskellige optegnelser af samme vise. Det ville Svend Grundtvig, og han fik flere tilhængere. Hans modstandere med litteraturhistorikeren Christian Molbech i spidsen fandt det urimeligt – en sådan udgave ville blive »et vildt Aggregat af raæe Texter«¹⁵.

I slutningen af 1847 udsendte Svend Grundtvig sin Plan i et nyt oplag sammen med en Prøve og nogle Tillægsbemærkninger¹⁶, og samme år besluttede udgiverselskabet sig for at følge Grundtvig. 1853 udgav han 32 kæmpeviser (DgF I), 1856 82 trylleviser (DgF II). 1858–63 68 historiske viser (DgF III) og 1869–83 103 riddervisier (DgF IV og V: 1), altså ialt 285 middelalderballader.

I 1881 publicerede han i et tillæg til DgF 47 Elveskud sin største og metodisk set mest interessante studie over en enkelt vise, og denne studie udkom også som en selvstændig publikation, *Elveskud, dansk, svensk, norsk, færøsk, islandsk, skotsk, vendisk, bømisk, tysk, fransk, italiensk, katalonsk spansk, bretonske Folkeviser, i Overblik ved Svend Grundtvig*.

Samler man de principielle udtalelser, Svend Grundtvig har fremsat i forbindelse med sine visestudier, får man et klart indblik i hans folkløristiske arbejds metode.

Folkeviserne – og det vil sige balladerne – er folkepoesi, og denne poesi blev skabt i middelalderen: »Kun paa denne Tid kunne den fremkomme, fordi den er den naturlige og nødvendige Frugt af sin Tidsalders gjenopvaagnende aandelige Liv, saaledes som det, vakt ved Christenheden, formede sig efter hvert enkelt Folks særegne, ligesaa naturlige og nødvendige, aandelige Ejendommelighed. Den tilhører og den maae tilhøre en Tid, da der, som [den svenske digter og viseudgiver Erik Gustaf] Geijer siger, »gaves een Poesi for høje

og lave, da Folket ikke betød en enkelt Samfundsklasse, og ikke et Aggregat af flere saadanne, men et ved Sjælenes fælles Baand sammenknyttet Heelt: – en Tid, da endnu kun den nationale Individualitet var udpræget, den enkelte endnu saa uudviklet, at et heelt Folk sang som een Mand«¹⁷.

Svend Grundtvig understreger, at »Folkepoesien i sin Tilbliven er noget historisk afsluttet, den er ikke noget bestandig vordende, ikke noget Tid til anden gjentageligt, men har sin egen historiske Plads i Folkets Udvikling. Kun een er den belejlige Tid; fremkommer den ikke da, saa kommer den aldrig. Ligesom ethvert Folk har haft sin mythiske Tidsalder, der ikke lader sig gjentage, ikke lader sig kalde tilbage, saaledes har det ogsaa haft sin folkepoetiske, der et et lige saa afsluttet, lige saa uigjentageligt, lige saa væsentligt Stadium i dets aandelige Udvikling.

Man maa nemlig vel vogte sig for at forveksle Folkepoesi med Almuepoesi. En saadan vil altid findes, men sjælden kunne gjøre Krav paa synderlig Interesse hos den dannede Deel af Folket; den er et Øjeblikkets Barn, og den er egentlig Folkepoesiens uægte Barn, medens dennes ægte Barn og Arving er den nationale Kunstpoesi. Ikke heller vel nogen grundet Indvending imod den Sætning, at Folkepoesiens Tid er et een Gang for alle afsluttet Stadium, kunne hentes derfra, at ogsaa til andre Tider et enkelt Digt – saaledes som Mar-seillaisen – kan opstaae og blive et heelt Folks Ejendom, et Udtryk af hele Folkets Stemning i den givne Tid. Det er som et barnligt eller ungdommeligt Øjeblik hos den modnede Mand; og i samme Forstand kunde man sige, at Myther endnu kunne dannes, længe efter at den folkemythiske Tid er forgangen. Men lige saa lidet som en heel ny Mythologi nu kan tænkes at opstaae, lige saa lidet kan en heel ny Folkepoesi danne sig«¹⁸.

Middelalderen er den folkepoetiske tidsalder. Forud for den kom oldtiden, som er den folkemythiske tid: »De første Mindemærker om et Folks aandelige Virksomhed, der da ogsaa, ret forstaaede, give det sikreste Varsel om Folkets Productionsevne, som denne vil vise sig i dets hele følgende Liv, ere dets Myther, og sammenfatte vi disse for ethvert Folks Vedkommende, der har saadanne i Behold, da finde vi deri ligesom det Chaos, hvori Folkeaanden har nedlagt Spirerne til sin hele kommende Væxt, har givet Programmet for sin hele fremtidige Virksomhed, givet sig selv i sin Totalanskuelse af Livet. Et Folks Mythekreds er derfor hverken Digt eller Historie, hverken Poesi eller

Philosophi, thi den er det altsammen; men alt hviler endnu i en form-løis Masse«¹⁹.

Myterne »var mere eller mindre fælles for den hele gothiske Stamme, saa vidt som den strakte sine Grene. Tiden skred fremad, og Delingen med den. Stammerne deelte sig i enkelte Folk, der mere og mere glemte deres fælles Udspring, deres fælles Tungemaal, deres fælles Oldsagn og fælles Tankeverden. De individualiseredes mere og mere hver for sig, fik hver sit Sprog, hver sin Historie. Endelig træder ogsaa Christendommen til og fortrænger hos det ene Folk efter det andet den gamle Nationalreligion. Hermed er Oldtiden endt, Middelalderen begyndt«²⁰. Da blev »Nordens rhythiske Folkedigtning skabt« og den er »et afsluttet Heelt saavel i æsthetisk som i historisk Henseende; den er en egen Digtart«²¹.

Det er Svend Grundtvigs generelle syn på balladerne som en selvstændig genre inden for folkedigtningen, en genre som er blevet skabt af folkets »Productionsevne« i den folkepoetiske tidsalder, middelalderen. At de enkelte viser er blevet skabt af enkelte individer er klart nok for Svend Grundtvig, men det enkelte digtende individ var ikke en kunstdigter i vor forstand. Han var i den grad identisk med det folk, han digtede og sang blandt, at han snarere bør betegnes som et »Folkeindivid«: »Folkeindividet som saadant, ikke det enkelte Menneskeindivid, er Folkepoesiens Digter. Derfor kjende vi ikke nogen enkelt Forfatter til nogen eneste Vise, fordi den ikke var den enkeltes Værk; han blev kun Anledning til dens Fremkomst, han udtalte maa-skee dens første Rhythmer, dens første Ord, der siden udformedes og paa mangfoldige Maader omformedes paa sin Vandring i Folkets Mund gennem Landene. Folket er altsaa Forfatteren; fra dets Mund er det altsammen kommet til os, med dets Vidnesbyrd, som fra Slægt til Slægt udviklede og forplantede det«²².

Den rhythiske folkedigtning er ligesom al anden folkedigtning tradition, og Svend Grundtvig er den første, der gør rede for, hvad der er det fundamentalt væsentlige i selve traditionsbegrebet, nemlig samspillet mellem variation og stabilitet (jfr. p. 98). I sin studie over DgF 47 Elveskud udtrykker han det sådan: »En Vise, der har saa dybe Rødder i den folkelige Jordbund, der, som denne, hviler paa en ældgammel og almindelig Folketro, og hvis gribende Æmne har en saa simpel Bygning, at alle de enkelte episke Led gribe saa bestemt ind i hinanden, at Misforstaaelse og Forvanskning bliver næsten umulig, — den er, saa længe den bevarer Folkets Deltagelse og rører dets

Sind, og som en Følge deraf forplantes fra Slægt til Slægt, en levende Organisme, der paa en forbavsende Maade formaar at fastholde og bevare Enheden med sig selv under Tidernes og Tungemaalenes Skiften. Den fremtræder som en helstøbt organisk Enhed [...] Men ved Siden af den vidunderlige Enhed og Fasthed i Hovedsagen [...] finder vi der ogsaa en saare livlig Afvexling, snart fremtrædende i en forskjellig Begrænsning af Æmnet: en delvis Opgiven af enkelte Led. Underordnelse af nogle, Fremdragning af andre, snart i en mangfoldig Variasjon af enkelte Sagntræk [...] snart ogsaa ved Tilkomst af egne Sagntræk [...] og endelig fremtræder denne rige Afvexling i en overordentlig høj Grad i Udførelsen af alle Enkeltheder og i de dertil benyttede Udtryk og Rim«²³.

Den metodiske Grundtanke der ligger bag karakteristikken af en folkeviser som en levende organisme, var ny. Olrik viderefører den, den spiller en afgørende rolle for den finske skole og når von Sydow skriver om traditionens biologi er han både i tanke og term nær Grundtvig.

Viserne blev skabt i middelalderen som levende organismer. Der kan derfor ikke være »Tale om nu at paavise den ægte, oprindelige Original til en Vise«²⁴. Dog var Svend Grundtvig som traditionsforsker interesseret i »at kunne bestemme de oprindelige Omrids af en Vise«²⁵ eller – som han også udtrykker det: at finde frem til en vises oprindelige »Sagnform«²⁶, altså dens oprindelige episke indhold. Det væsentligste for ham var imidlertid at analysere traditionen som tradition, dvs. som levende organismer. Det er traditionens biologi, han vil studere, og det kunne samtidens litteraturhistorikere, filologer og historikere ikke forstå. En af dem – historikeren Johannes Steenstrup – skriver, at Svend Grundtvig har »en stor Forkærlighed for at iagttage den Forandring, som Viserne undergaa i Løbet af de senere Aarhundreder lige til vore Dage, skjøndt dette altid maa have en forsvindende Interesse i Sammenligning med den store og vigtige Opgave at fremskaffe den ægte ældste Form«²⁷.

I sit syn på hvordan traditionen spredes er Svend Grundtvig også forud for sin tid. Gennem sine mange detaljundersøgelser i DgF kommer han til det metodisk set meget vigtige resultat, at det er for enkelt blot at regne med at en vise vandrer én gang og kun i én retning. Traditionen, in casu viserne, er stadig på vandring frem og tilbage, forsåvidt som der altid de nordiske og europæiske folk imellem har været kulturelle kontakter i forskellige planer. Svend Grundt-

vig udtrykker det sådan¹⁸: »Og hvad der fremdeles er saare mærkeligt, det er det Bevis, som disse Viser giver for en gennem Tiderne fortsat folkelig Udvexling og Forbindelse mellem de forskjellige Grene af Nordens Folk. Ligesom der mellem en ældre svensk og en ældre dansk Viseopskrift ikke er større Forskjel end mellem to ældre danske, saaledes viser ogsaa de danske og svenske Optegnelser, der i dette Aarhundrede er hentede fra Folkets Sang, en paafaldende Overensstemmelse indbyrdes, saa at de nye danske og svenske Optegnelser ligner langt mere hinanden, end en af dem ligner de 2–300 Aar ældre fra samme Land. Samtidigheden er det afgjørende, den forskjellige Folkegren det underordnede. Dette viser dels en mærkelig Jævnsideghed i den Udviklingsbevægelse, der i disse sidste Aarhundreder har fundet Sted hos de politisk adskilte og ofte fjendtlig modsatte Grene af samme Folk, og det godtgjør fremdeles, at Viserne maa være vedblevne at vandre fra Land til Land lige til vore Dage, for saaledes at have kunnet vedblive at udøve gjensidig Indflydelse. Vi har heri et uforkasteligt Vidnesbyrd baade om vedvarende naturlig Ensartethed og om Tilværelsen af folkelige Understrømme, som den politiske Historie ikke kjender, men som for Folkehistorien baade er og endnu mere kan blive af stor Betydning«²⁸.

Det er betegnende for Svend Grundtvigs folkloristiske arbejdsmetode at den folder sig ud lidt efter lidt, idet det er et karakteristisk træk ved den, at den i så høj grad bygger på en uhyre rigdom af iagttagelser af de enkelte visers vilkår i traditionen til forskellige tider og i forskellige miljøer. I studierne over DgF 47 Elveskud møder vi det mest illustrerende eksempel paa hans arbejdsmetode. Efter at have redegjort for sit principielle syn på balladerne som »levende organismer«, skriver han at netop Elveskudsvisen egner sig »i allerhøjeste Grad til at kaste Lys over Folkedigtningens Væsen og Liv i Almindelighed, og det lønner sig vel at gjøre den til Gjenstand for en indgaaende sammenlignende Betragtning, der her først i det enkelte skal holde sig til alle dens nordiske Fremtrædelsesformer, for siden at udvides ved Inddragning i Sammenligningen af de Skikkelser, hvori Visen er forefunden uden for Norden. En saadan Granskning vil bedre end noget andet afgive Beviset for Rigtigheden og Nødvendigheden af de Grundsætninger for en videnskabelig Behandling af Folkeviseudgivelsen, der fra første Færd – og for første Gang – ere gjorte gjældende i nærværende Værk [dvs. DgF]«²⁹.

Svend Grundtvig inddeler visen i 12 »Afsnit for at give de for-

nødne Hvilepunkter under Granskningen«³⁰ og i forbindelse med hvert afsnit analyserer han traditionen med særlig henblik på variation og stabilitet inden for de 68 da kendte nordiske opskrifter. Derpå analyserer han de betronske, keltiske, tyske og slaviske viser, som har en »Sagnform«, der er mere eller mindre beslægtet med den nordiske Vise.

Det er en historisk-geografisk, komparativ visestudie, hvis principielle hovedresultat er »at den til Dansen knyttede episk-lyriske Folkeviser fra Middelalderen, som, stærkere eller svagere repræsenteret, forefindes hos alle gotiske Folkeslag, saa vel som, om end i sparsommere og af Tiden mere medtagne Rester, hos de romanske, den har væsentlig, som Digtform, haft netop samme Hjemsted: det nordlige Frankrig og vel særlig det keltiske Bretagne, og har derfra alt i 11te Aarh. spredt sig ud over hele den romanske og ikke mindre over den gotiske Folkeverden«³¹.

I overensstemmelse med sin grundopfattelse: at den folkepoetiske tidsalder i Norden har afløst den folkemytiske, måtte Svend Grundtvig mene, at kæmpeviserne var de ældste, trylleviserne yngre og vidundervisnerne (legendeviserne) de yngste af de viser, han under ét kalder de mytiske. Disse viser udgør tilsammen den første af de to »Hovedkredse« af de danske middelalderballader, han regner med. Den anden udgøres af de historiske viser.

Om de *mytiske viser* skriver han, at i dem »have vi Oldtidens Sagn og Oldtidens Tro, saaledes som disse have bevaret sig hos Folket ind i vor Middelalder«³². Om fællesbetegnelsen på denne hovedkreds af viser bemærker han, »at Ordet Mythe her maa tages i sin udstrakte Betydning: som Betegnelse for den hele Kreds af et Folks primitive Forestillinger, hvori dets Opfattelse af hele Tilværelsen, af Naturens som af Menneskets Liv, fremtræder. Hvad en senere Anskuelse sondrer i det naturlige og det overnaturlige, det smelter for denne ældre, mythiske Anskuelse sammen: alle Ytringer af Naturens Liv tillægges personlige Væsener; alle Menneskets Ideer og Lidenskaber opfattes som Indskydelser og Paalæg, venlige eller uvenlige Indvirkninger af de udenfor eller over Mennesket staaende personlige Magter. Hvad man nu vilde betegne som det overnaturlige, viser sig da for den mythiske Anskuelse netop som det sande naturlige, som det under visse ubrydelige Love regelbundne. Et slaaende Exempel herpaa frembyder Rækken af de Viser, der behandle det ogsaa i Folkeæventyrene gennemgaaende Æmne om Menneskers Forvandling og paaføl-

gende Forløsning; idet disse [...] derved vise deres høje Ælde, deres rent hedenske Natur, at de Spor af Kristendom, som man nu kan finde i dem, aldrig berøre deres egenlige Væsen: selve Handlingen; gaar overalt for sig efter – om man saa tør sige – det overnaturliges egne Naturlove«³³.

Om de *historiske viser* skriver Svend Grundtvig, at i dem »have vi Middelalderens Skildring af sig selv, af Livet og Begivenhederne i den virkelige Verden, hvad enten vi nu se os istand til at paavise den enkelte, for enhver Vise til Grund liggende, Kjendsgerning, eller ikke«³⁴. Om de historiske viser skriver Svend Grundtvig videre, at vi kunne ikke »lade os nøje med, at de ere historiske i rent udvortes Forstand, enten mere formelt: for saavidt som de besyngte virkelige Personer og Begivenheder, eller mere reelt: for saavidt som de kunne gjøre Fordring paa Troværdighed, vel ikke paa at være objektivt sande, men dog paa at være sandfærdige. Ikke heller ville vi kunne lade os nøje med, at de ogsaa ere historiske i indvortes Forstand, for saavidt som de besidde den dybere Sandhed, der ligger i en rigtig Opfattelse af Begivenheder og Personer. Der er endnu noget, som vi maa kræve og som vi maa finde, for at vi skulle kunne give en Række Viser Navn af et historisk Folks historiske Viser. Dette noget er Følelsen for det almene, for Fædrelandet, for Folket. Dersom den fattedes i et Folks historiske Folkeviser, saa maatte den ogsaa fattes i den Tid og vel næsten i det Folk, som havde frembragt disse Viser. Men denne Almensands, denne Fædrelandsfølelse, den kommer da ogsaa paa mange Maader og paa mange Steder til Orde i vore Viser. Vel er det saa, at de fleste af dem have en privathistorisk Karakter, og at vi vistnok maa beklage Tabet af mange Viser, navnlig fra 12te og 13de Aarhundrede, af en mere almenhistorisk Art: men ogsaa i hvad der er os lævnet, selv i hvad der ved første Øjekast kan synes rent privathistoriske Viser, finde vi dog Almensandsen levende tilstede«³⁵.

Yderligere gør Svend Grundtvig opmærksom på, at der »findes Spor« af en tredje kreds af folkeviser, nemlig »saadanne Viser, hvis Grundlag hverken er et fra Oldtiden nedarvet Sagn eller en i Middelalderen foregaaet Begivenhed, men et (hjemmegjort eller udenfra tilført) opfundet Æmne. Disse Viser maa betegnes dels som Æventyr-Viser og dels som Roman-Viser, men det Liv, som de stræbe at afbilde, er dog væsentlig Middelalderens virkelige Liv, og de blive derfor som Helhed nærmest at henhøre under den anden af de ovenfor op-

stillede Hovedkredse (dvs. de historiske viser)«³⁶. De svarer i det store og hele til de viser, som Axel Olrik senere kalder ridderviser.

I sin systematisering af den samlede visetradition opererer han i sine utrykte registranter med endnu to store grupper, nemlig *Kæmpevisens Efterklang*³⁷, som han inddeler i A bibelske, gudelige og moralske viser, B verdslige viser og C historiske viser – det drejer sig om ialt 190 viser, og *Skæmteviserne*³⁸, som han ikke inddeler yderligere – det drejer sig om 126 viser. Hertil kommer, at han kalder skillingviser skrevet i 18. og 19. århundrede for Danmarks *nye Folkeviser*³⁹.

Alle Svend Grundtvigs visestudier drejer sig imidlertid om middelalderballaderne, idet alle hans visestudier er fremkommet som indledninger og kommentarer til de mytiske viser, de historiske viser og til en række af æventyr- og romanviserne i Danmarks gamle Folkeviser.

»Grundsætninger for Viseudgivelse«⁴⁰ – således betegner Svend Grundtvig selve sine editionsprincipper i Danmarks gamle Folkeviser, og de udgør en væsentlig del af hans folkløriske arbejdsmetode, idet han gennem dem demonstrerer, hvordan han som traditionsforsker mener, at mundtlig tradition bør udgives.

Det er vel næppe overflødigt at bemærke, at Svend Grundtvig, ligeså lidt som sine samtidige, taler om visetyper, han taler altid om *viser*.

Viserne inddeler han først – som nævnt – i hovedkredse – og derefter i klasser: kæmpeviser, trylleviser og vidunderviser. Inden for disse klasser søger han at opstille en relativ kronologi – og for de historiske visers vedkommende en absolut – der som alle forskningsresultater naturligvis kan diskuteres og ogsaa er blevet det, men det afgørende er, at han hele tiden er klar over at enkelte viser ikke altid kan afgrænses absolut over for hinanden. Ofte nævner han at én vise senere bør betragtes som en »Overgangsform« til den næstfølgende vise i DgF⁴¹.

En vise som f. eks. Harpens Kraft eksisterer ikke i absolut forstand. Derimod kender man en række opskrifter af en visetradition, som har en fælles sagnform, et fælles episk indhold, og disse opskrifter udgør tilsammen det man i 19. og 20. århundrede kender til en middelalderballade, som man kan kalde Harpens Kraft.

Viserne giver han numre og opskrifterne giver han store bogstaver. De enkelte opskrifter kan så bestå af én eller flere optegnelser, som han benævner med små bogstaver. Opskrifterne kalder han undertiden versioner, men aldrig for varianter. Derimod kan de enkelte optegnelser

godt være varianter af den samme opskrift. Det gælder, når der er tale om 1° afskrifter, 2° om lokaltradition eller 3° om mundtlig tradition, der direkte kan afledes af teksten i et skillingstryk.

Det nye ved Svend Grundtvigs editionsprincipper er, at han indser at man ikke kan anvende de principper som de klassiske filologer anvender. Allerede under debatten i 1847 om planen for DgF skrev han, »at hvad man sædvanlig forstaaer ved en kritisk Udgave af en gammel Text, om en saadan kan der ved vore Kæmpevisers Udgivelse aldeles ikke fornuftigviis være nogen Tale. Den en saadan Udgave constituerende Kritik: Textkritiken og Conjecturalkritiken er nemlig en ordnende og restituerende Virksomhed, der forudsætter en skreven Grundtext, hvorfra alle de forefundne Haandskrifter nedstamme. Til denne Urtext leder den kritiske Udgiver sig nu frem, eller rettere tilbage; men hvor en saadan skreven Grundtext aldrig har været til, der kan følgelig ikke heller være Tale om at komme tilbage til den. Vil man have »en endelige Redaction« en Normalredaction af en Kæmpevise, da maa man aldrig troe at kunne tilvejebringe den ved at sønderlemme og sammenstykke de forefundne Opskrifter«⁴².

Om mulighederne for at restituere en normalredaktion af en vise på grundlag af de forefundne opskrifter udtaler han meget skarpt: »Kun ved en genial digterisk Reproduction, ved en ny Skabelse, kan en saadan opstaae. Men en saadan Række af Reproductioner, digtede i en svunden Tids Aand og i en svunden Tids Sprog, den er ikke Videnskabsmandens Sag, hvis den overhovedet er nogens; den kan aldrig kaldes en kritisk Udgave«⁴³.

Svend Grundtvig forsøgte selv at restituere eller rettere at gendigte et udvalg af middelalderballaderne til folkeligt brug, og han siger om sin behandling af viserne, »at den er videnskabelig-digterisk, halv kritisk og halv poetisk. Den hviler paa en gammel varm Kjærlighed til og en ved mere end 25 Aars Studium erhvervet Fortrolighed med Visernes Aand og Form, saavel som med denne Dignings historiske Udviklingsgang. Hver enkelt Vise har dernæst i alle sine foreliggende Former været Gjenstand for Kritikens opløsende og sammenlignende Virksomhed. Endelig har jeg søgt, med Frihed i det enkelte, men Troskab mod det hele, at gjenfremstille, hvad der efter min sproglige og sagnhistoriske Viden, min æsthetiske Følelse og mit kritiske Skjøn maa have været Visens sande, til dens Idee svarende Skikkelse. Sproget er holdt væsentlig ensartet, omtrent som Viserne have lydt i 15de Aar-

hundrede, efter hvad Kilderne frembød og hvad Rimene og den hele for Digtingen ejendommelige Tone krævede»⁴⁴.

I et brev til en svensk ven udtrykker han det sådan: »Af de föråldrade och förvittrade ruiner, bland hvilka jag själf hälst bygger, ville jag uppföra allmänheten i samtid ock eftertid tillgänglig byggnad i äkta, forn stil. Ruinerna ödeläggas icke därigenom. Hvert stycke af dem bör samlas ock förvaras i museer ock uttolkas ock tydas ock dana grundval för en ständigt främåtskridande folkhistorisk vetenskap; men den stora mängden förmå de icke omedelbart visa den skönhet ock kraft, de äga. I fall de gamla dikterna framdeles skola kunna hafva – hvad jag tror de kunna hafva – ett varaktigt inflytande på släkterna, så måste de ock fremträda i en mera omedelbar tiltalande form. Genom, att som jag alltid gjort, särskilja mellan de två uppgifterna undgår man de klippor på hvilka så många hafva strandat, under det ty värr genom samma uppgifters hopblanding så mycket af forntidens arf blifvit spildt, gjordt opålitligt ock värdelöst, såsom PERCYs Reliques ock mycket af Walter SCOTTs Minstrely – för att icke tala om så många andra bedröfliga exempel»⁴⁵.

Svend Grundtvig sondrede således meget skarpt mellem sine grundsatninger for viseudgivelse og sine restitutioner af viserne til folkeligt brug. Hans restitutioner er ikke udtryk for hans folklørisiske arbejds metode og vil derfor helt blive ladet ude af betragtning i vor forbindelse.

Indsamling og systematisering af dansk folketradition

Første gang Svend Grundtvig satte en landsomfattende traditionsindsamling igang var i 1843, og hovedformålet var at få indsamlet visetradition. Hans andet indsamlingsprojekt gjaldt alt traditionsstof.

Opfordringen til dette landsomfattende projekt publicerede han den 1. februar 1854, og han lod den optrykke i første hefte af et samlingsværk, som han kaldte *Gamle danske Minder*. Det udkom fra 1854 til 1861.

Svend Grundtvig har senere udtalt om de deri udgivne samlinger af traditionsstof⁹⁵, at de ikke gør »Fordring paa at ansees som noget egenligt Literaturværk. De ere kun foreløbig udgivne som Prøver, for at fremme den fortsatte Indsamling af et omfangsrigt Materiale, der først efter at have opnaaet en vis Fuldstændighed, derefter at være

omhyggelig sigtet og ordnet og endelig at være gjort til Gjenstand for en grundig, kritisk og comparativ Behandling vil kunne yde Videnskaben Udbytte. Men med de Resultater for Øje, som navnlig Jakob Grimm og hans Skole (J. W. Wolf, Adalbert Kuhn, Karl Müllenhoff og flere) have vidst at afvinde folkelige Overleveringer af denne Art, og hvorom navnlig Værker som »Deutsche Mythologie« og »Deutsche Rechtsalterthümer« bære Vidnesbyrd, kan jeg ikke være i Tvivl om det ønskelige i ogsaa for Danmarks Vedkommende at tilvejebringe saadanne Samlinger, der sikkerlig ville blive af Betydning for alle Grene af den nordiske Philologi, navnlig for Mythologien, Culturhistorien og Lingvistikens»⁴⁶.

Hvor interessante indledningerne og efterskrifterne til de forskellige hefter af *Gamle danske Minder* således end er rent videnskabs-historisk, må man dog være klar over, at hvad Svend Grundtvig skriver dér, skal forstås i den rette sammenhæng: han vil herigennem orientere, inspirere og aktivisere flest mulige til at gå ind i denne landsomfattende traditionsindsamling. I indledningerne til Danmarks gamle Folkeviser møder vi videnskabsmanden, i *Gamle danske Minder* møder vi popularisatoren, der beretter – som fra en talerstol – om dansk folketradition. Begejstret taler han frit fra leveren, som den der har et budskab at bringe. Intetsteds møder vi lærde ræsonnementer og ejheller en definition af, hvad han forstår ved »gamle danske Minder«. Derimod siger han, at han vil »vise hvad det er for Sager, der efter min Mening burde skrives op ligesom de gaa i Folkemunde«, nemlig »Æventyr og Æmtere eller Skæmtesagn, gammeldags Viser med deres Toner, gamle Rim og Remser, Gaader og Ordsprog, Folkesagn, Folketro og Folkeskik; og hertil kommer endnu Fortællinger om saadanne mærkelige Tildragelser, som vel ikke ere saa meget gamle, men som dog ere værd at mindes og ellers let kunde glemmes, skjøndt de paa deres Tid og i deres Kreds kan have gjort stor Opsigt.« Således afgrænser han dén danske folketradition, som han samler under betegnelser »gamle danske Minder« – »disse gamle Minder, der for en Del ere gangne i Arv til os gennem tusinde Aar og mere, og som indeholde saa meget Lærdom om vore Fædres Liv og Tænke-maade, som vi dog maatte ønske aldrig gik helt ad Glemme, men at den maatte blive brugt, som den kan bruges, til at give ogsaa de kommende Slægter af danske Folk et levende Billede af de henfarne Tider«⁴⁷.

Først ret sent bliver Svend Grundtvig opmærksom på ordet folke-

minder, der kendes i svensk i 1830'erne som en oversættelse af engelsk popular antiquities. I 1861 anvender han det første gang, og han bliver så begejstret for betegnelsen, at han ændrer titlen *Gamle danske Minder* til *Danske Folkeminder*, med undertitlen: »Minder i Folkemunde: Folkeeventyr, Folkeviser, Folkesagn og andre Rester af Fortidens Digtning og Tro, som de endnu leve i det danske Folks Erindring.«

Han anvender kun yderst sjældent ordet folkeminder uden for sine populære arbejder. Betegnelsen folkeminder er for Svend Grundtvig et slagord, et ord med en folkelig appel og ikke en videnskabelig term.

I samme hefte af *Gamle danske Minder*, hvor Svend Grundtvig første gang anvender ordet folkeminder, fortæller han den danske befolkning om »det Museum, han haaber at faa rejst for alle Danmarks Folkeminder«. Det skal indeholde 6 »Sale«, som hver for sig skal rumme:

1. Danmarks Folkeviser, efter gamle og nye Kilder, i en for hele Folket tilgængelig Form, med korte Oplysninger om Visernes Alder og Udbredelse.
2. Danmarks Folkeæventyr i en fuldstændig Udgave, saaledes at ethvert Æventyr udførlig meddeles i een eller flere Hovedformer, medens de mindre fuldkomne Biformer gives i Uddrag tillige med Henvisninger til andre Folks tilsvarende Digtninger.
3. Danmarks Folkesagn, i gamle og nye Optegnelser, ordnede dels efter Indhold og dels efter Sted, saaledes at hele den mythiske Del tages som Fællessagn og ordnes paa den første Maade, medens den historiske Del ordnes paa den anden Maade, med stadig Henvisning til Fællessagnrækken. Enhver Landsdel, ja, ethvert Sogn i Landet skulde da paa eet Sted kunne finde alle de Sagn, som der have hjemme, enten meddelte i deres Helhed eller antydede ved Henvisninger til de paagældende Steder i Fællessagnsamlingen.
4. Danmarks Folkeliv, omfattende alle de Oplysninger, der fra Fortid og Nutid kunne indhentes om Folkets Skikke og Sædvaner. Hertil bliver da at henføre alle Lege, baade Sanglege og andre, samt Gaader, Rim (Børnerim, Hyrderim, Stedrim o.s.v.) og Remser brugte ved forskellige Lejligheder af Store eller Smaa.
5. Danmarks Folketro, efter gamle og nye Kilder, ordnet efter den Række af Grundforestillinger, som heri have gjort sig gældende, og som for en stor Del have deres Rod i Hedenskabet.

6. Danmarks Ordsprog og Mundheld, gamle og nye, i en saa vidt muligt fuldstændig Samling, med bestemt Betegnelse af, hvilke af disse der endnu vides at være i levende Brug⁴⁸.

Svend Grundtvig modtog ialt 9.939 blade med originaloptegnelser fra ca. 330 optegnere over hele landet til dette »Museum«⁴⁹, som indtil hans død stod i hans private studereværelse.

Alle originaloptegnelserne ordnede han alfabetisk efter optegnere. Løbende fik han afskrevet alt indsendt materiale, og afskrifterne ordnede han først – stort set – i de 6 ovenfor nævnte hovedgrupper. Dernæst ordnede han yderligere hver af disse grupper: sagnene⁵⁰, folketroen⁵¹, folkeskikkene⁵² samt ordsprogene og mundheldene⁵³ blev ordnet alfabetisk efter optegnere. Gåderne ordnede han alfabetisk efter svarene⁵⁴, legene, rimene og remserne⁵⁵ typologiserede han, dog ikke i et nummersystem således som han gjorde det med viserne (se ovenfor s. 106) og eventyrene⁵⁶.

Særlig interesse knytter der sig til hans eventyrregistrant, idet det er den første, man overhovedet kender, og det er et af forbillederne for Aarnes internationale system fra 1910. Grundtvig påbegyndte sin registrant i 1856 samtidig med at han arbejdede med trylleviserne, og selv om der ikke kan påvises nogen direkte sammenhæng mellem hans vise- og eventyrregistrering, må det dog nævnes, at han sætter trylleeventyrene først i registranten, der omfatter 135 numre.

Selv optegnede Svend Grundtvig kun lidt, men dog nok til at han kunne opstille nogle særdeles realistiske hovedregler for indsamling af mundligt overleveret traditionsstof. Det er i 1861 i *Gamle danske Minder*, da omdøbt til *Danske Folkeminder*:

»Hovedregelen for Optegnelser af denne Art er da den, at den gjengive de mundtlige Minder saa nær som muligt saaledes som de lyde i Folkemunde, uden at noget enten tages fra eller lægges til. Kun saaledes ville disse Samlinger kunne komme til at afgive et sandt Billede af det Standpunkt, hvorpaa den mythiske og historiske Erindring og den folkelige Digtning nu staar, saavel i Henseende til Form som til Indhold. Angaaende Optegnelsermaaden kan endnu bemærkes følgende.

Folkesagnene knytte sig altid til et bestemt Sted, ofte ogsaa til bestemte Personer. De berette Begivenheder, som skulle være foregaaede paa et givet Sted og paa en vis Maade; de ere dels Minder om virkelige Personer og Begivenheder, saaledes som disse ere opfat-

tede af Folket, dels antagne Tildragelser, hvorigjennem Folkets Tro lader sig tilsyne. Endskjøndt de alle mere eller mindre ere Udtryk for den i Folket levende poetiske Sands, og Poesien altid har haft en væsentlig Indflydelse paa Tilblivelsen af deres indre Form. Optegneren har derfor kun at erindre og gjengive deres Indhold og ydre Tilknýtninger, hvilke sidste nøjagtig maa betegnes. Hvad der i Gjengivelsen af Sagnene kan bevares af Almuens ejendommelige Udtryk, bliver vel altid en Vinding, men er ingen nødvendig Betingelse for Optegnelseens Ægthed og Værd.

Folkeviser og andre helt eller halvt rimede eller verseformede Folke-minder (Remser, Ordsprog o.s.v.) have derimod en bestemt Ordlyd, og Optegnelsen af dem bliver da nødvendigvis en ordret Gjengivelse.

Folkeæventyrene ere en Digting i, hvad man kalder ubunden Stil: de have hverken Rim eller Tonefald; men de have dog baade en bestemt udpræget Stil og, hvor de ere vel bevarede, en meget bestemt Form: de lyde i den gode Fortællers Mund næsten Ord til andet den ene Gang som den anden. Og da Ord og Udtryk i dem ofte ere ældre end det nu brugelige Sprog, tidt endog Fortælleren uforståelige, saa er det kjendeligt, at de væsentlig i samme Form ere modtagne fra en tidligere Slægt. Vi maa altsaa her se til at faa Formen med; men dette har da sine Vanskeligheder. Ved deres Optegnelse bliver det vel næsten umuligt at gjengive dem ordret; thi de gode Fortællere kunne ikke selv skrive dem op, ialfald ikke saaledes som de fortælle dem, og naar Fortællingen skal bevare sit Liv og dermed sin gamle Form, da maa den flyde let og utvungen og kan vist næppe blive til Diktat, uden at Fortælleren derved vil komme til baade selv at tabe Interessen for sin egen Fortælling og at famle efter Udtryk, som ellers laa paa rede Haand, hvorved han da kommer til at meddele den i en langt mindre ægte Form end ellers. For tilnærmelsesvis at naa den ordrette Gjengivelse af en livlig Fortælling, tror Udgiveren af egen Erfaring at turde anbefale den Maade: medens Indtrykket endnu er frisk (og man maa da helst kun have faaet et Æventyr ad Gangen) at nedskrive det hørte, og derpaa atter at lade samme Person fortælle Æventyret, hvorved Optegneren bliver opmærksom paa, hvad han ved Nedskrivningen ikke har faaet med, ogsaa paa Udtryk, som han derved ikke mindedes og derfor maatte ombytte med andre; og ved da paany at eftergaa sin Optegnelse, vil han kunne have Æventyret meget nær som det lød i Fortællerens Mund. En anden Maade er den: at være flere om at høre Æventyret; naar da en af Til-

hørerne har nedskrevet det, vil han, ved at oplæse sin Gjengivelse for de andre Tilhørere, kunne erholde mangen en Berigtigelse.

Endnu kan bemærkes, at man, for at faa gode Optegnelser, gjør vel i at vælge sine Kilder med Omhu. Og dette lader sig ogsaa gjøre. De bedste ere nemlig saadanne enkelte Personer, sædvanlig gamle Koner, der »nu altid have haft Lyst til saadan noget«, og som da gjerne ere bekjendte, om ikke i Egnen, saa dog i Byen eller paa Gaarden, for denne deres Færdighed, og som en Følge heraf ogsaa have haft jævnlig Lejlighed til at holde Hukommelsen vedlige ved gjentagen Fortælling. Saadanne Personer have sædvanlig et stort Forraad; men jo flere Æventyr de kunne, des bedre ere disse sædvanlig bevarede, og des bedre vide de at holde dem ud fra hverandre, hvorimod den, som ej er vant til at fortælle, men som med Nød og næppe kan bringes til at mindes et enkelt Æventyr, sædvanlig kun vil have bevaret dette i en ufuldstændig, tidt med Stumper og Stykker af andre Æventyr blandet og forvansket Skikkelse⁸⁷.

Blandt de mange optegnere, Svend Grundtvig kom i forbindelse med, var der kun få, der indså nytten af og som havde evnen til at kunne gengive traditionsstoffet så nær det mundtlige foredrag, som det nu var muligt. Langt de fleste af hans optegnere tilrettelagde mere eller mindre, hvad de havde fået fortalt eller foresunget.

Svend Grundtvig selv lærte meget af sine bedste optegnere, ikke mindst af Evald Tang Kristensen, der begyndte at optegne i 1867. Samarbejdet mellem de to resulterede i første omgang i at Grundtvig tilrettelagde en viseudgave med titlen *Jydske Folkeviser og Toner samlede af Folkemunde, især i Hammerum-Herred af Evald Tang Kristensen*. Den udkom i 1871, og i efterskriften gør han rede for »den poetisk-historiske betydning af den nye traditjon i og for sig, som kilde til kundskab om den gamle folkedigtnings livsvilkår i de sidste hundertne århundreder. I de forandringer af de gamle viser, som med sikkerhed kunne siges at skyldes folkelig nydannelse i løbet af 17de og 18de århundrede, have vi for øje og på nært hold en fortsættelse af den samme folkepoetiske virksomhed, som er årsagen til, at de gamle viser allerede i 16de årh. forefandtes i folkemunde i en mængde forskellige, ofte væsentlig afvigende skikkelser, der dog alle fra først af må stamme fra enkelte bestemte former, hvori hver enkelt vise først er fremtrådt som en enkelt sangers værk. Denne folkepoetiske virksomhed kunne kun blive i de gamle spor og klæde sine nydannelser i den gamle stil i saadanne kredse, hvor den gamle folkesang vedblev at

være almindelig kendt og brugt, hvor den gamle tid så at sige vedblev at leve (og ikke blot at mindes) ind i det nye tidsrum. Derfor finde vi på Færøerne og i Telemarken indtil denne dag, ved siden af en forbavsende styrke og troskab i mindet, også en overordentlig frodighed i nydannelse, en virksomhed, der vel fornemmelig holder sig til omformning af udtrykkene hvoraf sangeren i den store viseskat, han har i erindringen, ejer et uudtømmeligt forråd, men som dog også benyttes til at bøde på, hvad enten virkelig ved forglemmelse er brudt eller hvad der efter sangerens poetiske følelse synes ham hist og her at fattes. I den egn af Jylland, hvor nu disse mange gamle viser ere fundne i en daglig hendøende tradisjon, der have de vistnok endnu helt det 18de årh. igennem været i almindelig brug, levet i alles mund og minde; og en følge heraf har det været, at den fortsatte folkepoetiske virksomhed også her har været tilstede i meget sen tid og har kunnet vise sin livskraft, endnu efter at bøger og flyveblade i 17de årh. fik indflydelse på den mundtlige tradisjon«⁵⁸.

Oldsagn som folkedigtning

I 1862 blev der et docentur i nordisk filologi ledigt ved Københavns universitet, og da der var to lige kvalificerede ansøgere, nemlig lingvisten K. J. Lyngby og Svend Grundtvig, skulle de begge holde 3 konkurrenceforelæsninger i foråret 1863. Dommerkomitéens flertal indstillede Lyngby og et mindretal Grundtvig. Ministeriet besluttede imidlertid at ansætte dem begge som ekstraordinære docenter i faget nordisk filologi.

Ved konkurrencen forelæste Svend Grundtvig over »den nordiske oldtids heroiske digtning i dens totalitet, en udsigt over dens væsen og dens kilder, dens indhold, dens form og dens idéer«⁵⁹.

Før Svend Grundtvig havde man betragtet denne fællesgermanske oldtidsdigtning som en blanding af myte og historie, og derved havde man »ikke fastholdt dennes væsensbestemmelse som digtning eller man har undervurderet denne digtnings poetiske skaberkraft.« Grundtvig fremhæver, at »vor heroiske digtning er sand poesi«, og som sådan kan den ikke være en blanding af myte og historie. Den er derimod »en organisk enhed, der ikke således lader sig opløse [...] den heroiske digtning er i alle måder et mellemlid imellem myte og historie. Det er den for det første ved sine æmner, heltesagnene, der træde i en forhistorisk histories sted; den er det for det andet ved sin

digleriske karakter, der anviser den sin plads imellem den myliske og den historiske digtning; den er det for det tredje ved sin lilblivelseslid, der falder imellem mytedigtningens og den historiske digtnings, og den er det for det fjerde derved, al det heroiske som tankebestemmelse ligger imellem myle og historie⁶⁰.

Den heroiske digtning bør befragles »som en hel – ingen ved hvor lang – lidsalderens poetiske produktion, som en literatur – således må vi, trods dette ords oprindelse, i mangel af el bedre udtryk benævne den, skønl den i sin egen lid var uskreven, blev til uden pennens hjælp, fødtes på skjaldens tunge og levede i folkenes minde; – og den rette synsmåde for en sådan literatur er da naturligvis den literære. Befraglet som en literatur, lige mærkelig ved sin egen beskaffenhed og ved sin historiske plads i liden og udviklingen, som sådan er den heroiske digtning da i sig selv en historisk kendsgerning, af langt større betydning, end det vilde være, om vi med årstal og datum kunde bestemme alle sagnheltenes fødsel og død⁶¹.

Svend Grundtvig kalder altså sin egen synsmåde på den heroiske digtning for literær – »i mangel af el bedre udtryk«. Den er imidlertid helt i overensstemmelse med hans grundsyn på al folketradilion, og den er således en del af det, vi har kaldt hans folklørislisle arbejdsmelede.

I 1847 kaldle Svend Grundtvig oldliden for »den folkemythiske lidsalder« og middelalderen for »den folkepoetiske«. Langsomt arbejder han sig frem til en mere nuanceret opfallelse af oldlidens og middelalderens »poetiske literatur«. I sine forelæsninger fra 1863 understreger han, al oldsagnene, der er forudsællningen for det engelske og tyske epos samt for middelalderens kæmpeviser, »får en senlral stilling i den hele folkestammes poetiske literatur. Dens videnskabelige behandling bliver derfor nødvendig til forståelse af hele vor stammes og dens enkelte grenes og folks åndsliv fra dets ældste til dets nyeste yllringer. Den alsidige videnskabelige bearbejdelse af dette æmne fører da til drøflelsen af en stor mængde spørgsmål af forskellig arl. Blandl disse er også el *mylologiske*: om denne folkelige hedenoldsdigtnings forhold til el religiøse, om den sig i den udtalende guds- og verdensanskuelse og dennes forhold til den i de præleslige myler fremlrædende hedenske troslære. Blandl de *historiske* spørgsmål, der kræve besvarelse, er da også el om diglningens og dens enkelte deles forhold til den virkelighed, hvorfra den lånte sit stof og sin farve;

men dette spørgsmål vil da stille sig ganske anderledes fra et literært end fra et rent historisk synspunkt. Dels *literærhistoriske*, dels *sagnhistoriske* ere de utallige spørgsmål om digtningens egen udvikling og omdannelse, om de enkelte digtes og digtkredses, sagn- og sagnkredses plads i udviklingen og deres forhold indbyrdes, om deres forskellige fødeegne og om digtningens eller de i den indeholdte sagns vandringer og udbredelse. Også en række *æstetiske* spørgsmål opstå og kræve besvarelse: om digtningens indre bygning, om dens stil i sin almindelighed og i dens forskellige afarter: dens stundom mere episke, stundom mere lyriske, også tør man vel sige: dens mere dramatiske fremtrædelsesformer, om de i digtningen forekommende karakterskildringer med mere. At også, hvor vi endnu have selve digtningen eller dele af den i verseform, dens rytmiske og *sproglige* karakter kræver den nøjeste undersøgelse, og at dennes resultater igen få indflydelse på andre punkter, såsom til at bestemme de enkelte digtes eller digtkredses relative alder, er en selvfølge⁶².

Det er en oversigt over Svend Grundtvigs folkloristiske arbejdsmetode anvendt på den heroiske digtning.

Filologi og folkemindevidenskab

I 1863 holdt Svend Grundtvig sin første forelæsning som docent ved Københavns universitet⁶³, og han indledte den med at definere faget nordisk filologi: »det er videnskaben om det nordiske folks hele åndsliv gennem alle tider og i alle ytringsformer, således som dette folks ånd har åbenbaret sig og endnu åbenbarer sig både i selve sproget – ordet, logos, åndens umiddelbare udtryk – og i folkets tro og digtning, i dets sædvane og dets hele liv«.

Af denne definition fremgår det, at det fag, der ved Københavns universitet siden 1955 betegnes Nordisk folkemindevidenskab i virkeligheden blev indført som akademisk studium i 1863. At Svend Grundtvig ikke i sin definition anvender ordet folkeminder er helt i overensstemmelse med hans tidligere praksis, idet han kun anvender dette ord, når han henvender sig til befolkningen. Ordet folkeminder indgår ikke i Svend Grundtvigs videnskabelige terminologi.

Om den nordiske filologi siger Svend Grundtvig, at den skal være »det nationales videnskab, der indeholder forklaringen af alt hvad

der er ejendommeligt for hele den af det givne folk udviklede videnskabelighed. Denne plads må den græske filologi indtage i en genopvågnet græsk videnskabelighed; hos et nordisk folk kan alene den nordiske filologi indtage denne plads.« Dette synspunkt uddyber han:

»Ethvert menneske födes med den opgave til den höjeste fuldkommenhed at udvikle den hele i ham liggende åndelige mulighed. Denne mulighed er ikke ens for alle: hver menneske födes med en for ham *ejendommelig* åndelig mulighed, hvis virkeliggörelse er hans personlige livsopgave; det for ham særegne bör under udviklingen således komme til sin ret, at menneskeindividet bliver ikke alene et eksemplar af slægten, men en egen *personlighed*.

Hvad der gælder om hvert enkelt menneske gælder også om hvert enkelt *folk*; ti det enkelte menneske er, bestemt som ånd, ikke umiddelbart et led af menneskeslægten, men af et enkelt givet folk; folket (nationen) er altså det åndelige mellemled mellem menneskeheden og det enkelte menneske. Ethvert folk har da sin *særegne* åndelige mulighed, som det er dets opgave at udvikle, således at det almenmenneskelige åndsindhold i ethvert enkelt folk udfolder sig i en for det ejendommelig form, udvikler sig til en egen folkelig personlighed: *nationaliteten*.

Menneskeslægten består altså af en række af sådanne folkelige personligheder, hver med sit eget tungemål, sin egen åndsretning, sin egen livsanskuelse, sin egen bestemmelse. *Det almenmenneskelige træder overalt kun op i folkelig form*. En sådan folkelig personlighed var den græske, en anden den romerske, og til disse nationaliteter må henføres alt hvad der udmærkede disse folk og som har skænket dem historisk udødelighed.

En folkelig form af det almenmenneskelige, og kun *én* sådan er *vor egen*: kun igennem den komme vi i levende forhold til det almenmenneskelige, og kun igennem den indtræde vi i levende vekselvirkning med andre nationaliteter. I samme grad som vi igennem vor egen folkelighed have tilegnet os det almene, således som dette i den har fundet og har måtte finde sit udtryk, i samme grad blive vi i stand til at genkende, opfatte og nyde dette almene, således som det fremtræde hos andre folk.«

Klarere end i denne iøvrigt hidtil oversete og upublicerede forelæsning har Svend Grundtvig ikke ytret sig om den videnskab, han i Danmark er grundlæggeren af.

Efterskrift

Svend Grundtvig er en rigt facetteret forsker. Trods sin begribelige afhængighed af den tid og det miljø, han virkede i, har han formået at skabe og ikke mindst at demonstrere en folkløstisk arbejds metode, som videreudviklet af den finske skole blev den dominerende i Norden, indtil von Sydow søgte at sætte en anden i stedet. Men Svend Grundtvigs metode rækker langt videre end det snævert historisk-geografiske aspekt, idet han samtidig understreger hvor væsentligt det er at studere traditionerne som levende organismer, der præges af skiftende tider og miljøer gennem traditionsbærerne. Dette grundsyn kom til at spille en afgørende rolle for Axel Olriks arbejds metode, ligesom det senere kom til at gøre det for von Sydows teoretiske overvejelser over traditionens biologi og funktion samt over traditionsbærernes betydning.

Svend Grundtvig er snarere *traditionsforsker* end *folkemindeforsker*, for så vidt som det er traditionen som tradition han først og fremmest analyserer i sine videnskabelige studier og forelæsninger ved Københavns universitet.

Vil man vurdere Svend Grundtvig som forkæmperen for folkeminderne som et væsentligt aktiv i samtidens nationalromantisk orienterede kulturliv må man gå til hans folkelige virke.

Vil man derimod vurdere Svend Grundtvig som *traditionsforsker* – og det er det vi har villet gøre her – må man gå til hans vise-studier og til hans universitetsforelæsninger. Det er dér, man ser hans folkløstiske arbejds metode i funktion.

Og der er ingen tvivl om at Svend Grundtvig som *traditionsforsker* er langt forud for sin tid. Som *folkemindeforsker* er han derimod stærkt tidsbunden.

NOTER

- (1) Litteratur om Svend Grundtvig: Inger M. Boberg i *Folkemindeforskningens historie i Mellem- og Nordeuropa* (1953; Danmarks Folkeminder nr. 60) 168–79; Marius Kristensen i *Dansk Biografisk Leksikon* (1936) 382–85; R. Bergström: »Svend Grundtvig«, i *Svenska Landsmålen* VII:1 (1886–92) 15–30; Iørn Piø: *Folkeminder og traditionsforskning* (1966) spec. 13–15 og Eske K. Mathiesen: »Svend Grundtvig og folkedigtningen«, i *Folkeminder* 11 (1965) 48–56; Knut Liestøl er den eneste der har søgt at beskrive Svend

Grundtvigs folkloristiske arbejdsmetode, »Omkring Svend Grundtvigs folkloristiske metode«, i *Festskrift til L. L. Hammerich* (1952) 172–78; Svend Grundtvig som viseforsker, se Erik Dal: *Nordisk folkeviseforskning siden 1800* (1956), spec. 66–79 og S. B. Hustvedt: *Ballad Books and Ballad Men* (Cambridge, Mass. 1930) – Hustvedt skriver også om den betydning Svend Grundtvigs studier havde for F. J. Child som viseforsker og viseudgiver (p. 241–335: »The Grundtvig-Child Correspondence, The Grundtvig-Child Index of English and Scottish Popular Ballads«); Laurits Bødker har skrevet om Svend Grundtvigs brug af ordene *folkeviser* og *kæmpeviser*, »Folkeviser. Et bidrag til terminologiens forbiistring«, in *Folkloristica festskrift till Dag Strömbäck* (Uppsala 1960) 273–82. – (2) MS (DFS 169 C): Ansøgning, dateret 20.10.1854, til Københavns Universitet. – (3) *Skribenten Nik. Fred. Sev. Grundtvigs litteraire Testamente* (1827). – (4) R. Bergström op. cit. 15. – (5) *Dansk Biografisk Leksikon* VIII (1936) 378. – (6) *Engelske og Skotske Folkeviser fordanskede ved Svenn Grundtvig* (1842–46). Ed. Kai Friis Møller (1942). – (7) *Dansk Folkeblad* 8.12.1843, 184. – (8) *Dansk Folkeblad* 29.12.1843, 197–98. – (9) *Dansk Folkeblad* 5.1.1844, 205. – (10) *Dansk Folkeblad* 5.1.1844, 209.

(11) *Engelske og Skotske Folkeviser* (1942) 318–19. – (12) Op. cit. 327–28. – (13) Op. cit. 328. – (14) Februar 1847: *Plan til en ny Udgave af Danmarks gamle Folkeviser af Svend Grundtvig*. – (15) Carl S. Petersen: »Fra Folkevisestrøden«, i *Danske Studier* 1905, 77. – (16) September 1847: *Prøve paa en Udgave af Danmarks gamle Folkeviser for Samfundet til den danske Litteraturs Fremme ved Svend Grundtvig. Andet Oplag, med Aftryk af Planen samt nogle Tillægsbemærkninger*. Fotografisk genoptrykt i DgF I (fotografisk genoptryk 1966). – (17) Op. cit. 25. – (18) Op. cit. 23. – (19) Op. cit. 23–24. – (20) Op. cit. 24.

(21) Op. cit. 25. – (22) Op. cit. 25. – (23) Svend Grundtvig: *Elveskud* (1881) 1. – (24) *Prøve paa en Udgave* op. cit. 20. – (25) *Elveskud* op. cit. 3. – (26) Jf. op. cit. 91. – (27) Johannes Steenstrup: *Vore Folkeviser fra Middelalderen* (1891) 1–2. – (28) *Danske Kæmpeviser og Folkesange fra Middelalderen* (1867) VIII. – (29) *Elveskud* op. cit. 2. – (30) Op. cit. 4.

(31) Op. cit. 94. – (32) DgF II, p. V. – (33) DgF II, p. V–VI. – (34) DgF II, p. V. – (35) DgF III, p. XIV–XV. – (36) DgF II, p. V. – (37) MS (DFS 32): »Folkeviser-Registrant. Gamle danske viser. II. Kæmpevisens efterklang, A. Bibelske, gudelige og moralske viser. Nr. 1–65, B. Verdslige viser. Nr. 1–83, C. Historiske viser. Nr. 1–42.« Jf. Nils Schiørring: *Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang*, I–II (1950). – (38) MS (DFS 32): »Folkeviser-Registrant. Gamle danske viser. I. Skæmteviser. Nr. 1–126«. – (39) Jf. Iørn Piø: *Skillingsviserne om Christiansborg Slotsbrand 1884* (1959) 9–10. – (40) *Elveskud* op. cit. 3.

(41) Jf. f.eks. DgF II, p. 49. – (42) *Prøve paa en Udgave* op. cit. 37–38. – (43) Op. cit. 38. – (44) MS (DFS 169 A): Udtalelse, dateret 17.7.1867, til »Udvalget for Folkeoplysningens Fremme«. – Til folkeligt brug har Svend Grundtvig to gange publiceret ballader, han har restitueret: *Danske Kæmpeviser og Folkesange fra Middelalderen fornyede i gammel Stil* (1867, 2. ed. 1883) og *Danmarks Folkeviser i Udvalg* (1882). – (45) Bergström op. cit. 23.

– (46) MS (DFS 169 C): Ansøgning, dateret 19.6.1862, til Københavns Universitet. – (47) *Gamle danske Minder I* (1854) 3. – (48) *Gamle danske Minder III* = Danske Folkeminder (1861) IV–V. – (49) En oversigt over alle Svend Grundtvigs indsamlere findes i Svend Grundtvig: *Danske Folkesagn 1839–83*. Ed. Hans Ellekilde, II (1948; Danmarks Folkeminder nr. 53) 224–53 and 301–03. – (50) MS (DFS 90–98): »Folkesagn«.

(51) MS (DFS 99–102): »Folketro«. – (52) MS (DFS 103): »Folkeskik«. – (53) MS (DFS 113): »Ordsprog og mundheld«. – (54) MS (DFS 114): »Gaader«. – (55) MS (DFS 104–110): »Lege, rim og remser«. – (56) MS (DFS 72): »Danmarks Folkeeventyr. Registrant. Nr. 1–135; MS (DFS 73–75): »Registratur over Danske Folkeeventyr, Fabler og Skæmtesagn. 1856«. MS (DFS 76–87): »Eventyr, skæmtesagn og dyrefabler«. Afskrifter«. – Jf. Astrid Lunding: »The System of Tales in the Folklore Collection of Copenhagen«. *FF Communications* No:2 (Helsinki 1910). – (57) *Gamle danske Minder I*. 2. ed. (1861) 240–43. – (58) *Jydske Folkeviser [I]* (1871) 374–75. – (59) *Udsigt over den nordiske oldtids heroiske digtning. Tre forelæsninger af Svend Grundtvig* (1867) 1–2. – (60) Op. cit. 5–6.

(61) Op. cit. 15. – (62) Op. cit. 17–18. – (63) MS (DFS 183).

Forkortelser

DFS = *Dansk Folkemindesamling* (København). – DgF = Svend Grundtvig, Axel Olrik, Hakon Grüner-Nielsen, Karl-Ivar Hildeman, Erik Dal & Iørn Piø (ed.): *Danmarks gamle Folkeviser I–X* (1854–1965; fotografisk genoptryk 1966).

Iørn Piøs afhandling om Svend Grundtvig vil også blive publiceret på engelsk i *Biographica* (Festskrift til Jouko Hautala) = Arv 1969/1970 Uppsala 1971.

(Red.)

Mindre bidrag

HENRIK STEFFENS' GOETHE-FORELÆSNINGER I 1803.

Af Henrik Steffens' forelæsninger ved Københavns Universitet 1802-04 – som »tolereret Docent« – er kun den filosofiske og den empirisk-fysiske række i vintersemestret 1802 optaget i den officielle Catalogvs Praelectionum. Hans æstetisk-litterære foredrag, eller med Grundtvigs ord i 1815 »et frit Kollegium over Goethes Poesier«¹, er påbegyndt midt i hans første vintersemester. I den københavnske Adresse-Avis meddeler Steffens: »I Dag (Løverdagen den 26 Martz) begynder mine offentlige Forelæsninger over Göthes Poesier«². De indstilledes på grund af sygdom den 21. april, men genoptoges i sommersemestret den 4. maj³. Disse æstetiske forelæsninger var i modsætning til de filosofiske dårligt besøgt, og der gik ikke ry af dem i København: selv Grundtvig, der ellers på denne tid var stærkt æstetisk interesseret og levede med i litteraturanmeldelserne og prisopgaverne, blev først ved en tilfældighed opmærksom på dem⁴.

Steffens' æstetiske forelæsninger i 1803 er kun sparsomt omtalt i Steffens-forskningen⁵, dels fordi man véd så lidt om dem, dels fordi Steffens i sin iøvrigt meget udførlige selvbiografi *Was ich erlebte* ikke kommer ind på dem, antagelig fordi de ingen almindelig opmærksomhed vakte. Grundtvig skriver herom i et brev til Steffens i 1844 efter at have læst selvbiografiens 5. bind:

»Du nævner i dine Livs-Erindringer slet ikke de Foredrag, du i Foraaret 1803 holdt over »Goethes Poesier«, men skjønt de ingen Opsigt gjorde og besøgte kun meget tarvelig, var det dog dem, der gjorde Grundindtrykket paa mig og vist paa flere«⁶.

I sine *Brage-Snak*-forelæsninger trykt samme år vedkender Grundtvig sig offentligt sin gæld til Steffens' æstetiske kollegium:

»... jeg hørde selv hans Foredrag om »Poesien«, som han vel synes at have glemt, siden han ikke nævner dem mellem hans »Oplevede«, men som jeg dog aldrig glemmer, da de brød Isen til alt det *Poetiske*, jeg har oplevet ...«⁷.

De 9 indledningsforelæsninger til den første filosofiske række var ifølge Steffens' senere fremstilling i selvbiografien overmåde velforberedt, nedskrevet i alle enkeltheder og gennemlæst mange gange før fremførelsen. De blev trykt i 1803, men blev ingen salgssucces. I den mundtlige udgave vandt de efter Steffens' egen overbevisning bifald, fordi de ikke udtrykte en kold lære, men en varm stemning, de var »der gewaltsam hervorquellende Strom eines inneren Lebens, mühsam durch besonnene Ueberlegung zurückgehalten«, deres retoriske form var ingen tilkæmpet kunst, men udbrud af Steffens' natur, »die Fülle eines überschwellenden Daseins, welches sich unwillkürlich ergoss«⁸. Ved det 5. eller 6. indledningsforedrag havde Steffens glemt sit manuskript, men da han følte sig i stand til at klare sig uden sine pa-

pirer, talte han frit og fandt, at forelæsningen derved blev tydeligere, livligere og bedre end de foregående tekstbundne. Fra nu af talte han altid uden manuskript. De følgende filosofiske og æstetiske forelæsninger blev således ikke nedskrevet af Steffens. Oplysninger om dem må søges i tilhørernes notater.

Blandt de få, der fulgte de æstetiske forelæsninger, var Oehlenschläger og Grundtvig. Af deres spredte bemærkninger kan man rekonstruere nogle af Steffens' synspunkter. På sine gamle dage skal Steen Steensen Blicher have antydnet, at også han havde hørt Steffens, da han i sommeren 1803 kom fra Falster til København, men Blicher har ikke efterladt sig notater herom, og der er ikke vidnesbyrd om Goethe-forelæsningerne i hans forfatterskab⁹.

Oehlenschlägers ytringer om Steffens' Goethe-gennemgang i de langt senere skrevne *Erindringer* indskrænker sig til nogle almene vurderinger uden citater eller enkeltheder. Det er uvist i hvor høj grad Steffens har influeret Oehlenschlägers opfattelse af Goethes værker.

Derimod indgår nogle af Steffens' udtalelser i Grundtvigs dagbøger og litterære optegnelser fra hans studentertid i København. Samlet giver disse citater og referater, så korte og fattige de end er, dog et vist indtryk af hvad Steffens i 1803 sagde om poesi og æstetik og om Goethe. I et selvbiografisk tilbageblik i 1815 skriver Grundtvig om Goethe-forelæsningerne:

»Det klang mig rigtig nok heel underligt om den subjektive og objektive, den antike og moderne Poesie; jeg ansaae det alt for Snak, men det morede mig, jeg skrev Indholden op, naar jeg kom hjem og slog mig i Anmærkninger til Ridder paa, hvad jeg ikke forstod. Jeg lod det alt staae ved sit Værd, men gjorde dog den Slutning, at der maatte være en anden Poesie til end den jeg kiendte, som nok var værd at kiende«¹⁰.

De anmærkninger Grundtvig nævner er desværre ikke bevaret, men de har sikkert været i samme stil som hans bemærkninger til de filosofiske forelæsninger i dagbogen den 13.-18. december 1802¹¹, ikke egentlige forelæsningsnotater, men nedskrifter af enkelte prægnante eller provokerende udtalelser eller interessante paradokser, kommenteret ironisk-overlegent. Først senere nåede Grundtvig til forståelse af hvad Steffens havde sat i gang hos ham. I et brev til B. S. Ingemann den 26. november 1824 erklærer Grundtvig ligefrem, at »min historisk-poetiske Virksomhed i Grunden kun er en Fortsættelse af hans 1803«¹². I en Mands Minde-forelæsning den 26. september 1838 omtaler Grundtvig Steffens' bedømmelse af

»de navnkundige Digtere, Lovprisningen af Shakspeare og Cervantes, Goethe, Tieck og Novalis, som jeg slet ikke kjendte, Lovprisningen fra saa veltalende Læber og med en Begejstring, der hjemlede sig selv en Stemme om Begejstring, den maatte nødvendig spænde min Opmærksomhed, og det saa meget mere, som Steffens med det samme brød Staven over det meste af, hvad man her inde kaldte høj Poesi, og som jeg selv havde fundet højest kjedsommeligt . . .«¹³.

Året efter, i 1839, vender Grundtvig i nogle selvbiografiske kommentarer til en artikel om sig selv i *Conversations-Lexikon der Gegenwart* (II, 1839) tilbage til sin studentertids to eneste bemærkelsesværdige begivenheder: venskabet med P. N. Skougaard og hans »Fornøjelse af de Steffenske Forelæsninger, især den

over »Goethes Poesier« i Foraaret 1803, den eneste Forelæsning, jeg virkelig har hørt«. Videre udtaler Grundtvig her,

»at den *Steffenske* Anskuelse af Livet og Poesien, Naturen og Historien forekom mig høist latterlig, men hans Liv og Veltalenhed greb og fængslede mig ligefuldt, og den saakaldte »højere Poesi«, som jeg hos vore Digtere fra Halvfemtserne havde fundet udstaaelig, turde jeg dog nu ei bryde Staven over, før jeg lærde at kiende *Goethe* og *Schiller*, *Tieck* og *Novalis* og fremfor Alt *Shakspear*, der havde mægtet at henrive saa mægtig en Aand, som jeg fandt, *Henrik Steffens* i alle Tilfælde var«¹⁴.

Disse to steder giver en oversigt over hvilke andre digtere Steffens inddrog i sin gennemgang af Goethe. Han har beskæftiget sig med den tyske romantik i almindelighed og har trukket linjer tilbage til renæssancen.

En samtidig optegnelse fra Grundtvigs hånd viser den forvirring Steffens kastede ham ud i. I en litterær udtogsbog fra den første Egeløkke-sommer, dateret den 11. juli 1805, opsamler Grundtvig ældre antegnelser om sin læsning foran. Af dem fremgår det, at Grundtvig den 30. marts 1803 – fem dage efter Steffens havde påbegyndt sine Goethe-forelæsninger – undrer sig over, at han ikke mere kan nyde viddet i en visesamling fra 1798 af J. C. Tode, fordi hans »Begreber om Poesi ere blevne saa saare forplumrede paa Steffens's Kollegium – over Goethes Poesier«¹⁵. Steffens må have demonstreret den nyere skoles æstetik på Goethes digtning.

Det er af Grundtvigs notater tydeligt, at Steffens har holdt fast ved den romantiske opfattelse af poesi og af geniet, som han havde fremlagt i de trykte indledningsforelæsninger, især de to sidste.

Distinktionen mellem den subjektive og den objektive eller den moderne og den antikke poesi, som Grundtvig refererer i den ovennævnte udtalelse fra 1815, er således allerede fremsat i den 8. indledningsforelæsning¹⁶. Kategorierne, der kan stamme fra Schillers afhandling fra 1795–96 *Über naive und sentimentalische Dichtung*, har naturligt kunnet bruges til en bestemmelse af Goethes og romantikernes digtning.

Herudover har Steffens holdt et opgør med det 18. århundredes normative æstetik, i fortsættelse af den dristige karakteristik i den 9. indledningsforelæsning af geniet som den der spotter de blotte klogskabsregler og ikke kan bedømmes efter samtidens regler¹⁷. Den 23. maj 1804 skriver Grundtvig i sin dagbog i en betragtning over Holbergs latinske epigram III.XIV:

»Udskelder Poeten Prosodiens Opfinder som den der lagde Baand paa Sjeniet – omtrent som Steffens talte om de æsthetiske Lovgivere –«¹⁸.

Måske har det hos Steffens været i forbindelse med Goethes ridderdrama *Götz von Berlichingen mit der eisernen Hand* 1773, som Grundtvig siden i sin *Verdenskrønike* 1812 nævner i netop denne sammenhæng:

»I sin Gøts med Jernhaanden reiste han Riddertiden et prægtigt Mindesmærke, og spottede i dets Bygning alle de Regler, Man havde udtænkt for Dramaet, i det Man gik ud fra den bagvendte Mening, at Digteren skulde have til Øiemed, ei at fremstille et tro, livligt Billede af Tid og Idrætter, men at sammensætte et Gøglespil, som kunde være til Øienslyst og Roskab for aandelige Lediggængere«¹⁹.

Hvilke værker af Goethe kan Steffens have gennemgået?

Han har antagelig behandlet »*Die Leiden des jungen Werthers*« 1774, som Grundtvig flere gange i sine ungdomsskrifter hentyder til, dog uden at referere til Steffens²⁰. En Steffens-ytring om Ossian-sangene, citeret af Grundtvig i en udtogsbog påbegyndt i 1806, kan eventuelt hidrøre fra Werther-gennemgangen, da Goethe som bekendt lader Werther læse Ossian for Lotte den aften hvor de skilles for bestandig:

»Jeg erindrer at Steffens frakendte de ossianske Klager Dignavnet, og kaldte dem en Potenz Sentimentaliteten selv havde skabt sig —«²¹.

Også Goethes kunstnertragedie *Torquato Tasso* 1790 har været omtalt. Her synes Steffens at have fremført den ægte romantiske tese, at den sande digter, der har hjemme i poesiens evige rige, i sin holdning til det jordiske, »Eksistensen«, må være præget af en vis sygelighed. Grundtvig citerer den 11. marts 1805 i sin dagbog en længere passage af Steffens herom:

»Jeg erindrer at Steffens udlod sig om denne Punkt omtrent saaledes En vis Sygelighed der saavel yttre sig i Poesiens Død som i dens Fødsel, udgjorde det væsentlige hos Tasso: Poesien var alt forsvunden da Han traadte frem, men havde som den stedse gjør, efterladt sin Skygge i Konsten, i et betydningsfuldere Liv. Tasso vilde slutte sig til den svundne Old, men hans Aand manglede den fornødne Kraft, og hans Bestræbelser for at vække Poesien, bragte ham i Strid med Poesiens end tilbageværende Skygge — Han svævede saaledes isoleret om i den svundne og værende Old uden at finde nogen fast Punkt, og da Han endelig ved Kjærlighed troede at knytte sig til Eksistensen potenserede sig just derved hans Strid, thi Gjenstanden for hans Kjærlighed var en Prindsesse. Han skuede med Rædsel den uhyre Afstand som skilte Dem, Han havde ey Kraft til, som Bokkas, at trodse Frastanden, og maatte saaledes bukke under for sin Liden-skab —«²².

Den adskillelse mellem »poesi« som en livsanskuelse og livsfølelse og »kunst« som det ufuldstændige ydre aftryk heraf, der senere skulle blive så vigtig i Grundtvigs poetik, kan således være inspireret af Steffens' Goethe-kollegium. Et halvt år efter, den 10. september 1805, erindrer Grundtvig i en dagbogsafhandling om poesiens væsen »hine Steffens's Yttringer, at *Poesien nødvendig maae yttre sig som opponerende mod Eksistensen, og at en vis Sygelighed maae karakterisere den begyndende Digter*«²³.

Goethes store roman *Wilhelm Meisters Lehrjahre* 1795–96 læser Grundtvig ifølge en dagbogsnotits fra den 2. juni 1803 i tilknytning til Steffens foredrag:

»Denne hele Roman har interesseret Mig meget, dog især dens sidste Del. — *En skøn Sjels Bekendelser* var, hvad Jeg mindst morede mig med, og som Jeg mindst gad tænkt over. Har Jeg ingen anden Nytte havt af Steffens's Kollegium — over Göethes Poesier — maae Jeg dog takke ham for denne behagelige Lektüre«²⁴.

Notitsen siger dog mere om Grundtvig end om Steffens.

Goethes *Faust* spiller ingen rolle i Grundtvigs forfatterskab, og han har heller ikke i sin ungdom refereret Steffens for udtalelser herom²⁵. Men det er givet, at Steffens har talt entusiastisk om *Faust. Ein Fragment* 1790, som han læste, straks da den udkom. Oehlenschläger beretter i sine erindringer:

»Goethes *Faust*, hans mest filosofiske Værk, var ogsaa Steffens's Yndlingsdigt, og han sagde fortræffelige Ting derover. Steffens's egen poetiske Aand viste sig allerede her i et filosofisk Klædebon . . .«²⁶.

Et hovedbegreb i Goethe-forelæsningerne har antagelig været den dybe og sande naturanskuelse hos Goethe. Grundtvig har ikke oplyst i hvilke forbindelser Steffens har bragt det på tale. Selve ordet »naturanskuelse« anvendes ikke direkte af Steffens i de trykte indledningsforelæsninger, men han fremhæver der gang på gang, at »den indvortes Anskuelse« af alt som en helhed danner forudsætningen for hans naturfilosofi, i den 6. forelæsning fraskriver han den blot empiriske naturforsker muligheden for at nå til »den intellektuelle Anskuelse af Naturens evige Liv«, og han taler i den 8. om »den bestemte Anskuelse af Historiens og Naturens fælles Oprindelse af den immanente Guddom«²⁷. For Steffens var Goethe ikke blot digter, men også naturfilosof: han tilegnede Goethe sin bog *Beiträge zur innern Naturgeschichte der Erde* 1801 og brevvekslede samtidig med ham om naturfilosofiske emner.

Desværre har Grundtvig ganske misforstået dette Steffenske udtryk. I dagbogen for den 20. maj 1804 mener Grundtvig således at finde »den sande Natur-Anskuelse« i en filantropinistisk roman, hvori der dog hverken er naturfilosofi i Steffens betydning eller overhovedet naturbeskrivelse og naturfølelse; muligvis bruger Grundtvig ordet om den naturlige opdragelsesmetode, som forfægtes af en person i bogen²⁸. Den 25. maj samme år identificerer Grundtvig i en dagbogsafhandling om den historiske roman som genre »dyb Natur Anskuelse« med »Hverdags Ting« anbragt i frapperende kombinationer²⁹. Med andre ord: Grundtvig har slet ikke forstået Steffens og forsøger derfor på egen hånd at fortolke ordet. I dagbogen den 24. februar 1805 må Grundtvig modstræbende erkende, at »Sjeniet er sig selv en Lov og ey kan dømmes uden af Den som har dybere Naturanskuelse end Han«³⁰. Først i september 1805, i dagbogsafhandlingen om poesiens væsen, går det op for Grundtvig, hvad Steffens i foråret 1803 mente med naturanskuelse. Grundtvig tager udgangspunkt i den simple naturanskuelse hos Goethes Werther, da han (ifølge romanens optegnelse af 26. maj 1771) sidder og tegner naturen af uden at bearbejde eller stilisere den. Hvis dette er en scene, som Steffens har gjort opmærksom på, kan det være i den forbindelse, at han har ladet falde en bemærkning om, »at den halvkultiverede skal røres udenfra indad«³¹, altså en opfordring til digterne om objektivitet og plastisk gengivelse af virkeligheden i forkyndelsen af den nyere skoles lære. Grundtvigs sluttelige definition af naturanskuelse her kommer, også i det sproglige, til at lyde ganske Steffensk:

»Den rene Naturanskuelse bestaaer da i Evnen til med det indre Øye og Øre at skue Naturens Myther, og høre dens hemmelige Toner, som forraader en højere Betydning end den, der træder frem for den almindelige Sands«³².

Steffens har utvivlsomt været en stor beundrer af Goethe. Han har engang i sine forelæsninger – i en desværre ukendt sammenhæng – erklæret, at Goethe i sine værker har »reyst sig selv et evigt Mindesmærke hvilket Han selv omsvæver lig en besjelet Sarkofag«, et udtryk, som Grundtvig i dagbogen

for den 8. marts 1805 med direkte henvisning til Steffens overfører til Dante og *Den guddommelige Komedie*³³.

Men Steffens har også kritiseret Goethes senere udvikling, principielt og skarpt, ud fra sin egen romantik. Den modne Goethe har nemlig, som Steffens ser ham, i erkendelse af menneskets begrænsning forsonet sig med tilværelsen, »Existensen«, og derved givet afkald på længslen efter det ideale. Denne Steffenske karakteristik gjorde et uudsletteligt indtryk på den unge Grundtvig, som også – men ud fra sin kristne tro – måtte afvise Goethes forsoning med eksistensen som en illusion. Ikke mindre end fire gange mellem 1804 og 1807 har Grundtvig citeret Steffens for dette Goethes syndefald som sand digter:

26. maj 1804: »... Steffens siger, at Göthe sammensatte den Existens, han forsonede sig med, af de enkelte ædle Træk, der fandtes hos forskellige Individuer ...«³⁴.

1804 (?): »En filosofisk æstetisk Docent sagde fordom at den Existens Göthe ved sin Digterepokes Slutning forsonede sig med var ikke den virkelige, men en ny sammensat af de enkelte ædle Træk hos de forskellige Individuer«³⁵.

11. sept. 1805: »Goethe – siger Man – har forsonet sig med Eksistensen ...«³⁶.

Juni 1807: »Det er vel umuligt for Digteren, at hæve sig til et uafbrudt højere Liv, og han øiner da kun een Havn, som Steffens saare passende kaldte Forsoning med Tilværelsen«³⁷.

En følge af Goethes forsoning med eksistensen har ifølge Steffens været, at han bevægede sig bort fra poesien og det der bar præg af det evige og endte i en harmonisk og fuldendt kunst inden for endelighedens sfære. Årsagen til Goethes resignation lå for Steffens i, at Goethe ikke havde placeret sig tæt nok op ad antikken, den tid, da poesien efter Steffens' syn på historiens gang i den 7. indledningsforelæsning³⁸ blomstrede mest:

»Han sluttede sig ikke tæt nok til Oldtiden, siger Steffens ... Steffens ... siger, at Goethe staaer paa Konstens højeste Spidse, men er død for Poesien, fordi Hans Sluttelse til de Gamle ey var tæt nok ...«³⁹.

Steffens' ord synes at give genlyd i Grundtvigs dom over Goethe i *Verdenskrøniken* 1812:

»Goethe selv vilde gaa en Middelvei, laane det Jordiske en højere Glands og saa indbilde sig, at det saaledes blev tilfredsstillende; hans senere Værker ere, fra Konstens Side, Mesterstykker, men dyrekøbt er deres Runding ...«⁴⁰. Endnu to Steffens-henvisninger hos Grundtvig, som kan sigte til Goetheforelæsningsne, skal medtages for fuldstændigheds skyld:

»... det var mig en Lyst at læse *Holberg* og *Wessel*, som Steffens ogsaa kaldte Mestere i deres Slags«⁴¹.

»Den unge Digter gjør ei vel i at nedsætte Evald, thi Nedsætning er det, naar han paastaar, *Balders Død* er i sydlig Dragt. – Dog det er Steffenismus«⁴².

Det er kun spinkle oplysninger, der lader sig samle sammen om Steffens' Goethe-forelæsninger. Hovedvidnet Grundtvig er i de samtidige optegnelser

ironisk og vrangvilligt indstillet og har tydeligt nok kun forstået enkelte ting, som han vender tilbage til gang på gang. Men dette er ikke nødvendigvis ren subjektivisme og drillelyst fra Grundtvigs side. Allerede i de trykte indledningsforelæsninger er det Steffens' pædagogiske teknik ved uafsladlige gentagelser, varierede billeder og resumeer at indprente tilhørerne de få hovedprincipper i fremstillingen, – en teknik, hvis anvendelse netop retfærdiggøres af Grundtvigs uforstående og afvisende holdning. Grundtvigs notater kan være mere repræsentative for forelæsningerne som helhed end deres antal lader ane.

Konklusionen af denne undersøgelse bliver, at Steffens har benyttet Goethe i kampen mod det 18. århundredes prosaiske digtning og den golde empirisme i videnskaberne, som siden Georg Brandes i *Hovedstrømningerne* benyttede det 19. århundredes digtere i sine kampe mod samtiden. Steffens har sikkert koncentreret sig om den unge Goethe, idet han har fremhævet hans dybe naturanskuelse og hans foragt for digtekunstens regler, mens han har taget afstand fra den klassiske Goethe i en sådan grad, at han ifølge Grundtvigs ovenfor citerede referat synes at have regnet Goethes epoke som digter – digter i romantisk forstand – for afsluttet allerede i det 18. århundrede. Man véd fra Steffens' selvbiografi, at han satte Goethes *Faust. Ein Fragment* 1790 meget højt og lærte det udenad, men også at han ved læsningen af den fuldendte *Faust, I*, 1808, fyldtes med en grænseløs smerte over kunstværkets afrunding⁴³. Steffens har for Oehlenschläger og Grundtvig forkyndt den Goethe, der lignede de tyske romantikere mest, Sturm-und-Drang-tidens lidenskabelige og oprørske digter – hvilket også stemmer overens med Steffens' erklærede beundring for Shakespeare. Og denne Goethe har han – for at bruge hans eget udtryk – kanoniseret⁴⁴. Steffens' Goethe-karakteristik har været ensidig og uvidenskabelig. Men den kom til at virke i hvert fald på de to tilstedeværende digtere. Oehlenschläger skriver i sine *Erindringer* om Steffens:

»Han holdt naturphilosophiske Forelæsninger, ogsaa Forelæsninger om Goethes Værker, hvorved jeg lærte at forstaae mange Ting bedre i denne store Mesters Digte. I flere Ting lagde Steffens en filosofisk Betydning, hvori jeg forhen kun havde beundret den skønne Fremstilling af det Virkelige eller Forestilte. Jeg er senere vendt tilbage til denne første Anskuelse ...«⁴⁵. For Oehlenschläger var Steffens' vigtigste indsats, at han ikke blot med begejstring, men også med »philosophisk Klarhed« tolkede og beviste poesien værd⁴⁶.

Grundtvig kan allerede i 1805 i en udtogsbog takke Steffens' frie Goethe-kollegium »ey blot for det meget deri indeholdne Gode, som især fordi det lærte Mig i Æstetiken at gaae frem paa samme Maade som i Theologien. Aldrig nemlig at erkende nogen Autoritet, vel have Agt for Andres Meninger, men dog stedse tænke selv, thi denne fra enhver Formel fjernede Frihed er det eneste, som kan danne sand Smag«⁴⁷. I et tilbageblik i dagbogen den 9. september 1806 skriver Grundtvig: »... saare stor er den Indflydelse, disse Forelæsninger have i senere Tid havt paa min Idegang ...« og fortsætter, at hvis ikke en medstuderende tilfældigt havde fået ham med til Steffens, »havde Jeg rimeligvis nu tænkt langt anderledes, end Jeg tænker«⁴⁸.

De to digtere har således lært noget principielt af Steffens, en holdning, som vokser sammen med en digterisk og videnskabelig metode og bringer

dem til at se, hvad de selv er og kan. Hvis Oehlenschlägers vurdering i *Erindringerne* af Steffens som æstetiker holder stik, kan hans Goethe-foredrag have været fulde af faktiske fejl, subjektive læsemåder og abstraktioner presset ned over stoffet⁴⁰. Det er nok værdifuldere, at Steffens har tvunget romantikkens to største digtere i Danmark til selverkendelse end at han skulle have bibragt dem sit syn på Goethes forfatterskab. Ud fra det synspunkt skal man ikke beklage, at Steffens' Goethe-forelæsninger er gået tabt. Det var og blev Steffens' skæbne at virke mere ved sit væsen og sin metode end ved sine resultater.

Noter:

US = Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Udvalgte Skrifter, I-X, 1904-09, ved Holger Begtrup. VU = N. F. S. Grundtvig: Værker i Udvalg, I-X, 1940-49, ved Georg Christensen og Hal Koch. Dahl = Henrik Steffens' Indledning til *Philosophiske Forelæsninger* i København 1803, ved B. T. Dahl, 1905.

(1) VU, I, s. 95. - (2) Københavns Kongelig alene privilegerede Adresse-Contours Efterretninger, den 25. marts 1803. - (3) Ibid. den 21. april og den 30. april 1803. - (4) US I, s. 106. - (5) Se Aage Jørgensen: *Litteraturen om Henrik Steffens 1845-1964. En bibliografi. I: Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, 1965, s. 19-29. En kort, men væsentlig omtale af Goethe-forelæsningerne i Vilh. Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, III, 1924, s. 14. Det nyeste og udførligste danske værk om Steffens i disse år, Børge Ørsted: *J. P. Mynster og Henrich Steffens, I-II*, 1965, nævner kun Goethe-forelæsningerne i forbigående s. 403. Derimod har Grundtvig-forskningen behandlet Grundtvigs Steffens-notater, men naturligvis med sigte på Grundtvigs udvikling, f.eks. F. Rønning: *N. F. S. Grundtvig, I.1*, 1907, s. 81-82. William Michelsen: *Tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn*, 1954, s. 198, 253, 256-261. Niels Kofoed: *Grundtvig som selvbiograf*, 1954, s. 42-44. - (6) Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, II (1821-1872), 1926, ved Georg Christensen og Stener Grundtvig, brev nr. 523, s. 436. - (7) US VIII, s. 578. - (8) Henrich Steffens: *Was ich erlebte. Aus der Erinnerung niedergeschrieben*, V, 1842, s. 55-57. - (9) Frederik Barfod meddelte i 1862, at Blicher skulle have fulgt Steffens' æstetiske forelæsninger, muligvis med Blicher som mundtlig kilde; se H. Hansen: *Steen Steensen Blichers Barndom og Ungdom*, 1902, s. 96-100. - (10) VU I, s. 95.

(11) Delvis trykt VU I, s. 26-27. - (12) Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821-1859, ved Svend Grundtvig, 1882, s. 36. - (13) Nik. Fred. Sev. Grundtvig: *Mands Minde 1788-1838. Foredrag over det sidste halve Aarhundredes Historie*, holdte 1838, 1877, s. 275-276. - (14) Christian Molbech og Nikolai Frederik Severin Grundtvig. *En Brevvexling*, samlet af Chr. K. F. Molbech, og udgivet af L. Schrøder, 1888, s. 219-220. - (15) Grundtvig-arkivet, fasc. 498.2, s. 4v. - (16) Dahl s. 108 ff. - (17) Ibid. s. 117. - (18) Grundtvig-arkivet, fasc. 497.1.a, s. 213. - (19) US II, s. 327. - (20) US I, s. 79, 189.

(21) Grundtvig-arkivet, fasc. 499.3b, s. 8^r. – (22) Ibid. fasc. 498.1d, s. 41^{r-v} tr. William Michelsen: Tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn, 1954, s. 259. – (23) US I, s. 80. – (24) US I, s. 92. – (25) I Verdenskrøniken 1812 omtaler Grundtvig Goethe's Faust ud fra et luthersk-ortodokst standpunkt. At Grundtvig har læst Faust viser et vist nok enestående citat fra en Mephisto-replik i et avisindlæg: Et Par Ord i Anledning af den gamle Præsts Skrivelse til Fyens og Ribes kaarede Bispe, den 13. august 1811, i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn, sp. 1029. Grundtvig betegner her den pseudo-videnskabelige uddannelse af almuen i skolerne som »den haarde Spise, hvorpaa Aarhundreder tykkede Drøv, uden at kunne fordøje den«, en allusion til Mephistopheles' karakteristik af menneskelivet i Faust I, v. 1776–1779. – (26) Oehlenschlägers Erindringer, I, 1850, s. 192. – (27) Dahl s. 1, 74, 112. – (28) US I, s. 54. K. E. Bugge: Skolen for Livet. Studier over N. F. S. Grundtvigs pædagogiske tanker, 1965, s. 71. – (29) US I, s. 55. – (30) Grundtvig-arkivet, fasc. 498.1d, s. 29^r.

(31) US I, s. 82. – (32) Ibid. s. 80. – (33) Grundtvig-arkivet, fasc. 498.1d, s. 39^r. – (34) US I, s. 56. – (35) Grundtvig-arkivet, fasc. 495.1c, S. 2^r. – (36) US I, s. 84. – (37) Grundtvig: Om Schiller og Bruden fra Messina, skrevet efteråret 1806, trykt i: Ny Minerva, juni 1807, citatet her s. 232. – (38) Dahl s. 96 ff. – (39) US I, s. 84. – (40) US II, s. 327.

(41) Grundtvig: Mands Minde, 1877, s. 276. – (42) US I, s. 60. – (43) Goethe und die Romantik. Briefe und Erläuterungen, I, 1898, ved Carl Schüddekopf og Oskar Walzel, indledningen s. XCIII med videre henvisninger til Steffens' selvbiografi. – (44) Udateret brev til Mynster fra Steffens, Af efterladte Breve til J. P. Mynster, 1862, s. 10. – (45) Oehlenschlägers Erindringer, I, 1850, s. 191. – (46) Ibid. s. 189. Ejnar Thomsen: Omkring Oehlenschlägers tyske Quijotiade, 1950, s. 139 ff. – (47) US I, s. 92. – (48) US I, s. 106. – (49) Oehlenschlägers Erindringer, III, 1850, s. 54–56.

Flemming Lundgreen-Nielsen

Anmeldelser

Andreas Heusler: Kleine Schriften, I, herausgegeben v. Helga Reuschel, Photomechanischer Nachdruck der ersten Auflage Berlin 1943, Berlin 1969, viii + 679 s.; II, herausgegeben v. Stefan Sonderegger, Berlin 1969, x + 774 s.

Andreas Heuslers Mindre Arbejder har længe været et hovedværk under studiet af ældre nordisk og germansk litteratur. De er nu kommet i fotomekanisk optryk i de Gruyters række af førende germanisters udvalgte afhandlinger, og der er tilføjet et andet og større bind i komprimeret typografi med resten af de herhen hørende skrifter, »som forskningen har krav på.« Heuslers små skrifter er ikke lige små allesammen; flere af dem fylder i førstetrykkene henved hundrede sider, og de to nu foreliggende bind omspænder med deres 1471 for størstedelens vedkommende store og tætte sider praktisk talt hele det gammelgermanske område. Fortegnelsen over Heuslers arbejder sidst i første bind omfatter 450 numre; mest interessant er måske den korte selvbiografi først i andet bind.

Indholdsfortegnelserne i begge bind henviser til »Berichtigung« I, 679, der dog mangler, idet de i sin tid her anførte tre ligegyldige trykfejl er rettet i nyudgaven. Der er også rettet trykfejl i bibliografien; men der synes ikke at være gjort noget forsøg på at rette de bekendte alvorligere trykfejl i første bind, såsom *ax* for *xa* s. 458 l. 26 (originaltrykket i Hoops' Reallexikon har det rigtige) og »Wort« for »wahr« s. 496 l. 28 (således også originaltrykket i Anzeiger f. Deutsches Altertum 1933), hvad der dog nok måtte have været muligt. Til gengæld er der gået en linje tabt s. 299 for neden i nytrykket. Af trykfejlene i andet bind er den for ikke-tyske læsere farligste vel »schildern« for originaltrykkets »schillern« s. 441 l. 29; uheldigst for tyske læsere er antagelig »Ungen Svenda« s. 571 (også i originaltrykket). Læsere i alle lande vil beklage, at der trods den II, 690 påståede indarbejdelse af rettelser i »Der Ljóðháttur« mangler utallige biakcenter i skansionerne – i skemaerne s. 749f. alene mangler der 25 – og at man ikke er nået til at sætte taktstreg foran hovedakcent i begyndelsen af vers eller halvvers, hvilket besværliggør læsningen meget. Som det vil erindres, vanskeliggjordes brugen af første bind derved, at det ved optryk ikke var markeret, hvor Heusler selv i tidens løb havde ændret sin opfattelse (særlig tydeligt vedrørende Kölbick-verset: s. 86 nederst, fra 1920, over for s. 489, fra 1933). Der er heller ikke i det nye bind foretaget noget i så henseende (se II, 170 for oven, fra 1906, der korrigerer II, 243, fra 1902); henvisninger til sidetal er dog på eet sted aktualiseret (II, 576, note 4).

Eftertiden har ikke behandlet Heusler blidere, end han selv behandlede samtiden. Heuslers krig mod Sievers retfærdiggjordes måske efterhånden i nogen grad af opgøret med det klanganalytiske mørke (I, 423); men den var fra begyndelsen lidet opbyggelig. Opløftende er heller ikke forholdet til Maurer, der II, 431 likvideres som amusisk, eller Müllenhoff. Hammerich, Hans Kuhn og Konstantin Reichardt nævnes ikke.

Sikkert nok vil Heuslers afhandlinger blive stående som milepæle i forskningens historie, og det er ikke deres forfatters skyld, at man endnu ikke er nået til at kunne anlægge denne lærdomshistoriske betragtning. De bibeltykke bind er stadig fulde af iagttagelser, der dominerer forskningen idag; Heuslers herredømme over den gammelgermanske tradition er suverænt. Men man føler nu nogle decenniier efter en tiltagende ubygge, når der argumenteres med Ulfjótssloven og Hrafnkels Saga som gammelnordiske autoriteter, og når man stadig skal tro på Fornaldersaga anno 1119 samt Nibelungenkvad i Danmark 1131.

Bedst er Heusler, hvor han som yngre og midaldrende gennemgraver de litterære tekster med henblik på deres sammenhæng indbyrdes eller med tabte udviklingstrin. Et arbejde som »Den lærde oldhistorie i gammelislandsk litteratur«, nu indtaget i andet bind, skrives ikke så let idag. Vigtigst er måske »Heliand, kvadstil og episk stil« i første bind, hvor man til stadighed bevæger sig i nærheden af meget vidtrækkende iagttagelser; men også f.eks. indledningen til Codex Regius af den Ældre Edda er med grund berømt, og der er meget, meget andet i disse bind, som er og bliver grundlæggende for studiet af nordisk litteratur.

Behandlingen af disse emner afspejler tydeligt visse træk i Heuslers biografi, der overhovedet er meget interessant, en ren guldgrube for psykiatere. Skønt søn af en af Basels allerbetydeligste og mest indflydelsesrige personligheder har Heusler tilsyneladende aldrig opfattet sit fødeland som fædreland. Dette kan være forståeligt, så længe han er ansat i Tyskland. Men efter at han i 1919 er rejst hjem, hvad også mangan mindre heroisk natur vilde have gjort på det tidspunkt, tænker og skriver han stadig som tysker (f. eks. II, 598; 605: »wir Deutsche«, fra 1925), og nu virker det da lidt post festum. Det er nok sprogfællesskabet, der i gammel romantisk manér bliver til folkefællesskab. Andre kantonen må vel så affinde sig med at høre til de romanske folk, hvis væsen er had (II, 475). Fagligt bestemmes Heuslers indstilling selvbekræftende f. eks. ved en påstået skrivekrampe og et tidligt brud med Kristendommen, selvsupplerende ved en trang til et ædlere forhold til det andet køn og ved en hos Nietzsche erhvervet heroisk moral eller umoral. Således forstår man da Heuslers stadige forestilling om den bedste oldgermanske litteratur som før-litterær (»den analfabetiske skop« I, 518f.), hans stadige nedvurdering af kristelige indslag, og andet mere (såsom II, 276 for neden).

Rørende fremtræder Heuslers kærlighed til Island og Islænderne, navnlig erklæret i andet bind med to længere opsatser fra 1895 og 1896. Om hvert enkelt punkt svøber sig den nænsomste betragtnings mildt udviskende formuleringer. En fodnote II, 52 giver indtryk af, at klasserne i Reykjavíks latinskeole dengang havde hver gennemsnitlig 69 timers ugentlig undervisning i fremmede sprog. Andensteds (I, 240, fra 1930), hører man om Thorvaldsens islandske afstamning. Misforståelsen af det moderne Alting som en slags videreførelse af middelalderens aristokratiske forsamling af samme navn mangler ikke (I, 248).

Som metriker var Heusler farlig. Man bør vel se bort fra vanskeligheder med variationsbredden i Hartmann von Aues tistavelsesvers, hvor Heusler i en

artikel fra 1925 (I, 389) naturligvis ikke kan tage hensyn til, hvad han læste hos Verrier syv år senere (jf. anmeldelse I, 484; 492), og hvor man nok kan plædere in dubio pro reo. Men iøvrigt lyser hist den ikerende læsning af latinske vers (I, 543), her misforståelsen af Platens antikiserende hensigt (I, 431f.) og overalt notationen af gammelgermansk versbygning med forlængede kortstavelser eller (navnlig) med pauser inde i ordene.

Særlig enerverende bliver de metriske stykker derved, at de regelmæssigt serveres i en aggressiv stil, der straks maler eventuelle anderledestænkende så små som smul. Som nævnt i Helga Reuschels indledning opfandt Heusler sit tysk ved den tid, da han forlod Berlin, og det var navnlig afhandlingerne fra de senere år, han ønskede genudgivet. Andet binds fyldigere udvalg af ældre arbejder viser virkelig, hvorledes ungdommens ganske saglige form går i opløsning c. 1920. Hvor Heusler efter denne tid endnu bevæger sig i nøgterne tankebaner, som i indledningen til den Ældre Edda &c., er også sproget sagligt. Men når han f. eks. kommer ind på metriske emner, styrkes den voldsomme solidaritet med læseren i første person pluralis og andre suggestive elementer, og man er midt oppe i denne forvredne stil, der skal virke fornem, og som tilsidst bliver rent ud dybsindig (tankeslørende rækker af punktummer fem gange I, 19, fra 1935).

Danske læsere noterer med interesse nekrologen over Heuslers forgænger ved universitetet i Berlin, Julius Hoffory, der efterhånden kunde tåle en monografisk behandling i sin fødebyns lærde skriftrækker. Fra Hoffory overtog Heusler krigen mod Sievers. Hofforys heltemodige forsøg på at supplere den tyske interesse for nordisk kolonialfilologi med studier over Ibsen og andre centralt skandinaviske emner har Heusler vel ikke ført videre; men Heusler har dog, sikkert under indflydelse af Hoffory, i højere grad end de fleste tyske filologer kendt de skandinaviske hovedlandes litteratur og faglitteratur, som det også stadig ses i de mindre afhandlinger. Der er talrige bidrag til studiet af Saxo, der dog må stå for skud hist og her, da Heusler på en eller anden måde har fået for sig, at Saxo var gejstlig. Der meddeles meget til studiet af folkeviserne, og der er i vidt omfang taget hensyn til danske filologers danske arbejder. Som nation må danskerne høre en del om fortidens utilstrækkelighed med hensyn til at holde Island oppe (I, 248-52; II, 49f.); det er vist også lige ved, at de må tage ansvaret for, at man taler om »Germanisering« af Slesvigerne (I, 598 for neden); men den sag berøres kun meget flygtigt. Med særlig veneration behandles Axel Olrik, også i en udførlig nekrolog, hvor det ganske vist hverken siges, hvad Olrik levede eller døde af. Den eneste nekrolog over Heusler, der fremkom i Skandinavien, var dansk, en kronik af William Thalbitzer i Politiken. Man kunde have undt Heusler et mindeord fra islandsk side også.

Harald Burger har udarbejdet værdifulde registre til begge bind: dels et udførligt sagregister, dels et kærkomment forskerregister. I sidstnævnte alfabeteres størrelser som »Grein-Köhler« og sågar »Müllenhoff-Scherer« up ewig ungedeelt under første led alene, selvom registeret til første bind i første udgave allerede havde det rigtige. I forskerregisteret optages nu også »Heimdallar, Møgo«.

Aage Kabell

Wolfgang-Krause: Runen

Wolfgang Krause: *Runen. Sammlung Göschel Bd. 1244/1244a.* Berlin. Walter de Gruyter & Co. 1970. 138 s. 17 fig. 8 tavler.

Runeindskrifterne er af interesse for sprogvidenskab, arkæologi, kulturhistorie og religionshistorie, og der findes på hovedsprogene flere nye fremstillinger af forskellig karakter og størrelse: Ralph W. V. Elliott: *Runes. An Introduction* 1959, Lucien Musset: *Introduction à la Runologie* 1965, Klaus Düwel: *Runen-kunde* (Realienbücher für Germanisten) 1968. Vigtigst er de urnordiske indskrifter, som er udgivet i en håndbog af Wolfgang Krause 1966 (anmeldt i Danske Studier 1968); de er også behandlet på russisk i E. A. Makaevs bog om sproget i de ældste runeindskrifter 1965, udførlig anmeldt af Krause i Göttingische Gelehrte Anzeigen 1968.

Wolfgang Krause giver i nærværende bog en kortfattet orientering i de væsentlige sider af runologien: futharkens forskellige former, runernes navne og lydværdi, runeskriftens oprindelse, indskrifternes indhold, deres datering og geografiske fordeling.

I afsnittet om runernes oprindelse gives en instruktiv redegørelse for de to teorier: den latinske og den nordetruskiske. Visse runer må gå tilbage til det latinske alfabet, og kulturhistorisk støttes denne teori af Romerrigets stilling. Flere runer viser lighed med bogstaver i forskellige grupper af de nordetruskiske indskrifter, den skiftende skriftretning og brugen af skille tegn stemmer også med disse. Indskrifternes forekomst taler derimod ikke for denne teori, idet de ældste fund er fra Norden. Et andet omstridt punkt er, om runeindskrifterne er magiske; det er navnlig hævdet af Magnus Olsen, medens Anders Bæksted i det væsentlige stiller sig afvisende. Forf. antager, at magi foreligger i indskrifter, der indeholder forbandelsesformler, besværgelser mod gengangere, trylleord, futharken (i visse tilfælde), runemesterformler, men at en del indskrifter må anses for profane.

Af indskrifterne får de urnordiske den udførligste behandling. De inddeles i grupper efter genstandenes art. Også ved tolkningen mærkes forf.'s bestræbelse for ikke at udgive noget for mere sikkert, end det er; gang på gang fremhæves det tvivlsomme i en tolkning, hvad der navnlig for nabovidenskaberne er af værdi. Forf. vil tilskrive herulerne de ældste indskrifter fra Danmark (s. 68). Betegnelsen »urnordisk« er efter forf.'s mening ikke helt berettiget (s. 66); han antager »eine Art von Gemeinsprache (Koine)« (s. 65). Det er en unødvendig og ikke særlig velbegrundet hypotese. De ret fåtallige østgermanske, sydgermanske og anglo-frisiske indskrifter behandles i korte afsnit. Af de talrige vikingetidsindskrifter gøres et snævert udvalg.

Enkelte nyere bidrag er ikke kommet med, således Niels Åge Nielsens *Runestudier* 1968, *Runerne på Rökstenen* 1969.

Fremstillingen er klar og veldisponeret. Den usikkerhed, der knytter sig til mange tolkninger, kommer til udtryk, uden at stilen tynges deraf. Hovedvægten er lagt på indskrifternes indhold, og deres kulturhistoriske og religionshistoriske betydning illustreres anskueligt. Den lille bog er velegnet som oversigt, også for nabovidenskaberne.

Karl Martin Nielsen

Iver Kjær og Bengt Holbek: *Ordsprog i Danmark. 4000 ordsprog fra skrift og tale gennem 600 år. Paludans fiol-bibliotek. Kbh. [1969]. 336 s.*

Dansk ordsprogsforskning har stort set været koncentreret om filologisk-litteraturhistoriske studier over ældre ordsprogssamlinger og om filologisk funderede enkelttolkninger af ordsprog. Men nu vinder også den internationale parømiologiske debat ørenlyd inden for Danmarks grænser. En side af denne debat vedrører spørgsmålet om ordsprogenes oprindelse og udbredelse, som siden Archer Taylors inspirerede fremstilling af problematikken i *The Proverb* fra 1931 mere og mere er blevet en konstatering af globalitet og en diskussion af kulturpåvirkningsproblemer. En anden side beskæftiger sig med ordsprogsfunktion. Den søger, delvis under sociologisk påvirkning, at besvare spørgsmålene om, hvornår, hvorfor, af hvem og over for hvem ordsprog bruges, og hvorledes de virker i en mundtlig eller skriftlig sammenhæng. Knap nok kommet i gang er diskussionen om ordsprogsstruktur, der blev startet 1966 af den finske ordsprogsforsker Matti Kuusi med et forsøg på at klassificere ordsprog efter deres betydning (idé), formelle opbygning (struktur, formel) og motiv og at opdele de enkelte ordsprogselementer i kerne-, form- og fyldelementer, eventuelt også fortsættelses- eller parallelelementer.

En forsmag på disse perspektiver i ordsprogsforskningen leverede folkemindeforskerne Bengt Holbek og Iørn Piø i 1964, da de udgav *Alverdens ordsprog* i Politikens antologiserie, med en indledning, hvis ledemotiv var ordsprogenes internationale karakter. Samme Bengt Holbek har sammen med filologen Iver Kjær i Paludans fiol-bibliotek udgivet nok en ordsprogsantologi, hvis titel *Ordsprog i Danmark* (ikke Danske ordsprog) netop skal antyde, at det (stort set) drejer sig om en international foreteelse i dansk regie. Den udkom 1969 og er forsynet med en indledning, der er den bedste indføring i ordsprogsforskningens problemer som foreligger på et nordisk sprog. Foruden diskussion af genrens afgrænsning (jfr. ndfr.) findes i denne indledning bl. a. afsnit om ordsprogs stil og form, betragtet ud fra deres funktion som mundtligt overleverede erfaringsmeddelere, om deres struktur og om deres oprindelse og udbredelse med en diskussion af vekselvirkningen mellem den mundtlige og den litterære tradition. Til yderligere hjælp for de mange, der efter at have læst indledningen måtte have fået smag for ordsprogsforskning, er bogen forsynet med en udtømmende fortegnelse over litteratur om danske ordsprog.

Men kernen i *Ordsprog i Danmark* er naturligvis selve ordsprogene. Bogen præsenterer et meget bredt udvalg af ordsprog, dels fra de gamle håndskrevne og trykte samlinger fra middelalderen til slutningen af forrige århundrede, dels fra nyere samlinger af ordsprog fra den lokale tradition i 1800-tallet og 1900-tallet. Hovednumrene i den gamle afdeling er naturligvis Peder Laale og Peder Syv, der er repræsenteret med henholdsvis ca. 400 (eller ca. $\frac{1}{3}$ af hele Peder Laale-samlingen) og ca. 600 ordsprog. Stoffet her vil være velkendt for de fleste, begge ordsprogssamlinger foreligger jo i udgaver, der tilfredsstiller de fleste af moderne udgivetekniks krav. For mange vil det derimod være nyt at få smagsprøver fra en række ordsprogssamlinger mellem Peder Laale og Peder Syv, som enten er utrykte eller kun findes i samtidige udgaver. Her er

prøver fra den utrykte såkaldte Hans Thomesens ordsprogssamling fra slutningen af 1500-tallet (som næppe har noget med Hans Thomesen at gøre), fra Anders Sørensen Vedels og sønnen Søren Andersen Vedels ligeledes utrykte ordsprogssamlinger fra begyndelsen af 1600-tallet, og fra Hans Christensen Sthen's *Problemata et Proverbia Moralia* 1611. De fleste vil nok kun kende disse samlinger fra Grüner-Nielsens udmærkede oversigter i Danske Studier 1931 og 1932 og Sprog og Kultur 1941. Udgiverne har ikke medtaget prøver fra de såkaldte Olelai fraser fra 1600-tallet, og det er synd, for de er særprægede. Medens de fleste samlinger er udsprunget af antikvarisk interesse eller pædagogisk nidkærhed, er Olelai ikke tynget af slige alvorlige formål, men har til hensigt at more og forarge. Den skal sikkert opfattes som en parodi på Peder Laale og har den samme parvise opstilling af latinsk og dansk tekst. Den repræsenterer det grovkornede latinskolevid, et begreb, som nok har spillet en vis men ret upåagtet rolle for ordsprogenreus udvikling. – De eksempler der er præsenteret fra gamle samlinger må afgjort forstærke et længe og af mange næret ønske om en videnskabelig udgave af hele dette ældre og problemfyldte ordsprogsstof.

Fyldig er også repræsentationen af ordsprog, indsamlet fra den folkelige, mundtlige tradition fra Svend Grundtvigs og E. Tang Kristensens dage til moderne tid. Udgiverne har ordnet stoffet topografisk og har både medtaget ordsprog, som tidligere har været trykt, som regel i lokalhistoriske årbøger, og utrykte ordsprog fra Dansk Folkemindesamlings arkiver. Institut for Dialektforsknings rige samlinger af ordsprog er derimod ikke blevet udnyttet.

I gengivelsen af ordsprogene har udgiverne normaliseret og moderniseret retskrivningen, medens ordlyden er bevaret og forældede eller dialektale glosor og vendinger forklaret i en eftersat parentes. Da publikationen også henvender sig til et publikum, som ikke er specielt filologisk kyndigt, må denne udgivelsesmåde anses for rigtig. Den er desuden administreret uden pedanteri og ud fra indgående kendskab til ældre og dialektalt sprog. I enkelte tilfælde kan man selvfølgelig have sine tvivl om, at udgiverne har ramt rigtigt. I ordsproget *Det er fladt at drukne på tørt land* (870) vilde jeg gengive fladt ved 'tåbeligt', ikke ved 'flovt', og jeg er helt sikker på, at *voveste* i *Isen brister gerne først under den voveste hest* (1267) betyder 'svageste, ringeste', ikke 'dristigste'. Men det er jo en sølle kusk, der aldrig har væltet. I ordsproget *Alle smører isterleven for han er fed, ingen ovnsarnen for han er tør* (951) forklares isterleven, men ikke ovnsarnen ('ovnbunden'), hvad man kunde have ventet. Men dette er kun småting. Ligesom man har beholdt det gamle eller dialektale ordforråd, er også bøjningsformer, der afviger fra det moderne sprogs, heldigvis bevaret, når de har været af betydning for den stilistiske karakter. Det er derfor synd, at man ikke af hensyn til rimet har bevaret den gamle form try i det berømte ordsprog *Alder og sygdom krybe til by og gæste sorg ad kvælde så er de tre* (758, der står forresten ikke krybe hos Peder Laale, men kræge).

Foran hvert af ordsprogsafsnittene er anbragt korte, fortræffelige indledninger, som for de ældre samlingers vedkommende især har karakter af forskningshistorik, men også indeholder originale bidrag, for de nyere samlinger mere er af bibliografisk art med oversigter over indsamlingsarbejdet i de enkelte egne af Danmark. Foran de ældre samlinger har udgiverne placeret et afsnit med

»almindelige ordsprog«, dvs. ordsprog, der kan findes i næsten enhver dansk samling. Et sådant afsnits tilstedeværelse er naturligvis ikke systematisk begrundet, men kan anses for berettiget med tanke på antologiens sigte. Derimod er det efter min mening mindre rimeligt at oprette et særligt afsnit med wellerismer. Wellerismer (termen er desværre ved at blive international, det svenske ordstäv er bedre) er som bekendt faste vendinger i replikform (*Det skal prøves, sagde pigen, hun skulde giftes*), yndet af Sam Weller i *Pickwick Papers*, og repræsenteret i næsten alle danske ordsprogssamlinger.

Placeringen i et særligt afsnit hænger sammen med udgivernes energiske, men fortvivlede kamp med afgrænsningsproblemerne. »Hvad ordsprog er, har lærde teoretikere uforstyrret kunnet skændes om siden Aristoteles' dage«, skriver udgiverne, og diskussionen vil fortsætte, kunde man tilføje. I Ordsprog i Danmark søges genren afgrænset ved hjælp af fem kriterier: oprindelsen (ordsprog er anonyme til forskel fra maksimer, aforismer, bevingede ord), gangbarheden (de skal være hyppigt brugt), formen (fast, prægnant, pointeret), indholdet (ordsprog udtrykker indsigt, erfaring eller anskuelse af almen art) og funktionen (de skal appliceres på menneskelige forhold). Når wellerismerne udskilles, er det på grund af deres indhold, de har ikke til formål at meddele erfaring og gode råd, de skal underholde og more, men ikke belære, de handler om engangsbegivenheder, der tilfører en ofte banal talemåde et overraskende perspektiv. Denne karakteristik indeholder mange rigtige iagttagelser. Jeg tvivler dog på, at man er berettiget til generelt at sige, at wellerismerne kun har til hensigt at more. Efter min mening kan man plædere for, at mange wellerismer udspringer af en almen erfaring og indeholder en morale. To af de berømteste, *De er sure, sagde ræven om rønnebærrene, han kunde ikke nå dem* og *Jeg kender vel karse, sagde bonden, han åd skarntyde*, udtrykker, at det er foragteligt at tale ringeagtende om et gode, fordi man ikke kan få del i det, og at det ikke er klogt at udtale sig selvikkert om ting man ingen kendskab har til. Det samme indhold kunde have haft »normal« ordsprogsform, f. eks. *Fordi finder ræv rønnebær sure, at han ikke kan nå dem* og *Bonden tror at kende karse, meden han æder skarntyde*. For mig at se kan wellerismen som sådan ikke udelukkes på grundlag af indholdskriteriet, omend mange, formentlig de fleste, »kun« er skæmtende. Skal wellerismen isoleres, må det være begrundet i dens syntaktiske særpræg.

Hvad ordsprogskriterierne iøvrigt angår, må det vist erkendes, at de ikke alle er af samme relevans og heller ikke alle nemme at administrere. Således forekommer det mig diskutabelt at lade anonymitet være et krav. Man kunde nemlig spørge: anonyme for hvem? Den lærde ved måske, at *De er sure, sagde ræven* ... er et Æsop-citat, den almindelige bruger sandsynligvis ikke. Er det da et ordsprog for den sidste, men ikke for den første? Funktionskriteriet forudsætter, at ordsproget optræder i en sammenhæng, der viser dets applikationsmuligheder, og sådanne heldige omstændigheder er faktisk de færreste ordsprog givet. Og en række af f. eks. Peder Laales ordsprog vilde falde på gangbarhedskriteriet, da de overhovedet kun kendes fra denne kilde (eller fra samlinger, der har udnyttet den).

De her meddelte bemærkninger er inspireret af indledningens redegørelse for afgrænsningsproblemerne. Ingen, naturligvis heller ikke udgiverne, venter, at

definitionsspørgsmålet skulde være løst, men sjældent har man set en så klar og velformet forelæggelse af problematikken som her. Da som nævnt indledningens andre afsnit såvel som fremlæggelsen af ordsprogsstoffet står på samme høje niveau, kan denne udgivelse kun karakteriseres som særdeles vellykket.

John Kousgård Sørensen

Jóannes í Króki [: Johannes Klemensen]: Sandoyarbók. Samskipað útgávuna hefur Rikard Long. Ljóðsøguligur inngangur eftir Mikjel Sørlie. Mentunargrunnur Føroya Løgtings. Tórshavn 1968. XL + 176 s. 35 kr.

Den centrale, redigerede samling af alle færøkvæder er som bekendt det 16 bind store håndskrift, som bærer navnet Corpus Carminum Færoensium, og som nu under titlen Føroya Kvæði er udgivet for UJDS af Christian Matras, afløst af N. Djurhuus. Heri havde Svend Grundtvig og Jørgen Bloch samlet opskrifterne og (i marginen med forskelligfarvet blæk) anført varianterne til den mærkelige færøske balladearv. Men uanset at UJDS har opgivet varianter og kommentarer og kun forbereder udgivelsen af et registerbind til den store udgave, har denne fra første færd været utilfredsstillende for filologer. Forholdet var jo det, at det færøske skriftsprog udformedes c. 1850 af Grundtvigs ven og medarbejder V. U. Hammershaimb, og at grundlaget var historisk-etymologisk, så færøsk således stavet er til at læse for ikke-færingers med traditionel nordisk-filologisk baggrund. Derved forældedes Svabos og andres færøske ortografi, der havde været lydligt, evt. dialektalt-lydligt baseret og følgelig – da færøskens lydudviklinger har været så drastiske – meget forskellig fra den sejrende hammershaimbske. Da CCF-udgaven normaliserer efter denne, er den trods al *text*-troskab uegnet til belysning af sproglige enkeltheder i opskrifterne, og derfor har Chr. Matras forlængst udgivet hovedkilder som Svabos og Schrøters optegnelser filologisk og med rent filologisk sigtende indledninger.

Længe har man ventet, og fra flere sider planlagt, at turen skulle komme til Sandøbogen, Dansk Folkemindesamlings største skat indenfor denne gren af forskningen. Vanskelighederne har været mange, men nu foreligger da – ved forfatteren Richard Longs utrættelige indsats – det første af tre bind med nøjagtig text og en indledning af den norske filolog professor Mikjel Sørlie. Det er en ren lydhistorisk-dialektologisk redegørelse for Sandoy-dialekten, som den fremtræder i håndskriftet med klusilsvækkelse, delabialisering og forskellige vaklende former, som udtrykker forskellige stadier i den færøske lydbestands historie. Så rent filologisk er arbejdet, at man end ikke har nævnt existensen af eller de gængse numre i CCF-udgaven, skønt denne nummerering jo bruges af alle balladeforskere i dette århundrede. Men måske kan det komme i slutningen af sidste bind.

Sandoyarbók er iøvrigt umagen værd. Ikke mindre end 431 smukt og tæt

beskrevne kvartblade udgør håndskriftet, skrevet 1821–22 og delvis i de flg. år af den unge dygtige medhjælper hos amtsprovst Hentze, Johannes Klemensen (1793–1869). Han havde allerede sendt materiale til H. C. Lyngbye, inden denne udgav den første færøske bog, Sigurdskvadene fra 1821, men Lyngbye havde ikke haft direkte anvendelse for det modtagne, da Klemensen først senere fik optegnet »Siura quaje«. Senere nød Hammershaimb og andre godt af den prægtige samling, og efter samlerens død købte Svend Grundtvig håndskriftet og gav det det nu gængse navn. Svabo og Schrøter har prioritet for Sandoyarbók, men når ikke dens omfang. Ortografisk har Klemensen påvirket Lyngbye, ikke omvendt, og hans retskrivning minder om Svabos, men er – vel i samråd med Hentze – afpasset efter øens mål og også grafisk enklere end Svabos, helt uden diakritiske tegn.

Den foreliggende trediedel af værket rummer 25 viser, og de har kunnet rummes på 175 sider, fordi skriften er meget lille og giver plads for 2 × 11 strofer på siden. Bogen er pænt trykt, men udgiveren skulle have sat løbe-nummer foran titlen over hver side, når Klemensen dog har et sådant. Hovedstykkerne i omfang er Sniolvs Qvajdi, Haabars Quaje og Siura quaje, alle delt i flere enkeltviser, tættir.

Selvom bogen udenfor de færøsskyndiges kreds bliver en sjælden og ikke letlæst sag, bør balladeforskerne være opmærksomme på den og overstige den tærskel, der gør den ortografisk vanskelig. Den bør inddrages i studierne sammen med CCF, og man bør ønske udgaven en snarlig afslutning. Blandt de opgaver, den nordiske ballades historie frembyder, og som der er så sørgelig få til at løse, ligger nogle af de vigtigste i integreringen af den vestnordiske balladetradition i genrens historie.

Erik Dal

Wilhelm Friese: Nordische Barock-Dichtung. Eine Darstellung und Deutung skandinavischer Dichtung zwischen Reformation und Aufklärung. München 1968. 320 sider.

Ingen af de skandinaviske litteraturer fra det 17. århundrede har hidtil været i stand til at interessere udlændinge i nævneværdig grad. Det må derfor siges at være overraskende, at den i Tyskland stadigvæk levende optagethed af barokkens problematik og historie nu har resulteret i et større arbejde om barokken som litterær epoke i Skandinavien i et forsøg på at indplacere den nordiske barok i en europæisk, dog særlig tysk sammenhæng. Da de mange europæiske og amerikanske barokforskere i det sidste halve århundrede gennemgående intet kendskab har haft til nordisk litteratur i det 17. århundrede, kan Frieses bog måske afhjælpe et savn. Litteraturhistorisk set har forfatteren stræbt efter at kortlægge et af de hvide områder i europæisk barokforskning. Spørgsmålet bliver så, om denne kortlægning efter vor opfattelse kan siges at være dækkende.

Det bør straks noteres, at fremstillingen rummer mange positive elementer, først og fremmest forsøget på at give en sammenlignende skildring af de litte-

rære strømninger i hele Skandinavien; selv om der utvivlsomt er tale om større forskelle mellem på den ene side dansk-norsk litteratur og svensk på den anden – en latent modsætning som den gang blev skærpet af de politiske forhold – end det fremgår af Frieses beskrivelse, så er der alligevel så mange overensstemmelser, at det må siges at være værdifuldt at få bevægelserne i litteraturerne i de to områder belyst parallelt. Dog kan man måske undre sig over, at forfatteren partout vil trække Island med ind i billedet, for det bliver unægtelig lidt for megen trækken ved håret. Hans kendskab til de særislandske forhold synes ringe og beroende på sekundære kilder; materialet er imidlertid omfattende nok, selv om det er lidet kendt uden for Island; man kan ikke tillade sig at stille urimelige krav til et oversigtsværk, men det kunne have været rimeligt, når man endelig vil det tvivlsomme at have Island med, at forfatteren da havde fx. foretaget en analyse af Hallgrímur Péturssons og Stefán Ólafssons digtning ud fra de opstillede baroksynspunkter; sidstnævnte digters Kingo-oversættelse fra 1686 kunne i den henseende have været et muligt udgangspunkt for en registrering af de litterært traditionalistiske islænderes holdning til og reaktion på de europæiske barokfænomener. En sådan analyse er ikke foretaget, så at læseren får indtryk af, at de i øvrigt kvalitetsmæssigt temmelig modsatte digters placering i bogen i høj grad, ja måske udelukkende skyldes samtidigheden med de øvrige nordiske barokpoeter.

Bogens egentlige tese er unægtelig ikke så forfærdelig ny, som forfatteren vil give udseende af. Friese ønsker at demonstrere, at den digtning, der blev skrevet i Norden i det 17. århundrede, er lokale manifestationer af den fælles-europæiske barokpoesi, og at termen *barok* derfor vil være den litteraturhistorisk set korrekte, dvs. at termer som »det syttende århundrede«, »renæssancen«, »stormaktstiden« osv. bør opgives i nordisk litteraturforskning. Sagt med andre ord vil Friese påvise eksistensen af en »litterær periode«, som man passende kan kalde *barok*. I sig selv er dette ikke så vigtigt, end sige nyt. Der har næppe været megen tvivl i forskningen om, at tidsrummet mellem 1620 (Arrebo) og 1720 (Holberg) var en litterær periode, der blev domineret af ideer, der i vid udstrækning var hentet fra udenlandske digterskoler (franske, tyske, hollandske), sådan som allerede Gotfred Rode fremstillede det (1866), men derpå langt udførligere og kyndigere analyseret af Julius Paludan (1887, 1896); i nyere tid er denne opfattelse bl. a. kommet utvetydigt frem i Billeskov Jansens *Danmarks Digtekunst I* (1944) og i Skautrups *Det danske Sprogs Historie II* (1947); analyserne og definitionerne i disse værker viser klart, at man er på linie med udlandets barokforskere, selv om ikke alle således som de sidstnævnte anvender termen *barok*. At strides om de anvendte etiketter forekommer ikke så overvældende væsentligt, i hvert fald ikke når man mener det samme, selv om det naturligvis skal indrømmes, at det kan være praktisk at have samme terminologi inden for litteraturvidenskaben; men for øvrigt kunne det vel være, at en del forskeres uvilje mod at benytte baroketiketten hænger sammen med, at de nok ser baroktrækkene i denne litteratur, men også den nordiske digtnings afvigelser fra den samtidige europæiske.

Da dette nu engang er bogens hovedsynspunkt, vender man sig nysgerrig til forsøget på at definere barokken og specielt den nordiske art af barok. I indledningen gøres der meget godt rede for en del af de relevante teorier om

barok, og på basis heraf søger forf. at finde frem til en egen definition (p. 17–18, jf. 290), der formuleres i 4 hovedpunkter: 1) barokken er ikke identisk med modreformationen; 2) kirkelig og statslig autoritet er væsentlige sider af barokkens livsholdning; 3) barokken lader sig ikke bestemme på et rent stilistisk grundlag; 4) sociologiske og »geisteswissenschaftliche« samt formalstilistiske kriterer er nødvendige. Det første af disse punkter er vel udelukkende medtaget i opposition til P. Hankamers barokteori og må betragtes som et internt ty. opgør og forekommer ret ligegyldigt i en definition; der er jo strengt taget så meget, som barokken ikke er. Bortset herfra er den egentlige svaghed ved denne bestemmelse, at der næppe kan siges at være tale om en definition, men blot om en påpegning af nogle – også tidligere anerkendte – forhold, der kan og efter forf.s mening bør medtages i et forsøg på en indkredsning af barokken; dette prøves i kapitlet »Welt und Weltbild«, dog ikke med ubetinget held; det noget utilfredsstillende resultat skyldes svigtende valg af kilder, hvad der fører til mange regulære fejloplysninger. Man kan umuligt påstå, at Friese har nået et bedre fundament for sin beskrivelse af nordisk barok end fx. Paludan eller Billeskov Jansen, og det vil sige, at forskningen ikke er ført videre. Det ejendommeligste ved kapitlet bortset fra de mange fejlslutninger er det principielle, der går ud på at påvise overensstemmelser med europæisk barok, uden at der gøres forsøg på at undersøge, om nordisk barok muligvis kunne have særtræk, der må medtages i karakteristikken.

Den største ulempe ved bogen er dog den, at forf. ud over de gængse litteraturhistoriske fremstillinger kun benytter meget få og desværre ret tvivlsomme og sekundære kilder, fx. til bestemmelse af den historiske og sociologiske baggrund, som forf. netop betoner; her bygger han væsentligst på fremmede kilder om Nordens historie og på en så upålidelig historiker som Odin Wolff; vel kan det være interessant at se vore egne forhold udefra, men det bliver en noget farlig fremgangsmåde, når det fører til forbigåelse af fundamentale historiske og kulturhistoriske skandinaviske værker. Det er derfor ikke underligt, at man gang på gang støder på mærkelige konklusioner og unødvendige fejl, fx. de alt for kategoriske udtalelser om adelens stilling i Danmark, og barokpoesien som hofpoesi o. lign.; Kaspar Schøller var sandelig ikke Griffenfelds efterfølger som storkansler, Poul Resen hed Hans Poulsen Resen, Bordings forhold til Griffenfeld var næppe så enkelt som fremstillet, en gennemlæsning af *Danske Mercurius* vil vise dette, men i populære fremstillinger møder man ofte disse helt ubeviste postulat om, at Griffenfelds litterære interesse naturligvis også (men hvorfor dog?) måtte omfatte Bording (p. 211, 214); i realiteten omtaler Bording slet ikke Griffenfeld, før det var helt uundgåeligt, og der er aldeles intet, der tyder på, at Griffenfeld var Bordings protektor i 1666 og initiativtageren til *Danske Mercurius*; så megen indflydelse havde han ikke på det tidspunkt, og desuden var Bording jo med hud og hår gået over til Gabels, modpartens parti; langt snarere har der været tale om et modsætningsforhold. Også forf.s udtalelser om den sene udgivelse af Peter Dass' *Nordlands Trompet*, om Jac. Worm, om Mogens Skeel (hvis ophavsret til *Grevens og Friherrens Komædie* må siges at være mere end tvivlsom) og meget andet er løst underbygget. Den ringe udnyttelse af nordiske kilder og det vist begrænsede personlige kendskab til den behandlede litteratur viser sig således på mange måder, også i en kedelig kritik-

løshed. Det er blot morsomt, at Friese uden videre sluger de isl. kilders konventionelt antidanske holdning i det politiske og overfører den til det litterære, hvor den ikke hører hjemme, idet der jo er tale om synspunkter, som var gængse og politisk afgørende på Island 1840–1940, men derimod næppe har så meget at gøre med den historiske virkelighed i det 17. århundrede.

Det er derimod betydelig mere problematisk, når man også kan konstatere denne kritikløshed på væsentligere punkter end det netop anførte.

Selv om værket som helhed bygger på forhåndenværende litteraturhistorisk materiale og med kun få personlige iagttagelser og endnu færre egentlige tekst-analyser, så hænder det dog lejlighedsvis, at forfatteren bringer egne forskningsresultater; værdien af disse er dog meget problematisk netop af den ovenanførte grund. Interessantest og måske i denne henseende mest karakteristisk er afsnittet om Poul Pedersen (p. 276 ff.). Her har forf. haft et særdeles solidt materiale at arbejde med: Georg Christensens *Don Pedro* udgave fra 1937, Jul. Paludans nøgterne fremstilling og endelig Aage Kabells meget værdifulde afhandling fra 1949, hvorimod han dog har oversat Georg Christensens ikke ganske uvæsentlige bidrag i *Danske Studier* fra 1952. Friese bygger som vanligt i tilfældet Poul Pedersen på Bircherods notat om ham, hvis pålidelighed ikke betvivles. Ikke desto mindre bliver dateringen af *Don Pedro* hos fx. Kabell til 1690erne rykket tilbage til 1680erne, og (p. 276) bliver hele dette tiår med ét identisk med selve året 1680; derpå formodes det, at PP. har været 35 år i 1680, hvad vi ikke ved det fjerneste om; forklaringen på disse manipulationer er den, at hvis Friese kan få PP. til at være født ca. 1645, kan han være – og det bliver han udnævnt til – forfatter til den lille i København udgivne tyske digtsamling *Philidors Erst entflammte Jugend* (1667). Da Paludan – sikkert med rette – er kommet til det resultat, at denne digtsamling er skrevet af en dansker, eventuelt af en adelig, så udnævner Friese PP. til at være en forarmet da. adelsmand, som Jens Steen Sehested tog til sig i egenskab af forfatter- og standskollega. Disse manøvrer med dateringen af *Don Pedro* og bestemmelsen af PP.s fødselsår forekommer mildest talt hasarderede, og identifikationen af de to Phil(l)i-dorer er jo dog også problematisk af den grund, at vi ikke ved noget om, at PP. selv har benyttet dette pseudonym, idet bogen først blev udsendt længe efter hans død. Da forholdet til Jens Steen Sehested er afgørende for dateringen, ville et par nærmere og ikke særlig vanskelige undersøgelser af denne forf.s data have været på sin plads som kontrol, inden teorien om PP.s identitet med Philidor anno 1667 blev sluppet løs. Bircherod fortæller udtrykkeligt, at PP. en tid opholdt sig hos Sehested på *Sellebjerggård* på Fyn. Dette er det konkrete holdepunkt. Sehested giftede sig i 1679 med Mette Sophie Parsberg, hvis fader Niels Parsberg (d. 1674) og moder Kirsten Kaas ejede denne gård. Efter svigermoderens død i 1684 gik gården til arvingerne, og først i 1687 kom den i Sehesteds eje, da han købte de andre arvinger ud (Trap V, 288); i 1696 solgte han Sellebjerggård til Hans v. Løvenhjelm til Vejrupgård i nabosognet; før 1687 ejede han Lundsgård i Espe sogn i Svendborg amt (Trap V, 763), men det er ikke den gård, som Bircherod så udtrykkelig nævner. Alt dette tyder på, at PP. kan have opholdt sig hos Sehested på Sellebjerggård mellem 1687 og 1696, men nøjagtigt hvornår vides ikke; Bircherod nævner tillige, at han skrev aviser for Bockenhoffer i København, og efter hans død 1697 tog han

til Skagen (jf. Kabell p. 49 og 52); disse kendsgerninger, som man ikke kan pille ved efter forgodtbefindende, enten akcepterer man Bircherod, eller også forkaster man det hele, tyder unægtelig på, at Kabells datering af *Don Pedro* til 1690'erne må siges at være den sandsynligste, og at identifikationen med Philidor 1667 er ganske ubegrundet. Og det samme gælder følgende de slutninger, Friese har uddraget vilkårligt af det spinkle materiale for at få sit regnestykke til at gå op. Undersøgelsen af Phil(l)idors identitet synes således snarest at røbe en letsindig omgang med og bedømmelse af kendsgerninger.

Der har i det foregående i højere grad været peget på de negative end de positive sider, såvel hvad det principielle som detaillerne angår, og man kunne måske derfor komme til det resultat, at der slet ikke er noget at hente i dette værk, men en sådan konklusion vil dog være lovlig hård. Trods de iøjnefaldende mangler giver bogen dog mange værdifulde oplysninger, og den gør visse nordiske sammenhænge tydelige, den formidler et vist indtryk af tysk litteraturhistorisk metode, spec. af barokforskningen, som ikke er hverdagskost for danske litteraturhistorikere. Trods disse positive sider må det dog siges, at de mange fejl og den mangelfulde kildebennyttelse samt den usikre kritiske sans bevirker, at forsøget på at skildre en litterær periode som et fællesskandinavisk anliggende – i øvrigt tidligere realiseret af Jul. Paludan – ikke er lykkedes, men forsøget viser dog, at det kan betale sig at gøre det, og at der vil komme interessante resultater for dagens lys. Det er således mere i oplægget end i realisationen, at bogen kan have værdi for nordiske forskere.

Erik Sønnerholm

Jouko Hautala: *Finnish Folklore Research 1828–1918*. Helsinki 1969. 197 s. (*The History of Learning and Science in Finland 1828–1918*, vol. 12).

Med tibindsværket *Åbo Universitets Lärdomshistoria* (1890–1908) er givet en udtømmende oversigt over Finlands – stort set svensk-latinske – lærdomshistorie i tiden fra Åbo Akademis grundlæggelse i 1640 til byens brand i 1827 og akademiets genopstandelse det følgende år som Helsingfors Universitet. I forbindelse med flytningen dannedes *Societas Scientiarum Fennica*, som ved sit 125-års jubilæum i 1963 besluttede at lade udsende en fortsættelse for tiden indtil 1918.

Den nye lærdomshistorie kommer til at omfatte 20 dele. Udarbejdelsen af bindet om »Finnish Folklore Research« skyldes dr. Jouko Hautala, der er professor i finsk og sammenlignende folkloristik og bl. a. er kendt for en række lærdomshistoriske arbejder på finsk, svensk og engelsk. Han deler – efter at have gjort opmærksom på, at den afstukne periode ikke danner nogen afrundet helhed for dette fags vedkommende – sin fremstilling i seks afsnit: 1. Tiden før 1828, 2. Elias Lönnrot og Kalevala, 3. Romantiske Kalevalastudier, 4. Evolutionistisk krise, 5. Kaarle Krohn og 6. Den finske skole.

Folkloristikken har i Finland lige siden sin begyndelse haft en betydelig bredde, og Hautala behandler en lang række forskere. Men to mænd dominerer perioden, og deres indsats udgør også fremstillingens hovedafsnit:

Elias Lönnrot (1802–84) var i 1831 en af stifterne af det Finske Litteratur-

selskab (*Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*), som lige siden begyndelsen har stået bag al organiseret finsk indsamling af folketradition, og allerede det første år sendte selskabet ham ud for at fortsætte den indsamling af episke folkesange (*runot*), som han for egne midler havde drevet i flere år. I 1833 kom han for første gang til Nordkarelen, hvor disse sange levede i langt rigere mål end i Finland. Af egne og andres optegnelser sammenflettede han det mægtige episke digt *Kalevala* (1835–36, omarb. udg. 1849), hvis betydning for den finske nations selvstændiggørelse næppe kan måles. Lönnrot udfoldede herudover en mangesidig virksomhed, men det var *Kalevala* der skabte hans berømmelse. Den dag i dag begynder enhver finsk fremstilling af litteraturhistorien med folkedigtningen og *Kalevala*.

I mere end en generation var runerne indsamlingsarbejds og endnu længere forskningens hovedgenstand. Der samledes efterhånden så store mængder, at en metode til systematisk udforskning måtte skabes. På grund af sin tidlige og stærke udvikling blev den finske folkloristik her banebrydende. Julius Krohn (1835–88) gjorde den væsentlige opdagelse, at en geografisk ordning af optegnelserne kunne afgive vidnesbyrd om runernes vandringshistorie og derved forsyne forskningen med det historiske perspektiv, som mangelen på materiale fra tidligere århundreder hidtil havde forhindret. Hans søn Kaarle Krohn (1863–1933) udviklede denne geografisk-historiske, såkaldt »finske«, metode gennem en række studier af eventyr, runer og folketro. Eventyrenes internationale udbredelse gjorde det muligt, ja nødvendigt, at organisere et internationalt forskningssamarbejde, og i dette arbejde kom Kaarle Krohn til at stå som en af forgrundsfigurerne.

Næppe nogen udenlandsk læser vil kunne vurdere, om Hautalas fremstilling i enhver henseende holder stik; men man hæfter sig ved åbenlyse positive træk: de forskellige videnskabelige anskuelser kommer frem gennem direkte citater; der tages vel parti i lyset af nyere forskning, men kun hvor det lejlighedsvis letter fremstillingen – forfatteren gør sig ikke til dommer; stilen er enkel og klar; og en meget omfattende litteraturfortegnelse giver i hvert fald den finskkyndige mulighed for selv at eftergå detaljerne.

Det eneste, man kunne have ønsket nærmere oplysninger om, er folkloristikkens nationalpolitiske betydning i det behandlede tidsrum; men dette spørgsmål kunne næppe behandles udtømmende i et videnskabshistorisk arbejde.

Bengt Holbek